

ORIZONT

Revistă finanțată cu sprijinul Ministerului Culturii

REVISTĂ A UNIUNII
SCRIITORILOR DIN
ROMÂNIA

SERIE NOUĂ, 32 PAGINI

NOIEMBRIE 2022

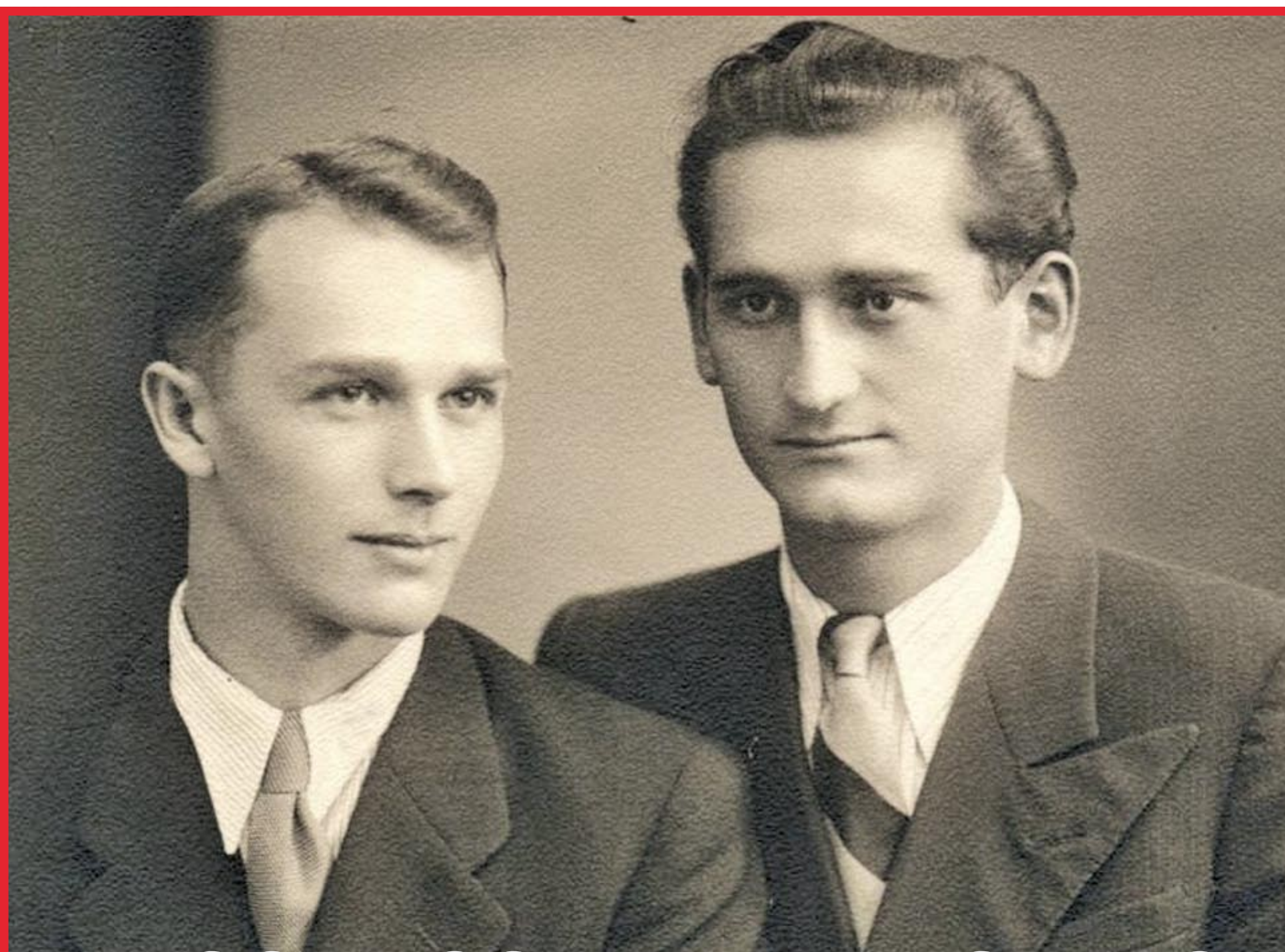
NR. 11 (1687)

ANUL XXXIV

1 LEU

www.revistaorizont.ro

11

I. NEGOIȚESCU & RADU STANCA

**Un roman
epistolar**

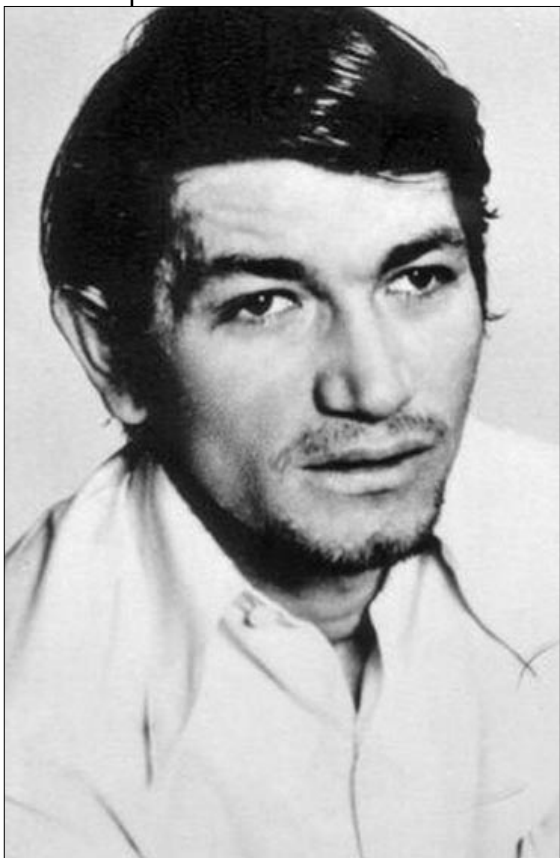
**LA UVT,
CULTURA
E CAPITALĂ**

Cezar, într-o ipostază moldavă

Cornel UNGUREANU

Superlative. Despre Cezar Ivănescu s-au scris mai multe cărți, semnate de Petru Ursache, Theodor Codreanu, Mircea Coloșenco; și-au mai propus să scrie și alții, ca Lucian Vasiliu, lider al vieții culturale ieșene. Alții și-au manifestat admirația față de poet – de marele poet – în articole vii, bogate în superlative. Ca Petru Creția: „De aceea vom zice, astăzi și mereu, că ne aflăm în timpul bun și sfânt și vechi cât noi al poeziei românești. Și ne mai aflăm, spre bucuria și cinstea noastră, alături de unul dintre cei mai puri și mai sfâșietori reprezentanți ai poeziei românești. Cezar Ivănescu, *poeta magnus*.”

smeadă și vulcanică, nu însă de mediteranian, ci de septentrional viețuind între ghețuri, o frunte mereu adunată într-o cută dramatică deasupra ochilor...”

Exacte sunt observațiile care vin, și ele animate de alte superlative amicale: “Convulsia acestei frumuseți baroce de formulă baudelaireană, a ieșit din sentimentul acut al eshatologiei, care tutelează lirica lui Cezar Ivănescu.” Nu e uitată nici componenta regională: “O anume fluiditate de dialect moldav dă pronunției lirice o melodicitate considerabilă...”. “Totuși, acest regionalism care e, în realitate, un realism inițial, o lărică a substratului atestat (poetul stă, istoricește, după dacismul lui Ion Gheorghe) nu s-a oprit la pronunție și la particularismul lingvistic, a dezvoltat și lumea figurativă moldavă.” “Însă sensul ultim al acestei poezii este pretutindeni muzică”.

Barbar, poet al exceselor, rasa veche și idealul barbar, iată câte teme puse în umbră de profesorul Petru Ursache, în volumul *Înamorați întru moarte sau Erostratos la Cezar Ivănescu*. Scrie profesorul: „Legea de aur se deduce din preceptul moștenit după textele sacre: «Mulți chemați, puțini aleși». Cezar se dorește a fi printre cei din urmă. Și chiar este, dacă i se identifică semnele și «rănille». Nu trebuie să ne neliștească, prin urmare, cuvintele grele, la adresa „meseriașilor de duzină”. Cum nu e poetul Emilian Galaicu-Păun, admirator al Potetului: ”L-am cunoscut – deloc întâmplător (căci poetul avea un adevărat cult pentru marele său înaintaș) – chiar de ziua lui Eminescu, la 15 ianuarie 1991, la Casa Pogor din Iași, iar de atunci ne-am tot întâlnit la Festivalurile și Congresele de poezie din Țară.... Cu mult înainte de a-l cunoaște în carne și oase pusesem mâna – Dumnezeu știe cum, pe volumul *Rod*. Șocul a fost teribil – pentru prima oară în viață citeam o poezie ce părea să fie scrisă cu flacăra de sudură! De atunci, l-am citit de nenumărate ori, unele poeme le știu pe dinafară...”

Literatura, între genii și demoni. Un studiu despre Cezar Ivănescu se poate începe și cu un șir de istorii despre avântul poetic al susnumitului. E maestru, are în jurul său o școală, e în război cu canalele care vin de pretutindeni. Are cenaculuri la care vin cei mai de seamă dintre cei de seamă. El îndrumă tinerii spre adevărata cultură fiindcă doar el exprimă cum se cuvine literatura. El și cei pe care doar el îi poate selecta. E geniu, va repeta în numeroase pagini scrise după 1990. Greu de descoperit în literatura română pagini mai violente îndreptate împotriva confrăților decât în cele două cărți pe care poetul le consacră lui Nicolae Labiș și lui Marin Preda.

Teribilele anateme aruncate celor mai răi dintre răi (și e vorba de o listă lungă, din care nu lipsesc Ștefan Aug. Doinaș, Al. Paleologu, George Bălăiță, bucureșteni, ieșeni, piteșteni, autori sau doar pietoni cu care biografia lui Cezar Ivănescu s-a intersectat într-un moment sau altul)

vine în continuitatea arborelui genealogic pe care scriitorul și-l schițează și în alte cărți: dacă în *La Baad* (1979) descendența nu e încă princiară, în volumul închinat lui Nicolae Labiș aproape 20 de ani mai târziu, ar fi descendentul lui Iulius Cezar. Este, dezvoltat poetul subiectul, o descendență imperială.

El are o personalitate de imperator, confirmată mereu, chiar și în relațiile ieșene. Nichita Danilov “e foarte supărat pe mine că sunt român de geniu dintr-o familie care a mai dat și alte genii, Octav Onicescu, Gheorghe Ivănescu.” Marile nume revin mereu în eseurile poetului. În poezia românească lucrurile arată astfel: “...nimeni nu va mai putea să scrie poezie în limba română fără să țină cont de noi, Alecsandri, Eminescu, Bacovia, Labiș, Aruștei, Cezar Ivănescu și ceilalți care vin după mine, cronologic și valoric, Cristian Simionescu, Mihai Ursachi, Liviu Antonesei, Lucian Vasiliu, Liviu Ioan Stoiciu, Daniel Corbu, Carmelia Leonte...”

Sunt genii moldave și ele, într-un fel sau altul, aparținători familiei Ivănescu. Cititorul obișnuit, neînștrăat cu simțul previziunii așa cum este Cezarul, poate fi derutat: chiar să nu poată să scrie nimeni în limba română peste o sută de ani fără să țină seama de opera Carmeliei Leonte? Nu putem înțelege marea nouă a lui Cezar fiindcă trăim într-un timp rău, așa că la un moment dat Cezar Ivănescu poate avertiza : “Fraților creștini,/ A venit timpul asasinilor!”

Sau, cum mai spune Cezar Ivănescu în ultimul său interviu, apărut postum, în cotidianul albanez „Shkulli”: „Am sânge turc, grec, albanez și român. De la turci am luat nebunia, de la greci inteligența, de la albanezi curajul, de la români răbdarea și puterea de a îndura”. Dacă socotim numeroasele înfruntări/ încăierări, greve

ale foamei la care a participat putem să luăm în considerare mesajul testamentar dintr-un cutare poem: „Gangul înghețat la usturimea întunericului se/ înalță se obstinează să așeze morților/ pe față om mască mortuară ca un urangutan disciplinat /.../ Blum-blum. blum-blum, blum-blum// auzi cum bat valurile negre de sânge la Tronul/ Morții, la Tronul absolut al Morții și Moartea/ plânge în perfecțiunea singurătății” (*Tronul*).

Moarte și iubire, naștere și îmbătrânire, naștere și moarte sunt oximoronii care domină poezia lui Cezar Ivănescu; sunt obsesiile care revin, imnec. „!.../ de ce nu-i o mână de înger/ să facă din moarte-un sărut/ ce nu te mai trezește?// unde-i ținutul în care/ zace îmbrăcată în ceară/ noaptea aceea?// de ce am fost smulși de acolo/ ca doi prunci oribili/ nevoiți să se nască?/ știi că/ în curând îmi voi aminti/ tot mai puțin?// și tac /ca un sex veșnic implorat/ să-și dea/ o nouă viață?!”

Moarte și iubire, violență, vehemență și îndurare, imn și rugăciune sunt poemele-mărturie ale lui Cezar Ivănescu, mereu Imperator. Cu adevărat Cezar.

Karaoke Adrian BODNARU

*

**Să se-aleagă miera
de apropierea
ta, ca de-o petunie
trecută prin iunie,
aș avea la mine
și viespi, și albine.**

*

**Nu-i așa că frunzele,
când coboară,
ar ieși, de fapt,
puțin la țigară?**

UNIUNEA SCRITORILOR DIN ROMÂNIA FILIALA TIMIȘOARA

CALENDARUL ANIVERSĂRIILOR 2022 NOIEMBRIE

- 1 noiembrie 1952 s-a născut **Constantin Mărăscu**
- 1 noiembrie 1966 s-a născut **Lidia Handabura (Lidia Anelore Mușat)**
- 3 noiembrie 1932 s-a născut **Aurel Mioc**
- 4 noiembrie 1940 s-a născut **Stefan Ehling**
- 7 noiembrie 1946 s-a născut **Veronica Balaj**
- 8 noiembrie 1960 s-a născut **Constantin Rupa**
- 8 noiembrie 1963 s-a născut **Blagoe Ciobotin**
- 9 noiembrie 1948 s-a născut **Pia Brînzeu**
- 9 noiembrie 1936 s-a născut **Nicolae Calomfirescu**
- 10 noiembrie 1946 s-a născut **Aurelian Sârbu**
- 12 noiembrie 1949 s-a născut **Adriana Babeți**
- 16 noiembrie 1940 s-a născut **Ion Marin Almăjan**
- 17 noiembrie 1958 s-a născut **Doina Lică**
- 19 noiembrie 1937 s-a născut **Jiva Milin**
- 21 noiembrie 1923 s-a născut **Nicolae Corneanu**
- 21 noiembrie 1933 s-a născut **Anghel Dumbrăveanu**
- 22 noiembrie 1942 s-a născut **Lucian Bureriu**
- 23 noiembrie 1976 s-a născut **Laura Mircea**
- 25 noiembrie 1951 s-a născut **Ioan Baba**
- 27 noiembrie 1942 s-a născut **Doina Bogdan Dascălu**
- 29 noiembrie 1978 s-a născut **Daniel Dăian**
- 30 noiembrie 1943 s-a născut **Paul Eugen Banciu**

Fototeca ORIZONT

Paul Eugen Banciu

Bartolomeu Anania și Justinian Marina: imposibila trădare

Marcel TOLCEA

Recunosc, am citit *Memoriile* lui Bartolomeu Anania cu speranța să descopăr acolo mărturii despre Marcel Mihail Avramescu, fiindcă știam că se cunoscuseră și, mai ales, că nu s-au agreat din pricina lesne de înțelese pentru cei care cunosc episodul legionar al acestuia din tinerețea sa de student medicinist. Nu am fost deloc curios să verific nici dacă neagă colaborarea cu regimul comunist fiindcă, din *Dosarul Avramescu*, am văzut limpede că a refuzat să facă ceva pentru care ar fi fost eliberat de îndată: să inventeze despre Patriarhul Justinian Marina minciuni odioase ideologic. Nu a făcut-o, în ciuda unor anchete în care a fost torturat. De altfel, tot în *Memorii*, Anania presupune că arestarea sa din 1958 a avut ca scop și discreditarea Patriarhului a cărui poziție în stat și biserică începuse să fie subminată de concurentul său, Iustin Moisescu. În acest sens, autorul povestește cum a fost interogată de un personaj misterios pe care îl bănuiește a fi fost chiar Alexandru Drăghici, temutul ministru de Interne de atunci. (pp. 267-268).

După cum, în același *Dosar Avramescu*, e la fel de limpede că Anania a refuzat și să îl implice pe Patriarh în plecarea lui Andrei Scrima către India și, în loc, a „dezvăluit” ridicele secrete de alcov despre (ne)vinovate interese parareligioase:

„Nu cunosc de asemeni măsura în care patriarhul a contribuit la pregătirile de plecare ale lui ANDREI SCRIMA. Cunosc însă că încă de la început ANDREI SCRIMA a fost apreciat de către patriarh, iar în decursul timpului ANDREI SCRIMA și-a consolidat sistematic și subtil relațiile apropiate cu patriarhul, profitând în special de talentul cu care știe să cultive vanitatea acestuia. Revelator asupra subtilității cu care ANDREI SCRIMA a știut să se apropie și să producă influențe asupra patriarhului este și faptul de a fi cultivat preocupările acestuia față de practica astrologiei. De altfel, primele influențe de acest fel au fost exercitate asupra patriarhului nu de ANDREI SCRIMA, ci de ANTON ALEXANDRESCU, șeful unei dizidențe PNT cu care patriarhul a fost întotdeauna în relații de strânsă prietenie.

ANTON ALEXANDRESCU credea în previziunile astrologice pe care i le furniza prin horoscop astrologul ARMAND CONSTANTINESCU din București, persoană despre care i-a vorbit și patriarhului.”

Patriarhul fusese implicat și în forțarea plecării lui Scrima, și în ajutorarea acestuia cu o sumă consistentă de bani expediată prin... Bartolomeu Anania, conform lui Mihai Rădulescu.

În fine, ca să ne plasăm în epocă, Anton Alexandrescu făcea parte dintr-o disidență țărănistă controlată de comuniști, iar Armand Constantinescu (1894–1965) era un nume cunoscut încă din 1940, când publica *Cer și destin*, prima lucrare de astrologie românească, apărută la editura Cugetarea - Georgescu Delafraș, cu o prefață de muzicologul George Sbârcea. La data apariției cărții, Armand Constantinescu era magistrat, președinte al Secției civile, funcție din care a fost demis fiindcă avea rude evrei. Era preocupat de kabbală și a scris un roman, *Magul de la Brașov*, publicat la Socec. Studiile sale de ebraică și kabbală, începute după 1940 — după vârsta kabbalistică „reglamentară” de 40 de ani — au fost prilejuate de întâlnirea cu rabinul Emanuel Stein, un rabin francmason despre care, în ultimii ani, Moshe Idel scrie în relație cu Marcel Avramescu și Alexandru Șafran.

Să parchezi cu spatele e reacționar

Călin-Andrei MIHĂILESCU

Rodica, Rodica Zafiu, era prea deșteaptă ca să poată nimeri mingea de ping-pong, iar ca s-o culeagă de pe jos, i-ar fi trebuit puse mînere biluței albe, și nu vă gândiți la mînerele pe dinăuntru care i-au dus faima oliței de noapte confort III. Gîndiți-vă, dacă vă apucă cheful, la obiecte posibile dar niciodată produse de natură ori de om, așadar nu la o gîscă cu patine, ci la una fără patine dar potcovită delicat, ca s-o auzi cînd îți intră în salon și-l umple de noroi. Sau la suc cu testosteron pentru sugari, să nu se lase prostiți mai tîrziu de corectitudinea politică care-i invită forțat să-și aleagă genul la cinci ani, la șapte, la unspe așteaptă: la fiecare din aceste vîrste, sugarul tratat cu testosteron va susține, dacă e de sex masculin cu voce din ce în ce mai groasă, că e bărbat. Lipsa acestor produse ne arată limitele societății.

Ce-are asta de-a face cu Rodica? Păi are, și nu doar una. Mai întîi, dacă zici societate, zici și limbă, că nu se poate nici una fără alta, nici alta fără una. Iar Rodica e mare lingvistă și e foarte plăcută în societate. În tinerețe era de gașcă; acum, de societate, chiar dacă pleacă prima de la întîlniri, party-uri ori cine ca să-și termine articolul pe care trebuia să-l trimită ieri-alaltăieri la publicat. Cînd era de gașcă, era adictă la rinofug. Picăturile ălea nu-i opreau tusea, așa că, tolăniți cum eram în iarba de dintre coloratele cruci ale cimitirului de la Săpînța, vîdînd un dubios talent muzical, dar o certă înțelegere a particularităților dialectului maramureșean, Rodica doinea: „Și să trăiesc încetai | la douășunu de ai”. Umorul negru e de mai multe feluri, iar al Rodicăi e suprem. Știu eu.

Apoi, lingviștii trăiesc mult, dar se iau în serios, ca popii. Or umorul Rodicăi e cum ziceam, așa că poate e lingvistă și încă ceva, că istoria limbii române e, pînă în secolul al șaisprezecelea, un imperiu destinat științei borgesiene: plin de gîște potcovite și de plozi testosteronizați. Ai noștri s-au pus pe scris cînd au prins curaj să nu mai vorbească doar pe la colțuri, că gepizii, că cumanii, că turcii, că vodă... Curajul ăsta a apărut în epoca numită de vestici Renaștere. Bun cuvînt, ca atîtea din secolul al nouăsprezecelea. Înainte de asta, toată lingvistica istorică reconstruiește ce vorbea plugarul la cîmp și păstorul mioarelor, nu murmurale din palate ori biserici, că spune și Rabelais că pe bîrfă, care e întotdeauna murmurată, adică ricoșîndă din zid în zid, nu te poți baza. Iar lingvistica e știință, e bazată, reconstruiește rațional, bîjbîie printre verosimilii de parcă nici usturoi n-a mîncat, nici gura nu i-o ia pe dinainte. Noroc cu fonetica.

Dar lingvistica e și o știință ciudată, cum a priceput și colegul nostru de facultate Fulvio, un italian mai marxist decît Engels care la mijlocul cursului de istorie a limbii române s-a ridicat și l-a întrebat pe profesor cu accent toscan și indignare globală: „Vreți să spuneți că noi trebuie să studiem schimbările limbii datorate analfabetismului vorbitorilor medievali? Ce fel de știință e asta?” Profesorul, Liviu Onu, care petrecuse ani lungi la tăiat pomi în Siberia postbelică, și care pictase cu tot soiul de pigmenți pe scoarță de

copac un mic dicționar român-maghiar-italian-german, ca să-i ajute pe co-prizonierii de război să se înțeleagă între ei, a priceput dilema tînărului marxist italian și a tunat, arătîndu-i imperios ușa: „Ieși afaarrăă!”. Înțelegeți acum mai bine că Rodica nu e doar lingvistă?

Că Rodica e o formidabilă jucătoare de mimă. Cînd e de tăcut la joc, dă din mîini ca morile lui Don Quijote, dar mai variat. Cînd e de ghicit ce mimează altul, n-o mai oprești, că are prezență de spirit neîntreruptă, bea bere fără alcool și are un vocabular gargantuan. Are parteneri de mimă oameni trecuți prin ciur și prin dîrmon, plini de cicatrice, dar nu morale, deși și-au petrecut o bună parte din viață pe plajele lumii, începînd cu cea tot mai subțire de la Doi Mai, dar, de regulă, tot ea ghicește prima. Asta dovedește că Rodica pune pragmatica în practică. În cazul ei, du-te-vino-ul mimei e opus tehnicii conducerii automobilului: Rodica te duce prima, dar vine ultima. Asta nu din cauza lentorii, care întotdeauna poate fi pusă pe seama traficului din ce în ce mai sufocant din capitală, datorat iresponsabilității edililor, ci a principului etic — sau poate metafizic, nu știu cît de departe au ajuns lucrurile —, care îi impune felul de a parca: Rodica nu parchează cu spatele niciodată (deși am repetat cu ea mișcarea de multe ori la poligonul din Balta Albă pe cînd se pregătea să dea examenul de carnet de șofer, pe care, miracol!, l-a luat).

Ea știe, din „Boborul” lui Caragiale, că așa procedează Reacțiunea: cînd te plimbi ca omul încoace și încolo și înainte și înapoi, ca, de o pildă, Candiano Popescu părăsind Ploieștiul pe care îl pusese pe jar cu răzmerița lui republicană la 1870, vine armata, care ține de guvern ca în orice stat constituțional modern, și te pune să te plimbi înapoi, că așa e Reacțiunea, care gîtuie progresul din fașă în fașă. Că Rodica nu parchează cu spatele poate părea neconvenabil pe linia practică a lucrurilor, și multora pe care i-a transportat gentil de-a lungul deceniilor, cu întîrzierile de rigoare, la teatru, cinema, întîlniri, ședințe, mare, chiar așa le-a părut, că lumea e neînțelegătoare, ei bine, este un principiu cel puțin etic: ea urmărește progresul și numai progresul. Rodica e progresistă și platonică și știe să ridă, mai ales de sine (cu un pronume de întărire din ce în ce mai rar folosit) însăși.

Rîsul ei fermecător ne-a însoțit și în încercările noastre de a pune la cale o care în doi despre dumneaei, limba română. Cîțiva ani la rînd, de cum veneam în țară, de cum ne întîlneam să vedem ce nu mai lucrasem între timp la proiectul nostru, proaspăt ca un făt atunci fătat. Întîlnirea lămuritoare a avut loc într-o dimineată de mai. Era un restaurant în Herăstrău, deschis luminii primăvăratice ca ochii copilului ce-l vede pentru prima oară pe Moș Crăciun făcut din înghețată de ciocolată, care se numea „La cinci elemente”, pe care mi l-a recomandat Traian Ungureanu, care și făcuse cartier general acolo acum cîțiva ani, în pregătirea pierderii unor alegeri libere. Acolo ne-am întîlnit, Rodica și cu mine, să resuscităm cartea despre română, dar pînă la urmă n-am știut încotro s-o luăm, că eu venisem cu taxiul, iar ea, cu bicicleta (stă în apropiere). Limba ei poate admite, la o adică, gîște potcovite; a mea, mai hăbăucă, vrea musai să le pună patine, care sînt comune în Canada. Dar n-a fost bai, că veșnicia nu e inerție cu moț: risul Rodicăi duce la ea.

Legea interioară a istoriei

Ioana BENTOIU

Cristian Pătrășconiu: Când v-a scris tatăl dumneavoastră prima scrisoare?

Ioana Bentoiu: Am plecat din țară în 1981; tata mi-a scris foarte repede. Probabil la 2-3 zile după ce am plecat, la sfârșitul lui aprilie, începutul lui mai '81. După aceea, mi-a scris aproape zilnic, cam între nouă și nouă și un sfert dimineața – era un om foarte organizat – și când se aduna text pentru câteva pagini A4, – uneori cinci sau chiar șase foi de hârtie-avion – îmi trimitea câte un plic.

– **De-a lungul anilor, ați primit...?**

– Sute de scrisori. Câteva sute bune; să tot fie vreo șapte sute. De la un moment dat, nu a mai scris pe hârtie avion, care nu se mai fabrica, ci pe coli obișnuite, recto-verso. Când se adunau și aici 3-4 pagini – după ce făcea un mic rezumat pentru el – le trimitea într-o scrisoare. Corespondența a durat până prin anii 2007-8. De atunci încolo, am început să vin mult mai des în România și, oricum, vorbeam la telefon zilnic...

– **De ce vă scria tata?**

– Fiindcă era probabil o necesitate interioară și pentru că voia să păstreze neîntrerupt firul comunicării cu mine. Îmi scria și mama. Dar mult mai puțin, cu texte bătute la mașină, întotdeauna în franceză. La noi, scrisoarea în sine a avut un rol foarte important. Era o mică *instituție* de familie. Tata i-a scris mamei, în cei trei ani de muncă forțată, în fiecare zi.

– **Păstrați și acele scrisori?**

– Da, da. Sunt toate într-o lădiță... Dar încă nu m-am uitat la ele, nu am avut timp. Am prea multe de organizat și mai am și meseria mea... Mama a citat unele pasaje din aceste misive în «Timpul ce ni s-a dat». De asemenea, ne scriam și când eram despărțiți. Sau când ei doi erau despărțiți, își scriau unul altuia. Scrisoarea a fost un exercițiu de comunicare foarte important în familie. Și eu le scriam amândurora. Când însă aveam câte ceva mai personal de comunicat, precizam pe plic „Domnului Pascal Bentoiu” sau „Doamnei Annie Bentoiu” și știam foarte bine că nu se uită unul la corespondența privată a celuilalt. Când mesajele erau pentru amândoi, le scriam numele amândurora pe plic.

– **Ce este *Istoria trăită* și cât din corespondența dumneavoastră cu tatăl dumneavoastră se regăsește aici?**

– Numai o foarte mică parte, evident. De fapt, scrisorile de aici nu seamănă cu marea majoritate, cu sutele despre care vorbeam mai înainte. Ce s-a întâmplat? Când eram mică, îi rugam să îmi povestească evenimente din copilăria lor, din război, din stalinism. Întotdeauna mi-au plăcut poveștile – și felul în care le spuneau. Plus că, în mare parte, se refereau la epoci care păreau defnitiv apuse. Comunismul, pe atunci, părea etern. Eram foarte pasionată să aflu ce li se întâmplase.

La un moment dat, el vorbind, dar mie întrându-mi pe o ureche și ieșindu-mi pe cealaltă, l-am rugat: *Tata, te rog să-mi scrii!* Așa a început. Aș fi putut să mă duc într-o librărie, să cumpăr o carte oarecare de istorie, dar nu aveam de unde afla ce hram purta persoana care scrisese cartea. În tata aveam încredere deplină. A fost tentat de această idee – mi-a scris o primă scrisoare, e cea pe care am pus-o la sfârșitul cărții, din 1994. Și apoi a reluat treptat povestirea în sens invers. În carte, am reordonat scrisorile în ordinea cronologică a istoriei, nu a scrierii lor. Sunt texte care nu au fost gândite pentru a fi publicate și care au deci un altfel de ton: tonul cui-va care povestește ce a trăit și care, în același timp, are această minte – analitică, sintetică și foarte lucidă.

– **Despre ce e vorba acolo, în *Istorie trăită. Scrisori pentru Ioana* ? Ce vă spune acolo tatăl dumneavoastră?**

– Tata era născut în 1927. A început să-mi povestească despre perioada de prin 1935 încoace, de când deschisese ochii asupra lumii: despre cum era societatea românească înainte de război, apoi cum a fost în timpul războiului și al refugiuului, despre abolirea monarhiei, începutul stalinismului, anii ceașismului și a întins relatările sale până după evenimentele din 1989. Ultima scrisoare este din 2004. Ce e foarte interesant e că, de regulă, în cărțile de istorie ai un focus pe o anumită perioadă: al Doilea Război Mondial, comunismul, democrația din România și așa mai departe. Or aici, în *Istorie trăită*, avem trecerea vieții unui om prin mai multe regimuri, prin mai multe tipuri de evenimente, în alt fel și în altă tonalitate decât cea a mamei din *Timpul ce ni s-a dat*. Sunt, de fapt, destule diferențe între aceste două cărți.

– **Spre exemplu?**

– Mama a vrut să scrie o *carte*. Inițial, dorise să compună un roman. Și-a dat seama în cele din urmă că era mai interesant să descrie realitatea, așa încât a optat pentru un document de memorie. A alcătuit ceva foarte atent construit. În timp ce tata, în aceste scrisori, este cât se poate de direct, de jovial uneori, de spontan. De fapt, *Istorie trăită* nu e gândită ca o carte – sunt adevărate scrisori, pentru mine și cei apropiați. Un amănunt poate interesant: aceste epistole (una dintre ele are chiar spre 60 de pagini!) nu au fost trimise prin poștă, ci mi le-a dat în mână, când am venit la București. Ca nu cumva să se piardă, desigur. Sunt pagini scrise rapid, din memorie – sigur că verificase niște date -, dar, cum spune și el, de altfel, nu a avut răbdarea să se ducă și să caute prin biblioteci; a scris într-adevăr ce a trăit. Și pe atunci, precizez, nu exista Wikipedia! Oricum, nu a avut niciodată un computer sau un smartphone... De aici reies caracterele părinților mei, care erau complemenari și se înțelegeau foarte bine – lucru ce rezultă limpede din aceste două cărți.

– **Și anume?**

– Mama era o persoană care cântărea foarte mult lucrurile. La ea, sentimentele se sedimentau puțin câte puțin. Tata era un om foarte impulsiv, foarte rapid – din acest punct de vedere, eu semăn mult mai mult cu tata, cu care mă înțelegeam, de altfel, din priviri. Cu mama era mai greu, pentru că era un pic altfel, avea un alt temperament. Tonul scrisorilor de la tata e mai vioi, uneori chiar „șampanizat”, așa spune. Avea foarte mult umor.

– **Cum apare în această carte tatăl dumneavoastră, cum l-ați caracteriza?**

– Ca pe un martor foarte lucid al istoriei. E un trăitor al istoriei. Pesimist. Un „pesimist vessel”, cum am mai spus și altădată. Vă dau un singur exemplu. Mi-a povestit de curând o doamnă care lucra la radio și care îl întâlnise pe stradă când era deja în vârstă și nu mai era în cea mai bună formă. L-a întrebat: „Ce faciți, maestre, cum vă simțiți?” Și el a răspuns, râzând: „Sunt bine, am un pic de cancer, un pic de Parkinson, dar în rest e ok !” Așa era tata!

– **E îngrijorat Pascal Bentoiu aici, în aceste scrisori?**

– Este trist. Nu aş folosi cuvântul „îngrijorat”. Era un vizionar. Chiar *vedea* mai repede decât mulți ce urma să se întâmple. Imediat după ce a plecat Ceaușescu cu elicopterul, s-a dus a doua zi în Piața Palatului și s-a întors negru la față. Țin minte că a zis: „Totul a fost o făcătură”. Toată lumea pe atunci era entuziasmată. Iar el a spus: „Cum se poate ? Clădirea CC-ului era ilumi-

nată *a giorno* și nu a primit nici un glonte, în vreme ce clădirile din jur au fost ciuruite!”

– **Dar de unde avea acest „ochi” în plus?**

– În parte, din experiență – a trăit niște lucruri teribile, la 20 de ani, când tatăl lui a fost arestat. Bunicul meu, Aurelian Bentoiu, fusese subsecretar de stat la Interne și chiar ministru al justiției în diverse guverne Tătărescu. Avocat, cu niște procese formidabile. A fost luat în 1948, dus la Sighet, a stat în arest primii opt ani fără proces, trecând prin multiple închisori. Eliberat în 1956, a fost rearestat în 1957 și, având șaptezeci de ani, condamnat la 25 de ani de temniță grea, cu pretextul că în acel an și jumătate cât fusese repus în libertate uneltise, chipurile, împotriva orânduirii socialiste... A murit în 1962, la Jilava. În perioada de libertate a scris o carte despre copilăria sa, *Zări și zodii*. Urma să o continue, dar nu a mai avut răgazul. Poeziile sale sunt scrise în cap în închisoare, neavând acolo acces la hârtie și creion. Când s-a întors, în 1956, în primele zile, i-a dictat tatei poemele, ca să nu le uite... Trauma trăită de tata în tinerețe, în legătură cu propriul său părinte, i-a ascuțit desigur simțurile. În al doilea rând, un artist adevărat este de multe ori vizionar.

– **De ce era trist? Spuneți că nu era îngrijorat, ci avea o anumită tristețe...**

– Nu își făcea speranțe. Înțelesese multe din natura umană, văzând ce se întâmplase în stalinism și ceașism. Era mereu îndurerat, ca patriot autentic. Imediat după decembrie 1989 a fost ales pentru doi ani președinte al Uniunii Compozitorilor și Muzicologilor – pentru că nu făcuse compromisuri înainte. A vrut să schimbe câte ceva, dar s-a lovit de munți de inerție. A reușit prea puțin față de cât își pusese în plan să facă. Și-a dat apoi demisia și a intrat într-o lungă și dură depresie. Nu a mai scris muzică. Mai târziu, s-a ocupat de manuscrisele Enescu, completând și orchestrând mai multe lucrări ale acestuia.

– **Dar, cu toate acestea, un „pesimist vesel”, spuneți...**

– Vesel, da – pentru că natura lui era solară, luminoasă, veselă. A urmărit mereu ce se întâmplă în țară cam până în 2012. După aceea, a închis canalele de știri și nu a mai urmărit debaterile politice. Se uita numai la comedii, la documentare despre al Doilea Război Mondial (cu vapoare și avioane – era extraordinar de pasionat de acestea), la meciuri de fotbal și asculta mereu muzică.

– **Muzică și istorie – cum stau acestea două la Pascal Bentoiu?**

– Muzică, istorie, filosofie. Stau foarte bine, natural! Tata citise multă filosofie. Și literatură, bineînțeles. Vorbea multe limbi. Vorbea latina în mod curent.

– **De ce îi plăcea atât de mult istoria?**

– Cum să nu îți placă istoria? Amândoi părinții s-au regăsit și în această mare pasiune pentru istorie. Și eu, când eram mică, voiam să fac istorie. Pe la vreo șase ani voiam să devin „artistă-elenistă”! Cum să înțelegi prezentul, fără să înțelegi istoria? Cum se predă acum istoria în multe locuri din lume este aberant...

– **Poate chiar criminal pentru umanitate...**

– Probabil că asta se și vrea. Uitare, nu memorie. Dacă nu înțeleg în ce fel s-au desfășurat evenimentele, unele dintr-altele, bieții oameni se lasă mai bine înregimentați în diferite experimente sociale.

– **Luciditate despre trecut și tristețe în legătură cu viitorul, așadar?**

– Sigur, o mare tristețe, pentru că era pasionat și fascinat de tot ce înseamnă cultură europeană, cultură occidentală - și nu ar fi vrut nici în ruptul capului să știe ce se întâmplă acum cu mișcarea woke, cu *cancel culture*, cu alte aberații de acest gen...

– **Dar speranță? Cum își construia Pascal Bentoiu speranța?**

– Speranță – prin raport la ce ar putea omul să facă. Era un umanist. Credea în om, credea în ce poate realiza un singur individ. Credea în educație și în forța de a urca diverse trepte în viață. Văzuse, de altfel, drumul propriului său tată, care venise de la țară, reușise să facă studii, menținându-se practic singur în școli dând meditații. Făcuse dreptul, devenise un mare avocat, deținuse funcții politice înalte în guverne liberale. Și toate acestea prin forțe proprii. Se ridicase complet singur, cinstit, aproape de la zero, până foarte sus. Un fel de *Romanian Dream!*

– **Scria de mână?**

– Da. Tata avea un scris foarte ordonat, foarte ferm și disciplinat. Așa vorbea, cum scria. Manuscrisele lui nu prezintă niciodată prea multe corecturi. Scria cum

gândea și cum vorbea! Și muzica o scria tot așa, dintr-o bucată!

– **Luciditate, dar și încredere în om...**

– Da... lucrurile acestea veneau din cultură, din educație, din mintea sa foarte analitică și, fără îndoială, și din raporturile pe care le-a avut cu câțiva prieteni din jur. Cu mama, în primul rând – care îi era și cea mai bună prietenă. Cu acești oameni, care erau și ei tobi de carte, vorbea - și vorbea mult. Un neîntrerupt comerț de idei. Când eram mică, eram singurul copil la mulți adulți. Țin minte durerile de ceafă, pentru că mă uitam mereu la cei mari, nu îmi plăcea să mă joc singură, stăteam cu adulții și ascultam cu luare aminte.

– **Ce este și cum este în *Istoria trăită* democrația interbelică? Cum o vede Pascal Bentoiu?**

– Tata a cunoscut partea frumoasă a democrației interbelice. Mult prin ochii tatălui său, ai bunicului meu – un om excepțional, venit cum v-am spus dintr-un mediu simplu. Bunicul meu era foarte încântat de ce se realizase pe atunci - și la orașe, dar mai ales la sate. Cunoștea foarte bine lume din toate categoriile sociale (bunica mea venea dintr-o veche familie instărită) și putea să aprecieze la justa lor valoare progresele epocii. Într-una dintre scrisori, tata are, de altfel, mai multe descrieri concrete ale realizărilor înfăptuite în interbelic. Celălalt bunic al meu era medic. Făcuse politică în partidul țărănist, contribuisese la înființarea de dispensare medicale în sate, într-un timp foarte scurt, colaborase cu Parhon. În câteva zeci de ani s-au realizat în țară lucruri formidabile. Și de la socrul său tata aflase multe lucruri.

– **Dar monarhia cum e în evaluarea lui Pascal Bentoiu?**

– Tata și bunicul erau legitimiști. Monarhiști. Bunicul îl cunoscuse foarte bine pe Carol al II-lea și spunea despre el că era un om extraordinar de inteligent. Partea lui sumbră, care displăcea foarte mult, poveștile lui amoroase, felul în care a tratat-o pe Regina Elena și chiar și pe Regele Mihai când fusese mic, au avut în țară, e drept, un foarte mare răsunet. Dar din punct de vedere politic, a încercat să facă tot ce se putea face, mai ales că era foarte greu să ții piept pe atunci nemților și mișcării legionare ascendente. Ceea ce s-a întâmplat atunci, și ceea ce acum nu se prea mai spune, e că în acea perioadă domnea teama de Rusia bolșevică. Era așa de mare, încât guvernele nu prea știau cum să facă să nu intre țara sub sfera ei de influență. Pe de altă parte, bunicul era total împotriva legionarilor și fusese în 1934 raportor la „Legea pentru Apărarea ordinii în Stat”, emisă împotriva mișcării legionare după asasinarea lui I.G. Duca. Când au venit la putere guvernele antisemite, s-a retras din viața politică și a continuat, cât timp a fost lăsat, să profeseze doar avocatura.

– **Dar evaluarea legionarilor făcută de tatăl dumneavoastră în această carte?**

– E cum trebuie să fie: foarte dură. Și a mamei, de altfel, e la fel. În *Istorie trăită*. *Scrisori pentru Ioana* există niște anexe scrise de mama mea, cu un scop pedagogic, ca să știe fetița ei cine au fost cu adevărat legionarii. O mișcare extremistă, criminală. Este imperios necesar să se afirme mereu acest adevăr!

– **Comunismul e unul din marile „personaje” ale cărții...**

– Într-un fel, da. Comunismul iese mizerabil din această evaluare. A adus sărăcire, jale, distrugere, corupție de toate felurile, mizerie, inclusiv morală. Acum se tot vorbește, în alt context, despre claritate morală. Eu nu aș fi utilizat un termen compus, aș fi spus mai simplu – claritate. Comunismul era exact inversul clarității. Morală zero. În esență, este o formă de a prelua puterea cu violență, de către un grup de oameni care nu mai vor apoi să o lase din mâini. Se privilegiază o mică oligarhie, iar restul societății e compus din sclavi. Totul, învelit în unele expresii aparent umaniste – care au înșelat pe mulți în Occident și, la început cel puțin, poate și pe unii de la noi. Apoi nu a mai păcălit pe nimeni. Cât timp am stat în România, nu am întâlnit nici măcar un singur comunist din convingere... În schimb, când am ajuns în Occident, am întâlnit destui.

– **Au fost și mai sunt idioți utili în Occident. Nu puțini.**

– Au fost și mai sunt, da. Și simt cum mi se suie sângele în cap când trebuie să mai explic acolo lucrurile – unor foști maoiști nostalgici și unor naivi sau invidioși care țin discursul acesta exasperant: „Comunismul a fost și este încă o idee bună, dar nu a fost bine aplicată”.

– **Dar de ce oamenii aceștia nu se duc să trăiască o lună de zile în Coreea de Nord? Acolo ideea comunistă e aplicată la virgulă.**

– Ar fi interesant să se ducă... Dar nu o vor face.

– **Dar democrația originală – cum iese?**

– Iese prost. Nu are cum să iasă altfel. Pentru că e mai mult „original” decât „democrație”. E tot așa: un fel de a continua să păstrezi puterea, dar sub alte forme, cu limbaje și forme pretins democratice.

– **Dar democrația adevărată, aceea la care visa Pascal Bentoiu?**

– Cred că nici aceea nu mai funcționează bine și tata era conștient că este greu să mai existe vreodată. Era foarte decepționat de ce se întâmplă și în Vest. A avut ocazia să călătorească de multe ori – când a primit premii de compoziție sau îi erau interpretate diferite lucrări. Revenea din călătorii cu acea imagine extraordinară a trecutului. În schimb, ce vedea în prezent nu îi plăcea.

– **Ce fel de memorie este aici, în *Istorie trăită*?**

– E o memorie prețioasă – a unui timp pe care românii tineri nu îl mai prea cunosc, deși ar putea, dacă ar vrea să se documenteze. Unii, cred că mult prea puțini, chiar o fac. Însă în școli știu că istoria e predată foarte prost, în mod poate voluntar.

– **Când a fost Pascal Bentoiu cel mai fericit? În ce timp, în ce secvență a istoriei?**

– Cred că a fost fericit pe ici, pe colo, în fiecare zi, pentru lucruri mici. Era foarte bucuros să i se facă, des, cartofi prăjiți... Sau să revadă a nu știu câta oară un film cu Fred Astaire. Sau să urmărească un meci de fotbal reușit. Trăia intens o partidă de fotbal. Înțelese că fericirea e de scurtă durată și se află în detalii. În fapt, prin natura lui era optimist. Dar viața îl învățase să știe că un optimism exagerat te duce în zid și atunci arbora pesimismul ca pe o armă, ca să nu sufere prea tare. Era, deci, un fel de strategie, fiindcă suflătește era foarte sensibil. Mulți se vor mira de ce spun acum. Era foarte ușor de rănit. Țin minte, când urmărea un film sentimental, avea uneori lacrimi în ochi. Știind că asta este natura lui și că trebuie să se protejeze, mai ales când interacționa cu alții, își construise un fel de zid, o platoșă sau, parte tot din aceeași strategie, profesa un umor de tip britanic. În felul acesta, se dezvăluia mai puțin.

– **Ce perioadă iese cel mai rău în *Istorie trăită*?**

– Fără îndoială, perioada războiului și cea a stalinismului. Ce a fost cel mai teribil pentru țara noastră a fost acea fază de început a instalării comunismului. Perioada distrugerilor masive la toate nivelurile, a sutelor de mii de oameni morți în închisori. Ceașismul a fost moale pe lângă stalinismul grozist sau dejist.

– **Și pentru că Dej și echipa ucisese zeci de mii de oameni care alcătuiau elitele adevărate ale României...**

– Da. Acea teroare permanentă nu mai avea, când Ceaușescu era la conducere, cotele din perioadele anterioare. Cele cu mașina neagră oprindu-se în miez de noapte în fața casei – nopți asemănătoare cu cea în care a fost luat bunicul meu. Cred că este prima mea amintire din copilărie...

– **Chiar aceasta?**

– Da. Când a fost luat a doua oară. Întâmplător, atunci, părinții mei se duseseră la niște rude. Era și bunicul meu cu ei, era aniversarea unei căsătorii. Eu rămăsesem în casă cu o mătușă care fusese chemată să stea cu mine. Și în camera de alături am auzit în toilul nopții niște voci puternice de bărbați, care au așteptat toată noaptea întoarcerea bunicului. Nu știam ce se întâmplă acolo. Eram doar o mogâldeață într-un pătuț, căreia i-a fost foarte frică. Cred că aceasta este prima amintire – ceva vizual și auditiv, îmi țin minte ochii holbați... Și, după acest moment de maximă teroare s-a instalat în casă, în toată copilăria mea, o atmosferă foarte sumbră. Tata era teribil de întunecat, de apăsător - simțeam asta, nu știam atunci de ce era așa, dar simțeam foarte puternic această apăsare. Au îndurat foarte multe și el, și mama – care avea mereu pe atunci vertijuri și migrene. Erau triști, fierți, nu aveau nici un fel de veste de la bunicul meu, nu știau dacă mai trăiește sau nu. A fost o mare bucurie când a fost eliberat, în 1956, și a fost mult mai rău când a fost luat a doua oară, în 1957. De abia la un an după ce murise (în 1962) am aflat și noi.

După care, în mod paradoxal, a venit o perioadă un pic mai bună. Cel mai rău este să nu știi. Din momentul în care știi, încerci să faci cumva față situației.

– **Este aici *timpul ce i s-a dat* lui Pascal Bentoiu?**

– I s-au dat timpuri diferite, colorate diferit. Timpuri pe care a încercat întotdeauna să le fructifice. A încercat mereu să scoată ceva din acel timp. Înțelesese de mult, de când era mic, că legea lui interioară este acțiunea. Și atunci, indiferent ce ți se întâmplă, trebuie să faci față, să acționezi.

– **Muncește și te roagă, cum spun călugării.**

– Muncește! Se și ruga, era foarte credincios, dar nu era bigot de loc. Se ducea rareori la biserică, dar își începea fiecare zi citind câte o jumătate de oră din *Vulgata*. Cultiva cu Dumnezeu o relație singulară. Ieșea din cameră abia când își termina capitolul.

– **Ce muzică, ce bucăți muzicale ați asocia cu totul și cu atmosfera acestei cărți, de *istorie trăită*?**

– Ar fi un amestec foarte ciudat. Din lucrările lui, cele care îmi plac cel mai mult sunt cele mai sumbre: Simfonia III, Simfonia VIII, opera *Hamlet* (în care am avut și eu un rol la un moment dat). Din alte muzici, Simfoniile lui Bruckner. Lucrări de Liszt, Mozart, Messiaen, Dutilleux, evident Enescu – sub toate formele. Neapărat: foarte mult jazz. Era un fanatic al jazz-ului. Partea de veselie din pesimistul despre care vorbeam mai înainte mergea cu jazz-ul.

– **Recitiți des scrisorile acestea de la tatăl dumneavoastră?**

– Câteodată iau câte un dosar și îl deschid absolut oriunde nimeresc. Așa cum fac și cu Evangheliile. Și îmi spun: fraza pe care o citesc va fi importantă pentru mine astăzi. Și așa se întâmplă. Așa fac și cu scrisorile tatei. Am nevoie de ceva, am nevoie de vreun sfat? Apuc atunci la întâmplare un dosar și de multe ori fragmentul găsit mă ajută să rezolv problema.

– **Vă e dor de el, de fapt...**

– Da. Cum să nu-mi fie dor? Mi-e dor de convorbirile noastre, de înțelepciunea și bunătatea lui. Dar să știți că e aici, nu departe de mine. N-a murit... Cred că acum e ușor enervat că vorbesc cu dumneavoastră despre sufletul lui. A plecat, dar se și întoarce, face drumuri...

Interviu realizat de
Cristian PĂTRĂȘCONIU

Legea interioară a istoriei

interview

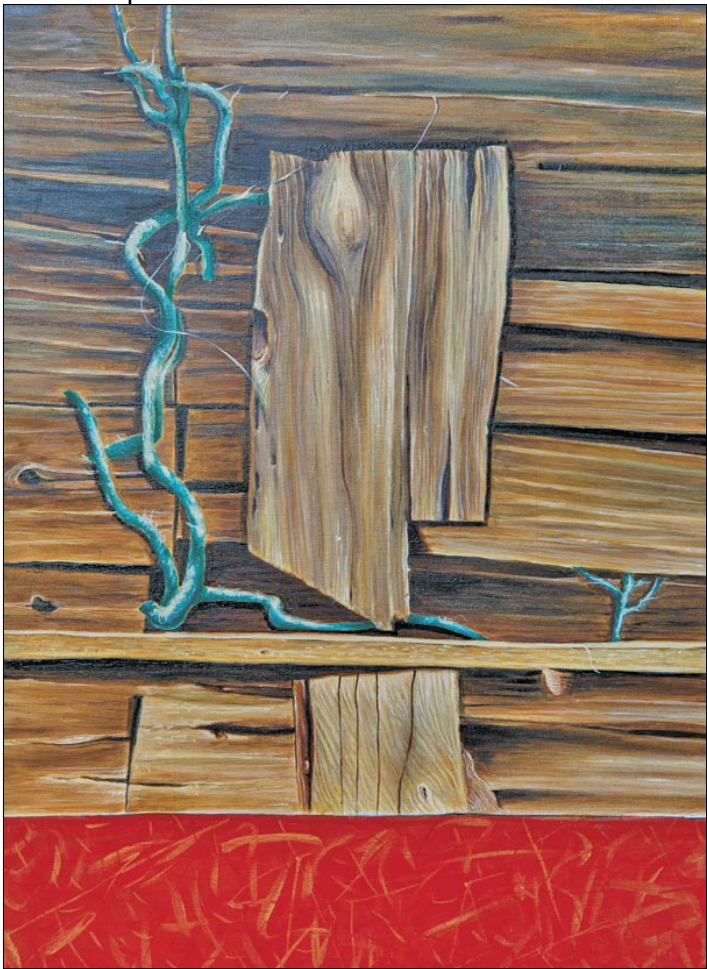
Țineți legătura cu prietenii din copilărie?

Brîndușa ARMANCA

Publicistă

A murit Spike! Asta mi-a scris zilele acestea pe WhatsApp Liana, prietena mea din copilărie, vecină de bloc și colegă de clasă din școala generală și apoi din primele două clase de liceu. Spike era un câțel de pripas adunat din curtea unei firme unde se adăpostea când îl lăsau câinii mai mari și mai voinici. Liana și fiica ei l-au luat acasă, l-au spălat, l-au vaccinat și l-au iubit. E tristețe mare.

Sunt zeci de ani de când drumurile mele s-au despărțit de ale Liane. Ea a rămas pe loc, în orașul sudic, noi ne-am mutat mai la vest fiindcă așa a fost drumul părinților mei. Dar verile acelea, când copiii de la bloc mergeau cel mult la țară în vacanță, le-am petrecut împreună și nu le-am uitat. Eu și Liana nu aveam „țară”, fiind copii de asfalt, așa că ne mulțumeam cu universul creat în cartier. Noroc cu grădina botanică aflată la câțiva metri de blocul nostru, grădină cu lac și fântână care pe atunci nu avea gard, deci ne puteam zbengui cât

e ziua de lungă, puteam să ne ascundem printre tufele bogate și să scoatem cu bețele claie de mătasea broaștei din lac. Băieții vâneau câte un broscoi îndemnând fetele să-l pupe, ca în poveste. Era deja clar la vârsta de 8-10 ani că n-avea niciun rost să pupi broscoiul, fiindcă n-avea să se prefacă niciodată într-un prinț, ba te mai puteai alege și cu niște negi.

Dar verile acelea aveau farmec și pentru că mergeam de 2 ori pe săptămână la cinema, la cele trei cinematografe din oraș. Liana și cu mine, înfolite de ieșit în centru, tropăiam vegheate din spate de mama, grăbite să ajungem la timp. Rulau filme cu Winnetou și Old Shatterhand, *Cei șapte magnifici* și altele de acest fel. La filme de război nu ne duceam, sfătuite fiind de părinți să le ignorăm. Mama Liane era învățătoare și tatăl milițian, așa că ne puteau da sfaturi bune. Nici ai mei nu erau deloc fani ai filmelor rusești. Însă comedile nu le ratam niciodată. Nici azi nu știu dacă râdeam mai mult de comicăriile din film sau de răsul simpatic și sincer al Liane, un strop mai naiv decât mine.

Tot vara mergeam să le vizităm într-un cartier de

case pe mătușile Liane care ne serveau când cu șербet de trandafiri într-un pahar cu apă rece, când cu dulceăț de cireșe în farfurii minuscule, în vreme ce ele sporovăiau lângă cafele turcești, gata de ghicit pe fundul ceștii.

M-am întâlnit din nou anul trecut cu Liana, devenită meteorolog și ieșită la pensie, după ce și-a pierdut soțul. M-a dus să revăd liceul unde am învățat doi ani, înainte de a pleca din acea bucată de copilărie, pe care am părăsit-o cu un imens urs galben în brațe, cadou de despărțire de la colegii de clasă. Cu ei m-am mai întâlnit virtual, grație noilor tehnologii. Ori de câte ori vreau să îmi amintesc de cineva din acel trecut ușor înnegurat, o întreb pe Liana. Ea își amintește mai bine, fiindcă n-a plecat. Mie mi-au rămas limpezi în memorie aburul verii sudice și răsul ei.

Simona CONSTANTINOVICI

Scritoare

Stăteam în același bloc, la scări diferite. G. era plinuță, dar nu avea niciun complex. Purta sarafanul albastru deasupra de genunchi și bentița albă, ca o zgardă, la baza gâtului. Ne jucam seara și-n fiecare duminică în parcul din fața blocului. Întindeam o pătură, în zilele cu soare, citeam, povesteam, pălăvrăgeam, ne prosteam. Sau mă chema, vara, la ștrandul improvizat, de pe malul Begăi, departe, într-o zonă uitată de lume. Știu că mi se părea interminabil drumul. Aducea întotdeauna prăjituri cu cremă, într-o cutie pe care scria ceva în germană. Erau delicioase. Îmi explicase că avea neamuri în Germania, doi unchi, șapte verișori și o străbunică și că, într-o zi, va pleca și ea acolo, cu trenul. Voia să fie îngrijitoare, pe viață, la grădina zoologică, să hrănească feline.

Mergeam împreună la școală. În gimnaziu, aveam cursuri după-amiaza. La întoarcerea acasă, îi dădeam, de fiecare dată, cele două sendvișuri pregătite de mama, dimineața, devreme. Nu mi-a plăcut niciodată genul ăsta de mâncare. Pâinea umedă, tasată, de care se lipsea șervețelul. Untul care curgea. Mirosul de carne searbădă. G. le devora. Mă uitam lung la ea. Era un copil bun. Părinții ei divorțaseră pe când avea doi ani. Adolescența i-a fost marcată de prăpastia dintre părinți. Tatăl ei era instalator. Domnu' T, mereu în training, căra o geantă maro, de chirurg ajuns la pensie. Repara de toate prin cartier. Îl vedea rar, de sărbători. Când îi aducea bomboane la kilogram, pufuleți și creioane colorate, se însenina. Din când în când, câte-o tabletă de ciocolată Kandia. O împărțea cu mine.

G. stătea cu mama ei, tanti V., la scara B, într-un apartament cu trei camere, proprietate personală. Tanti V. era nemțoaică. G. vorbea acasă în germană, de mică. Nu ne făceam temele împreună, dar uneori mă chema să-i arăt cum se rezolvă exercițiile la matematică, alea grele. Stăteam în bucătărie, înghesuite, pe bancheta de lângă aragaz, iar tanti V. gătea. Noi trăgeam de timp, răsfoiam manuale, culegeri. Și azi simt mirosul ăla puternic, de șnițle proaspăt date prin uleiul încins, servite întotdeauna cu murături de casă, pe o farfurie lată, cu, în colț, un desen șters, cu cocoș de munte și două găini cocoțate pe-un deal. G. venea la noi dimineața, avea chef de joacă. Bunica o lua în bucătărie, îi arăta cum se fac la tigaie clătitele, cum se adaugă întotdeauna câteva linguri de apă minerală, ca să iasă mai pufoase. Până învățam poezia la română, le umpleau cu magiun sau cu brânză dulce, apoi le rulau. G. mânca întotdeauna cu poftă.

Am văzut-o ultima dată în 2021, în fața scării C, în ziua când a murit mama. M-a strigat. Era cu bicicleta, grăbită. În coșul de lângă ghidon, se zăreau o salată verde și o poșetă din blană artificială de leopard. A scos brusc un stilou din buzunar și mi l-a dăruit. „Am vrut demult să-ți fac un cadou.” N-am zis nimic. Ne-am promis că ne vom vedea în curând, la o cafea din Piața Unirii. Soarele ne va bate sec în obraji, iar timpul se va-ntoarce-n amintire, perfid.

Ovidiu FORAI

Publicist, scriitor

Am copilărit în Fabric, cartier istoric al Timișoarei, iar jumătate din prietenii și colegii mei de clasă din școala primară au fost șvabi, unguri, sârbi, evrei ori țigani. Sigur că asta pare o chestie exotică, dar acum aproape jumătate de secol încă însemna normalitate, un *multi-culti* cotidian, nu un construct post-modern cu conținut cam ceșos. Dacă stau să mă gândesc cine mi-a fost „cel mai bun prieten” pe vremea aceea, în anii de școală, găsesc mai multe nume și e greu să mă hotărâsc. Roli, de pe strada Pindului, a fost primul, până pe la 11-12 ani. A urmat Ioji, Dumnezeu să îl ierte, am stat în bancă dintr-a șasea într-a opta și mi-a rămas peste ani un prieten drag și bun. Mi-ar fi fost și acum, dacă nu se prăpădea, bietul de el, acum 20 de ani... A mai fost Adi, fie-i și lui țărâna ușoară, că s-a dus la Cer prin clasa a zecea sau a unsprezecea! Apoi Tibi, vecin de stradă, pe Tigrului. Avea o cameră obscură acasă, în care ținea ascunse două poze soioase decupate cine știe când și de cine dintr-o revistă cu mășcări. Era tare Tibi! Și cu Călin m-am înțeles bine. Pionier fruntaș, comandant de unitate la noi, la generală 5, dar copil fain și șugubăț. O alergia pe bunică-sa prin cartier (de fapt, invers), când venea să îl cheme acasă de la fotbal, la *terenul* de la capătul străzii Căprioara. Ne-am cam rupt cu toții după ce am ajuns la liceu, ne-am împrăștiat ca bețele dintr-un joc *marocco*.

Singurul care mi-a rămas prieten, de fapt cel mai bun prieten până în ziua de azi, e Radu. El învăța în A, eu în B, dar în generală nu aveam treabă unul cu altul. Mai jucam fotbal câteodată, că ne întâlneam la *teren*. Pe la 15 ani ne-am apropiat, după ce a aflat întâmplător că mă pasionează astronomia. M-a așteptat într-o seară în fața casei – eram plecat în oraș – să îi arăt pe unde vin Pegas, Lira sau Taurul. Pe urmă ne-am găsit multe, destule potriveli; Asimov, Arkadi și Boris Strugațki, Ray Bradbury, evident H.G. Wells și Jules Verne. Ne-am legat. Avem amintiri, azi, cât să scriem un roman, așa că mi-ar fi greu să o găsec pe cea mai faină. Am fost să vedem „Călăuza”, prin '88 sau '89, după ce l-am chemat la poartă (n-aveam nici unul telefon) și nu l-am lăsat nici măcar să își schimbe treningul de casă, că mai era jumate de oră până la film și din Fabric în Iosefin, la Casa Studenților, se mânca o pită. Am ajuns împreună în fața casei lui Tokes, în seara zilei de 16, la Revoluție. Am stat o noapte pe câmp în două scaune pliante, înfolfiți în pături, să vedem o ploaie de meteoriți, Leonidele, reminiscență din adolescența „astronomică”. Am jucat de o mie de ori fotbal împreună. Am bătut țara cu mașina.

Azi, eu am lăsat-o mai moale cu SF-ul, nu mai joc fotbal, nici astronomia nu mă mai pasionează prea mult. Duminică ne întâlnim la mine, la o poveste. Duminea trecută a fost la el.

Alina GHERASIM

Scritoare, artist vizual

Am o relație stranie cu trecutul. Imersiunea în acest timp al copilăriei nu îmi produce mereu o senzație plăcută. E natural. A fost perioada în care luam contact cu lumea, o perioadă de formare, plină de zone de alb, dar și de zone de gri. Pe prietenii din clasele mici i-am părăsit la un moment dat când am plecat la o altă școală. Plecarea a fost cu multe tristeți și lacrimi. Poate că atunci am învățat pentru prima oară să plec, să merg mai departe, să las în urmă, chiar dacă nu-mi place, să simt că lucrurile, orice aș face, se schimbă. Că ele sunt într-o permanentă și benefică mișcare.

În copilărie aveam prietenii de la bloc, de la școală și din cărți. Cei mai buni prieteni din cărți au fost Morcoveață (Jules Renard), Fetița cu chibrituri și Kai (Hans Christian Andersen). I-am iubit tare mult; cu ajutorul lor am reușit să pricep ce înseamnă prietenia, mila, compasiunea și mai presus de toate Iubirea. Și toate firele subtile care îl leagă pe om de Dumnezeu. Mai ales acele fire nevăzute. Scriam de atunci, inspirată de ei, mici povestiri, completam scenarii de film, refăceam finaluri mai ales.

La un moment dat, cea mai bună prietenă a plecat. Familia ei s-a mutat destul de departe și în acea vreme nu puteam ține legătura cu ușurință. A urmat un traseu

cu multe ocolișuri în comunicarea noastră, apoi ne-am revăzut după mulți ani, peste ocean, la New York. Oamenii se schimbă și asta e nemaipomenit. Îmi place ideea că nu rămân la fel. Fizic, emoțional. Am prieteni cu care am parcurs drumuri mai lungi sau mai scurte. Toate la fel de frumoase, chiar și cele care s-au încheiat cu dez-amăgiri (ca rezultat al amăgirii).

L-am avut mereu în minte pe micul Kai. Iubirea (philia, φίλία, mai ales) și prietenia excepțională a Gerdei, l-au ocrotit. Poate că băiatul prins în mrejele Crăiesei Zăpezii nu merita toată iubirea Gerdei, dar ea, în candoarea ei, a văzut în el nu doar omul imperfect, supus greșelilor, ci făptura minunată creată de Dumnezeu. Adusă în lume de El. Tot din iubire.

Pentru doi oameni care se iubesc (philia φίλία, agape, αγάπη,) distanța nu contează. Dacă acea iubire e o ieșire din sinele egoist. Există o modestie, o smerenie a binelui, a neagresării, a facerii binelui fără a te lăuda că l-ai făcut. Pentru mine, un prieten bun e acela care, din când în când, îți odihnește sufletul, fără să ceară ceva în schimb. Prietenii din copilărie rămân undeva într-o poveste în care detaliile se estompează, o istorie cu personaje ale cărui unic sens era atunci *binele și frumosul*. Cu ei, cei de atunci, nu se mai poate ține legătura.

Dan NEGRESCU

Scriitor

Selectiv. Către deloc. Motivele sunt multiple și variate. Nu voi apela de data aceasta la cugetările celor din vechime despre prietenie pentru că ele vizează maturitatea individului. Poate, totuși, în final. Nu am avut mulți prieteni în copilărie. Unii au plecat departe, în alte țări, alții, înainte de vreme, în Câmpiile Elisee. Neavând încredere în păstrarea legăturilor epistolare, pe cei dintâi nu i-am căutat și nu m-au căutat; nu cred în călătoria sufletului prin scrisori. Mai curând am comunicat cu cei de „dincolo”, evident fără a primi vreun răspuns vreodată, așa că am renunțat de la o vreme. În situația dată, nu mai puteam spune „suntem prieteni” prin formula vergiliană *Arcades ambo*, „amândoi suntem din - în – Arcadia”, distanța până în *Elysium* fiind mare.

Vine apoi o vreme când, întâlnind accidental un prieten din copilărie (fost, în fapt...), aproape de nerecunoscut *annorum causa*, dar și *aetatis causa*, ai sentimentul că e un fost amic mai curând decât prieten; asta fără a știrbi ceva din trecut, ci pur și simplu e efectul clasicului „vremurile se schimbă și noi ne schimbăm întru ele”. Privind înapoi cu falsă detașare, constat pentru a nu știu câta oară că am avut în copilărie un foarte bun prieten: bunicul dinspre mamă, devenit personaj în prozele mele ca „bunul Petru”.

Dar, pentru că această confesiune se referă la copilărie, subliniez că acest prieten a plecat și el inevitabil odată cu copilăria; nemaivăzând niciun semn de la el, am renunțat la legătură, dându-i totuși o nouă viață prin scris. Probabil că prietenii din copilărie pleacă într-un fel sau altul la un moment dat, iar cei de mai târziu sunt altcineva. Căci dacă s-a terminat copilăria, ei nu mai pot fi cei din copilărie. Toate acestea mă fac uneori să cred că memoria afectivă nu generează trăirile cele mai ferice, fiind preferabilă cea intelectuală, fie și pentru că rădăcina *mem (-n)* e a lui *mens*, minte, rațiune, și nu a lui *anima*. Pe de altă parte, nu poți ignora definiția horatiană „Prietenul este jumătatea sufletului meu”.

Marian ODANGIU

Publicist, scriitor

Fără să am vreo vină pentru asta, fac parte din categoria *însinguraților*, adică a acelor personaje care, deși nu sunt *asociale* și nici nu suferă de *agorafobie*, s-au apropiat întotdeauna cu destule dificultăți de ceilalți și, în consecință, au avut și au un număr extrem de restrâns de prieteni. Subliniez, *prietenii*, fiindcă *amici*, har Domnului, am avut, încă de la grădiniță, din belșug: personaje dintre cele mai diverse, de la inși interesați să obțină un *ce* avantaj, o favoare, un gest de bunăvoință, la admiratori de circumstanță în efemeritatea clipei și la oameni căroră, vădit, le făcea plăcere să mă aibă, din când în când, în preajmă.

În pofida aparențelor, am trăit de când mă știu într-un soi de cocon, ferindu-mă instinctiv, dar cu

încrâncenare, de stridențe, de zgomotele prea intense ale străzii, ale partizanatelor de tot felul, ale alianțelor și solidarităților circumstanțiale, aducătoare de beneficii. Între tumultul cotidianului și *singurătate* am ales-o, cu predilecție, pe aceasta din urmă. Desigur, am resimțit dintotdeauna, ca pe o frustrare, absența a ceea ce se numește *vocația prieteniei*, capacitatea de a lega cu ușurință relații, talentul de a valoriza comuniuni sufletești, de a dura punți și apropieri afective/ electiv. Paradoxal, această poziționare nativă mi-a creat, în timp, pe nedrept, o aură de ins arrogant, orgolios, trăitor prin inexistente/ închipuite turnuri de fildeș, de ipochimen dominator, exaltat și expansiv, pe care nu-l mai încap nici măcar propria ființă. O aură nemeritată care, în fond, ca să fiu sincer până la capăt, maschează un fel de genuină și irepresibilă timiditate, un mod timorat de a vieții după principiul epicurean *lathe biosas*. Privind retrospectiv, descopăr în aceasta deopotrivă tarele din primele cercuri ale cunoașterii, starea de *copil bătrân* pe care am resimțit-o acut până către anii maturității...

Așadar, numărabili pe degetele de la o singură mână, prietenii mei sunt aceiași de o viață întreagă: puțini li s-au adăugat de-a lungul vremii și mai puțini dintre aceștia din urmă mi-au rămas aproape. Dimpreună, ei îmi sunt parcă de când mă știu foarte familiari. Trăim împreună bucuria mereu și mereu reluată de a construi împreună de fiecare dată câte ceva, de a asocia creativ. Mai în glumă, mai în serios ei sunt *frații* mei, fie și în condițiile în care nu ne vedem decât accidental, nu comunicăm decât în preajma sărbătorilor sau în contextul unor aniversări și momente delicate de viață. Ne întâlnim arareori, nu ne pierdem vremea făcându-ne unii altora confesiuni ori plângându-ne pe umăr în clipele de cumpănă. Nu ne căutăm fără un motiv anume, nu dialogăm oricând, despre orice și oricum, nu vorbim *despre alții* decât în situațiile în care realitatea din jur o impune. Câțiva dintre acești *companioni de voiaj* au plecat prea grăbiți către altunde. Iar cei care au rămas sunt - îmi place să cred - cu mine pentru totdeauna...

Ioana SCORUȘ

Psihanalist, scriitoare

Este suficient să ai în curte un nuc bătrân, o vigoasă magnolie și un zid de iederă ca întreaga toamnă să ai de strâns frunze cu nemiluita. Nimic deranjant – din contră! – în toamna aceasta. Soarele blând și adierile domoale de vânt au transformat îndelungata misiune anuală într-o plăcere. O oră, două pe zi, cu mătura de frunze, am adunat vălătuci de toate culorile. Lipsa ploilor le-a făcut să se usuce repede, devenind sfărâmicioase la atingere. A fost răgazul perfect pentru a-mi aminti, grație temei acestei anchete, de prietenii din copilărie. Am crescut împreună, de când ne-am născut până am plecat la facultăți și, apoi, în viață, vreo 11 – 15 copii, o mână dintre noi mai răsăriți ca vârstă. Ne cunoșteam viețile de zi cu zi de parcă fiecare o trăia pe-a celuilalt. Mica noastră comunitate, protejată de curtea generoasă a blocului, s-a constituit într-o adevărată familie. Ne despărțeau doar plecările în vacanțe, adeseori la bunici, alteori la mare. Nu, nu am ținut legătura unii cu alții așa cum o făceam în copilărie, dar știm fiecare despre fiecare și orice întâmplătoare întâlnire, chiar de s-au scurs ani de la cea anterioară, este ca și cum nu ne-am văzut de ieri. Invariabil redevenim copiii de atunci. De fapt, cine cu cine se întâlnește este copilul din fiecare.

Îmbătrânim cu toții, dar ne resimțim propria îmbătrânire doar atunci când ne întâlnim, căci fiecare dintre noi păstrează în memorie chipul celuilalt de atunci, care nu mai este chipul celui de azi. Însă noi suntem aceiași, copiii de ieri. Gabi tot glumeață a rămas, Carla este departe, Bogdan același hătru ușor timid, Dadi la fel de frumos, Mihai mereu pregătit cu o poantă, în ciuda necazurilor de sănătate, Corina la fel de introvertă,

Mirela vorbărează, despre Monica nu mai știu nimic, s-a mutat și ea din oraș, la fel ca Alin, fratele ei, Ionuț cel mic a devenit mare, cine ar fi crezut!, biata Roxana mare s-a dus, cea mică are nepoți, s-a dus și Serghei, frații Smeu unu-i ici, altu-i departe. Fire nevăzute ne leagă, ne purtăm unul pe celălalt în interior, așa cum ne purtăm părinții care, dispăruți fiind, nu mor niciodată. A-i avea pe ceilalți în tine este ca și cum timpul nu există. Ca și cum ai încremenit la o vârstă incertă, în ciuda anilor care trec de capul lor.

Robert ȘERBAN

Poet, prozator

Acum patru ani m-am intersectat, în Severinul natal, chiar pe corso, cu un domn care era cu un băiețel simpatic și jucăuș, căruia i-am zâmbit. *Salut, Robert!* mi-a spus domnul. Salut...! Bănuiam că ar fi trebuit să-l cunosc și eu, așa că mi-am păstrat zâmbetul. Mă scoa-

te din încurcătură mai întotdeauna. Omul a observat că nu percutez, așa că s-a prezentat: *Sebastian*. M-am prefăcut că-mi amintesc, dar nu mi-a ieșit. Noroc că Severinul e mic și că dacă stai prin centru ai șansa să-i vezi jumătate din populație. Lângă mine și domnul Sebastian s-a oprit Laura, o fostă colegă de clasă, din liceu. Bineînțeles că m-am entuziasmat la întâlnirea cu ea. Din câteva schimburi de replici, Laura s-a prins că nu știu cine e tatăl băiețelului. *E Seba!* a exclamat ea atât de uimită de buimăceala mea, încât sinapsele creierului mi s-au activat, au intrat în priză și, deodată, m-am luminat: eram față în față cu fostul meu coleg din clasele primare și, mai mult, cel mai bun prieten din acea vreme. Cum nu-l mai văzusem de peste 30 de ani, cum nici pe Facebook nu eram conectați, cum timpul ne-a metamorfozat profund, nu l-am recunoscut. (Dar cum de el pe mine m-a?!)

Nu cred că i-aș mai recunoaște pe mulți dintre cei cu care am copilărit. Și nu fiindcă n-aș avea memorie vizuală, ci pentru că imaginile de azi sunt cu totul altele decât cele din urmă cu 40-45 de ani. Doar cu Florin, prietenul meu dintotdeauna, din satul bunicilor dinspre mamă, m-am văzut constant, după ce am ieșit amândoi din copilărie, cel puțin o dată pe an. Îmbătrânim unul mai repede decât altul. Probabil, eu mai abitir, fiindcă el trăiește în aer curat, mănâncă sănătos (are grădina lui, animalele lui, livada lui cu pomi), nu se stresează că trece iute ziua, săptămâna, luna, nu are decât termenele pe care și le dă singur.

Dar sunt, uneori, cu prietenii din copilărie: atunci când le povestesc copiilor mei fel de fel de întâmplări și de grozăvii pe care le făceam când eram mai mici decât sunt ei. Puștilor le sună incredibil poveștile mele: tata, n-aveați cum să faceți d-astea! Eu mustăcesc și nu zic nici da, nici nu. Nu-mi trădez prietenii.

Anchetă realizată de
Cristian PĂTRĂȘCONIU

Țineți legătura cu prietenii din copilărie?

ancheta

Tavanul de foc

Alexandru BUDAC

În visele Alexandrei Furnea revine aceeași imagine: plafonul cuprins de flăcări al clubului Colectiv, combustia mai rapidă decât participanții la concertul din seara de 30 octombrie 2015, ce fug înspăimântați spre ieșire. Am scris „vise” și nu „coșmaruri”, întrucât conținutul lor afectiv este mai complicat decât al spaimelor nocturne obișnuite. În groaza că evenimentul funest se repetă este prezentă și amintirea procedurilor – să le descrii drept „coșmarești” ar însemna să faci o metaforă vidă – suportate în lunile de internare la Spitalul de Arși. Alteori, focul rămâne amenințare mocnită, încă neconcretizată, căci membrii trupei *Goodbye to Gravity*, prietenii și colaboratorii Alexandrei Furnea, fost redactor la *Maximum Rock Magazin*, revistă dedicată rockului independent, se reunesc spectral în proximitatea scenei, nedumeriți, dar teferi.

Până și în cele mai înfricoșătoare dintre vise, ca de altfel și în cele mai deznădăjduite pagini din jurnalul ei, se conservă resurse de tandrețe lucidă. Te aștepti ca prin scrisul cuiva care și-a petrecut ani buni în mediul

muzical *underground*, și care și-a pierdut atâția prieteni și cunoscuți într-o tragedie evitabilă prin respectarea unui set concis de precauții, să străpungă o justificată mânie în scripuri *heavy metal*, să curgă aluziile dantești. În schimb, fiecare pagină te prinde nepregătit. Cuvintele redau o experiență *personală* atroce, pe care

mintea noastră nu ar putea să o aproximeze dacă descrierea suferinței nu ar fi susținută de o sinceritate cătuși de puțin deturnată de autocompătimire, dar și de o delicatețe a gândului bun care nu îngăduie imaginației să cadă în capcane morbide.

Jurnalul lui 66. *Noaptea în care am ars* (Editura Humanitas, 2022) este o carte a durerii și revoltei, nicidecum o ieremiadă, și în niciun caz, rechizitoriu. Povestea experienței traumatizante, departe de a fi încheiată, evocare îndurerată a victimelor, a trăsăturilor și vocilor amenințate să se risipească în uitare odată cu fumul toxic, evaluare dură a sistemului medical românesc, *Jurnalul* Alexandrei Furnea se adresează supraviețuitorilor, tineri cu trupuri, viitor și demnități părjolate de foc și indiferență ucigașă, familiilor îndoliate, răpuse câte puțin în fiecare zi de absența celor dragi și, în egală măsură, acelor dintre noi care ne amintim de incendiul de la Colectiv și de consecințe o singură dată pe an.

Oricât de dramatice sunt episoadele rememorate – chinul corporal se multiplică în diverse umilințe –, Alexandra Furnea găsește câte un chip aureolat, câte un lucru, o fantezie capricioasă și consolatoare, un detaliu de viață obișnuită, vibrant ca o coardă orfică, strunită să aducă la suprafața textului femeia în vârstă, dezorientată, surprinsă în mulțime într-o seară ploioasă, mama transfigurată de oboesală și tristețe, încercând să mențină mediul aseptice în salon și încălzind în brațe punga pentru transfuzii, o piesă de la HIM, reminiscența olfactivă a unui pandișpan de

vară, buna dispoziție de moment indusă de prezența unor produse de machiaj, un înger adolescentin și povestitor, rod al nălucirii febrile, care o veghează de dincolo de ușă.

Sunt însă suficiente ritualul matinal agonizant – diminutivat sinistru, „băița” – de toaletare a plăgilor, fără sedare, fără analgezicele potrivite, într-o cadă de cauciuc verde, sumar sterilizată, lătratul arogant al unei somități medicale, indispusă că incendiul de la Colectiv este prea politic și tratarea pacientei i-ar putea primejdui reputația, vestea morții încă unui cunoscut, dispariția aluniței de pe antebrațul drept – moștenire cu mare încercătură afectivă de la tatăl pierdut la vârsta de paisprezece ani –, o banală flămă albastră de aragaz, jocul portocaliu al luminilor stradale pe tavanul de acasă, exact când o cuprinde somnul – prilej rar, când nu poți dormi decât pe câte o porțiune din corp –, ca deznădejdea cea mai neagră să sufle până și spre dorința de a trăi.

Sentimentul cel mai acut pe care *Jurnalul lui 66* ți-l transmite este acela al vieții rupte în două: „Îmi este tot mai greu să-mi amintesc cum era înainte de foc. Nu știu dacă mintea a estompat imaginea trupului meu fără răni ca să mă protejeze, sau dacă timpul și-a început lucrarea și uit, treptat, cine am fost.” Suferințele Alexandrei Furnea nu pot fi descrise decât de ea, cuvintele captând oricum retrospectiv un calvar ce anihilează orice limbaj. În schimb, direcțiile frânte din viața anterioară – planuri de plecare la studii în străinătate, pasiunea pentru muzică transformată în profesie, mersul la concerte alături de prieteni, o firească îmbrățișare, un serviciu stabil – și condiția de etern pacient sunt relativ mai ușor de transmis într-o formă diaristică.

Frământările Alexandrei Furnea, transportate rând după rând de fraze bulversante, dar cu margini poetice, îi includ întotdeauna și pe cei din jur: mama și sora, colegele de salon, aparținători subțiați spectral de oboesală, pierduți în scaune lângă paturi și reticenți să-și lase membrii familiei în grija personalului din spital. Ne includ și pe noi, retrași în coconul de confort.

Odată scoasă din flăcări de unul dintre participanții la concert, povestea ei și a celorlalți supraviețuitori ar fi trebuit să fie o istorie a recuperării, a reintegrării în societate și a revenirii la o viață cât de cât firească. Din nenorocire, lupta pentru a trăi este sub multe aspecte chiar mai crâncenă la Spitalul de Arși. Alexandra Furnea ne asigură că problemele nu s-au redus la dezinfectații diluați de la Hexi Pharma. Saltele vechi și insalubre, paturi ajustabile cu manivele defecte și suporturi de burete improvizate, păaturi luate de pe jos și azvârlite peste pacienți, halate ferfenițite pentru aparținători, puse de-a valma pe un cuier comun, aleze și unguente obținute din donații, închise în cabinetul asistentei-șefe, antibiotice eficiente procurate ocazional pe sub mână, măsluirea scrisorilor medicale, dar mai ales proasta calitate umană, cinismul și lipsa grobiană de considerație sporesc numărul deceselor și le lasă celorlalți sechele pe care nicio terapie nu le va putea alina.

O doctoriță care o acuză constant pe pacientă că starea i se înrăutățește din pricina depresiei nu ezită să-i deschidă articulația degetului folosind un bisturiu, fără anestezie, doar ca să verifice în ce măsură este infectată rana, iar ulterior îi montează personal o atelă necorespunzătoare, care o va infecta în cele din urmă. Un rezident sadic o torturează meticulos aproape o oră – până se sperie asistentele și fug să cheme ajutor – cu un cateter defect, nu înainte de a se lăuda că a „pus linii centrale pe viu chiar și femeilor gravide.” Doar gândul că asemenea inși cu parafă lucrează în spitale îți îngheață sângele.

Alexandra Furnea nu condamnă în bloc corpul medical (sunt convinși că se găsesc destui răuvoitori s-o acuze de denaturarea revanșardă a lucrurilor, deoarece asemenea procese scrășnite i s-au făcut deja mai mult sau mai puțin explicit în câteva dintre cabine-

tele pe unde a trecut). În *Jurnalul lui 66* se regăsesc suficiente dovezi de profesionalism și umanitate ca să putem spera că nu suntem totuși fără leac: medici serioși, devotați meseriei, dar de multe ori lipsiți de mijloacele necesare, kinetoterapeuți cu ochi expert și răbdare de fier, psihologi dispuși să înfrunte conducerea spitalului și să solicite efectuarea sub sedare a tratamentelor dureroase, farmacist receptivă când nu există rețeta, două infirmiere, Alina și Iulia (numele nu sunt cele reale), afectuoase și eficiente, gata să-și pună în pericol slujba ca să ofere medicamentele ținute sub cheie, tratament la domiciliu după externare – pacienții sunt lăsați acasă nevindecați, așa încât, în eventualitatea morții, responsabilitatea să cadă pe umerii familiilor – și altele.

Pe de altă parte, cicatricile de pe trupul Alexandrei Furnea dovedesc adevărul mai clar decât cuvintele. Ajunsă la o clinică din Germania, unde constată că plăgile pacienților de acolo s-au vindecat mai bine, îl roagă pe medic să-i explice diferența. Oarecum jenat, el îi răspunde: „Din cauza infecțiilor care au rezultat în regrefări multiple în faza acută. Bacteriile nu lasă arsurile să se vindece, consumă transplantul și organismul reacționează creând, disperat, în haos, noi și noi celule pentru a acoperi rănilor. Din păcate, formațiunile dobândite în urma procesului patologic nu sunt sănătoase. În mod normal, nu se pune piele peste plăgi infectate.”

În mod normal. Numai că, observă Alexandra Furnea, „normalitatea este un lux pentru români”, așa cum găsirea medicilor competenți într-un sistem corupt a devenit o loterie. „Avem tot ce ne trebuie” și „Este vina ta” (a pacientului) sunt două dintre mantrile prin care s-a încercat minimalizarea tragediei. Citind *Jurnalul*, mi-am dat seama cât de precis causal a crescut nenorocirea de la Colectiv în acești ani de pandemie: minciună, mușamalizare, nepăsare, spitale în flăcări, teoria conspirației – focul a fost pus atunci intenționat, ca să cadă guvernul, așa cum s-a inventat acum virusul, ca să se schimbe ordinea mondială –, lipsa totală de respect pentru măsurile profilactice și expertiză, superstiție și fanatism religios (un distins profesor de la Spitalul Elias îi spune Alexandrei Furnea că situația ei este consecința participării la ritualuri sataniste). „Avem tot ce ne trebuie.” De câte ori ați auzit variantele oficiale ale acestei trăiri în negare?

Jurnalul lui 66 merită citit și ca o carte despre *underground*-ul muzical românesc, mediu artistic de negăsit la posturile importante de radio și televiziune sau în presă. Numai cine a avut scop în viață înăvușirea și funcțiile nu știe ce înseamnă să ai pasiuni și talent în România, să-ți placă să scrii, să cânti, să pictezi și să desenezi, să dansezi, să joci teatru, să-ți dorești realizarea unui scurtmetraj, și apoi să te ciocnești de lipsa de interes și lipsa de resurse ce te predispun la eșec, dar mai ales de oprobiul public ori, după caz, familial. „Este vina ta.” Ce poate fi mai îngrozitor decât să vezi cum tineri muzicieni și admiratorii lor, aviatori pe aripi de cântec, sunt mistuiți întâi de foc, și apoi de uitare?

Am vizionat pe YouTube conferința TEDx unde Alexandra Furnea povestește cum și-a dorit în copilărie să devină supereroină, enumerând etapele în care viața a confruntat-o cu o realitate deloc blândă cu idealistii. „Capa mea e arsă”, spune la un moment dat, spre finalul discursului. E adevărat, Alexandra Furnea nu și-a împlinit multe dintre vise. Categorie, nu este o supereroină, și sper să nu-i vină nimănui ideea de a-i abstractiza personalitatea într-un simbol. Nu știu însă în ce măsură își dă seama că a devenit o scriitoare în toată puterea cuvântului, dar mai ales că onestitatea ei și perseverența cu care se luptă să spună adevărul despre tragedia de la Colectiv o plasează în rândul acelor oameni decenți și curajoși pe care dacă ai norocul să îi întâlnești, fie și numai în paginile unei cărți, înțelegi de ce pământul merită să se învârtăască în continuare.

Autoportret neerlandez, fundal autohton

Cristina CHEVEREȘAN

Pe Jan Willem Bos unii îl vor fi cunoscând drept „traducătorul lui Cărtărescu” (și nu pentru că ar fi singurul). Alții îl vor fi avut profesor ori coleg la Universitatea de București, îi vor fi răsfoit articolele despre România în străinătate sau îi vor fi văzut dicționarele român-neerlandez / neerlandez-român în librării și biblioteci de specialitate. Editura Humanitas îi publică acum „autobiografia românească”, *De la Rin la Dunăre și înapoi*, parcă pentru a potoli curiozitatea celor ce se vor fi întrebat adesea cum și de ce un olandez se va fi legat atât de tare de o țară ce multora li se pare improbabilă drept obiect al pasiunii personale sau curiozității științifice. Și totuși. Așa cum mărturisește de la bun început, Bos are o relație de peste patruzeci și cinci de ani cu patria sa spirituală (cincisprezece sub regimul comunist, treizeci în diversele etape post-revoluționare). Trebuie să fie mai mult decât pură întâmplare!

Cele 365 de pagini, precum zilele unui an de confesiuni, conturează portretul unei îndrăgostiri: pe cât de imprevizibilă, pe atât de profundă și ireversibilă. Meritul cărții e exact acela de a recupera, documenta și sistematiza momentele și istori(sir)ile unor decenii de profunde schimbări și provocări, atât pentru cel care le-a trăit și le consemnează, cât și pentru țara care, din multe puncte de vedere, l-a adoptat și modelat și pe care a onorat-o. Ideea în sine a survenit pe neașteptate: la FILIT 2017, confruntat cu un public studențesc ne-specializat neapărat în traductologie și domenii conexe, Bos decidea să le împărtășească ascultătorilor de o seară câte ceva din experiența sa de o viață. Așa se naște „o autobiografie, care nu are cum să nu fie românească, în care sper să pot să ofer un răspuns și acelor întrebări care nu mi-au fost puse niciodată, în nici un interviu”.

Zis și făcut. Volumul adună din fărâme o traiectorie personală și profesională începută, indirect, din 1973, când o notă slabă la matematică indica predilecția protagonistului spre latura umanistă a studiilor, pe care dorea să le continue și la nivel universitar. Astfel ajungea Jan Willem Bos la Facultatea de Geografie Fizică, unde nu avea să astate îndelung, de vină fiind tot materiile „realiste” pe care sperase să le evite. La mijloc de an academic, în căutarea unui plan B valid, unica speranță păreau limbile străine, iar Universitatea din Amsterdam încuraja și trasee de studiu mai puțin frecventate: „Recunosc că nu conștientizasem adevărul de netăgăduit că limba română este o limbă neolatină, dar se deschidea o perspectivă. Poate acolo mai era loc pentru un geograf ratat”.

Cu umorul și autoironia ce nu-l părăsesc pe autorul pe cât de serios și dedicat muncii sale, pe atât de pus pe șotii — și, la propriu, bancuri cu iz mioritic — când are ocazia, Bos pornea pe o cale mai puțin bătută de congeneri. „Alegerea întâmplătoare a acestei limbi ca materie de studiu la vârsta de 19 ani mi-a marcat într-un mod decisiv cursul vieții, și a fost o decizie pe care nu am regretat-o niciodată”, afirmă de la bun început naratorul intro- și retro-spectiv. Captivantă nu e simpla relatare a imersiunii lingvistice treptate, cu revelații și ruminării dintre cele mai variate, ci întregul parcurs cultural, civilizațional, mental, comportamental al individului pe care o opțiune aparent hazardată îl proiectează într-un spațiu complet diferit de al său. Ce dovadă mai bună că alteritatea nu trebuie să fie neapărat amenințătoare? În cazul de față, ea se dezvăluie cu bune și cu mai puțin bune, într-o complexitate aproape surprinzătoare pentru cel ce o cunoaște și analizează strict din interior. Prospețimea și elementele incitante ale discursului sunt date tocmai de privirea din afară, dar din ce în ce mai angajată, pe care Bos o dezvăluie unui public nu arareori mai dezrăjit decât el la adresa nației, ciclurilor, maniliilor și obiceiurilor sale.

Conștient de prejudecăți și de inerenta marginalitate a implicării profesionale într-o zonă cultural-istorică cu probleme și dileme multiple, studentul limbii și literaturii române descoperă pas cu pas „Mirajul Blocului Estic”, dar și inevitabilele-i dezamăgiri și dezavantaje. Pe măsură ce vizitează tot mai des — și mai greu — țara, rând pe rând ca turist, student, rezident, angajat,

o descifrează tot mai profund și devine parte din ea, păstrând, totuși, detașarea critică a vesticului născut și crescut într-o lume altfel, ce-l ajută să perceapă, evalueze și decanteze nuanțele. Această dublă poziție dă consistență unor memorii cu și despre comunismul și postcomunismul ultimei jumătăți de secol, înfățișate aplicat, cu note personal(izant)e, comentarii parantetice la cald sau, dimpotrivă, la rece, mult după ce episoadele se vor fi consumat.

Dacă despre psihoza cozilor la alimente și rațiunile iraționale ale raționalizărilor întru construirea viitorului glorios au curs multe rânduri de cerneală autohtonă, e interesant de urmărit analiza contrastivă și raportarea «străinului», a unui «celălalt» adorabil / detestabil / profitabil (după caz) la această realitate în continuă degradare, precum și, ulterior, la interminabila tranziție post-decembristă.

Fragmentele de amintire ale lui Bos nu oferă doar o înșiruire cronologică de evenimente retrăite și povestite ca atare, ci o contextualizare atentă, informată, plină de acuratețe și sensibilitate la accentele esențiale ale erelor străbătute la pas, alături de poporul devenit apropiat. Din poziția de cunoscător implicat, dar cu distanța inerentă rădăcinilor, autorul face o radiografie echilibrată a fenomenelor istorice și socio-umane de care se lovește și care, inevitabil, îl angrenează și afectează pe alocuri. Reușește să ridice cortina de fier (sau de mătase) și să se ștească pe după ea, în miezul unor sisteme păstrate și, adeseori, rămase închise pentru occidentalii ținută deliberat la suprafața aparențelor. Călătorind și locuind în România, Bos are „*inside information*” și nu ezită să-și combine impresiile în priză directă cu observația comparativă sau cea bazată pe studiu, numeroasele surse la care dobândește acces, lecturile aprofundate și o înțelegere de ansamblu ce depășește viziunea celui aflat de o parte sau de alta a graniței între universuri reale și imaginar/te.

„Propaganda din ce în ce mai ruptă de realitate insistă că România se bucură de o epocă de aur. Această perioadă urma să fie cunoscută drept cei trei «*foame, frig, frică*.” Adevărurile incontestabile despre „Țara Făgăduinței”, îndrăgită, dar pusă sub lentila unei obiectivități arareori la îndemâna propriilor cetățeni, se rostogolesc din pagină: unele drept memento-uri ale unor coșmaruri încheiate, altele ca avertismente binevoitoare pentru cultivatorii de nostalgii fără fond. Dacă la mijlocul anilor '70 „era o societate ierarhizată, refractară la orice schimbare și alarmată la orice pretenție de libertate”, ce descuraja relațiile cu străinii considerați periculoși prin simpla deschidere către tipuri alternative de gândire și conviețuire pe care o reprezentau, România lui Bos evoluează în moduri dintre cele mai sinuoase până în contemporaneitate. Nu e de mirare că se face vorbire, în capitole, despre „Anii cei buni”, „Anii cumplii”, „Un nou început” ș.a.

Ele includ, în versiunea de față, de la gastronomie și politică la sport, securitate (memorabile pasajele despre ciocnirile frontale sau oblice cu temuta instituție și ades-rizibilii-i membri: „pentru români, regimul nu era doar ostil și sinistru, lipsit de bun-simț, omniprezent și băgăreș, ci chiar cădea de multe ori în ridicol”), discurs public și privat, mediu academic, clișee sociale (adânc înrădăcinatul și frecvent activatul sistem al pilelor-cunoștințelor-relațiilor), revolte, trădări, amăgiri și victorii de parcurs în cursa mentalităților și practicilor din „locul unde se agață harta” (prin extrapolare).

Concentrându-se pe drumurile deschise și căile bătătorite prin munca de traducător, Bos nu neglijează câtuși de puțin familia și viața personală: întâlnirea în căminul bucureștean cu viitoarea sa soție, Cornelia, venită din America pe urmele unei lumi cunoscute doar din poveștile părinților, peregrinările prin varii spații, fica, Laura, „olandeză născută în Olanda... foarte conștientă de rădăcinile ei românești și aromânești” își găsesc locuri speciale într-o carte dominată de firesc și măsură.

Cititorul se va lăsa purtat de jocul apropiierilor și conexiunilor ce se înlanțuie în destinele urmărite: „Învățam istorie universală prin istoria României, lingvistică generală prin lingvistica română; ce să mai, îmi formam o educație mult mai cuprinzătoare decât

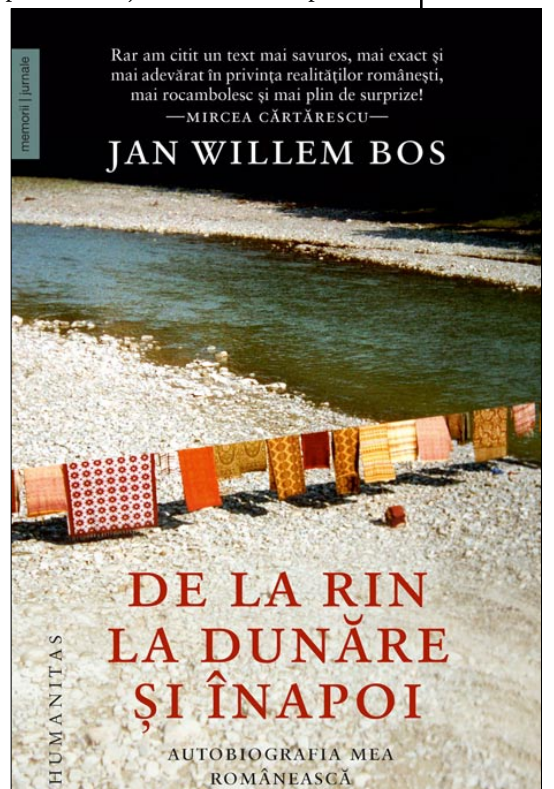
lăsa să se creadă obiectul aparent limitat al secției de românistică”. Volumul constituie dovada vie a acestui fapt, ramificându-se pe măsură ce experiența evoluează și acumulează noi valențe. Ferindu-se pe cât posibil de clișeele retoricii naționaliste și reducionista, Bos face afirmații empirice, ilustrate abundent, fără pretenții de generalizare a propriilor circumstanțe sau judecăți. Pe lângă fresca de idei și moravuri conturată timp de aproape jumătate de veac, vor atrage atenția locuri-simbol și secrete bine păstrate ale țării, invocate fără discriminări pozitive sau negative: litoralul, Delta, Maramureșul, bucăți de Moldova și Transilvania se rează, alături de marile orașe, în cartografia unui descoperitor egal binevoitor și perspicace, dedat observației cu suflu larg, dar și micro-investigației psihologice și chiar sentimentale.

De așteptat și cu atât mai binevenite, incursiunile în sferele literar-culturale, mici și mari portrete în sepia ori culori vii ale unor nume și instituții românești de notorietate câștigată ori, dimpotrivă, controversată. Prietenia cu Sorin Titel („era un om deosebit de blajin și generos, iar bonomia bănățeană era comportamentul lui firesc”) deschide seria de schițe ce surprind esența personajelor și situațiilor prin detalii și remarci decisiv punctate:

„Din păcate, Sorin Titel nu se bucură de renumele meritat în ziua de azi”. În pleiada celor perindați prin pagină se înscriu, printre altele, figuri precum Sorin Alexandrescu, Steinar Lone, Leonid Dimov, Adrian Păunescu (în rol de „scriitor talentat, care însă și-a vândut suflul unui regim odios”), Keith Hitchens, Andrei Pleșu, Mircea Dinescu, amestecați cu amici de ocazie și cunoștințe de altă natură, nu mai puțin atent surprinse. Un „ONU în miniatură” al relațiilor internaționale puse în practică, început din căminele bucureștene și continuat, cultivat, consemnat o viață.

Savuroase ori neliniștitoare, anecdote, scene și considerații de parcurs aduc în discuție fenomene tranzitorii sau endemice: micul trafic de bunuri capitaliste (alimentele, „ciunga”, blugii, magnetofonul, casetele cu muzică și filme clandestine, avantajul penibil al magazinului diplomatic), migrația și universul tragi-comic-inventiv al solicitanților de azil, propaganda, serviciile de informații, dosariadele, corupția gravă și mărunță (notabile sticlele de țărnie ale proletarei și descurcăriței mame ale mai puțin notabilului student Doruțu), atitudinile personale și instituționale grăitoare (la o întrunire oficială, „oaspeții olandezi arătau ca o gașcă de hipioți trecuți de prima tinerețe [...] Partea română consta din niște birocrați rigizi, crispați, supraponderali”), atitudinile fluctuante față de cultură și lectură, negativismul (între „nu s-a schimbat nimic” și „era mai bine înainte”), jocul superiorităților și inferiorităților artificiale și multe altele, trecute prin prisma omului de cultură — de formație și meserie.

Dincolo de ele, ridicându-se constant la suprafața discursului, indiferent de etapa parcursă și narată, o profesiune de credință care, din perspectiva tulburărilor, provocărilor, manipulațiilor constante ale prezentului, merită memorată și recitată ca o *mantra*: „Pentru mine rămâne un fapt de netăgăduit că din data de 22 decembrie 1989, România s-a schimbat radical, încât putem spune că a devenit, peste noapte, o altă țară. Și deși drumul pe care l-a parcurs România postdecembristă a fost sinuos și plin de gropi, destinația ei democratică și europeană a fost de la început inevitabilă”. *A bon entendeur, bonne lecture!*

Exerciții de înțelegere

Grațiela BENGHA

Nici nu ajunsese în librării cartea* lui Gabriel Liiceanu când o parte din social media a fost acoperită de diatribe, pornite de la titlul *Ce gândește Dumnezeu?* I se reproșau ifosele, i se imputa revendicarea înțelegerii voinței divine. Că sentințele se pot rostogoli înainte de adunarea răbdătoare a probelor nu e de mirare. Însă uluitor rămâne faptul că sunt aruncate verdicte (înainte de o minimă reflecție) și de către cei care, în general, fac risipă de cuvinte pentru a evidenția caracterul chibzuit al discursului lor. Fractura dintre reacție emoțională și pretenție rațională încă își caută o atelă care să rezolve, măcar în parte, strania contradicție.

La lectură, *Ce gândește Dumnezeu?* nu se arată ca o carte veleitară. Nu reclamă rezolvarea misterului divin prin investigare filosofică, nu e scrisă împotriva lui Dumnezeu și nici nu propune (cu orgoliul diletantului) o abordare teologică. Gabriel Liiceanu stă departe de ilu-

zia că paginile lui pot dezlega ceea ce omenirea nu a izbutit să rezolve vreme de mii de ani. Dar încearcă să înțeleagă de ce au oamenii nevoie de ceva mai presus de ei înșiși și cum a supraviețuit Dumnezeu în modernitate, după ce i s-au retras funcțiile demiurgice. Pentru toate acestea, conturează o hartă a problemei și îi cercetează reliefurile. În inventariază întrebările, îi ob-

servă neconcordanțele, îi explorează hiatusurile. Îi caută sensurile și (re)descoperă că ele nu sunt livrate de-a gata. Sensurile se găsesc sau, dimpotrivă, se ratează.

Îmi amintesc că, în rândurile care deschideau *Apologia lipsei de temeieri*, Lev Șestov mărturisise nevoia justificării formei și a conținutului. A început cu explicarea opțiunii pentru aforism, în răspăr cu așteptările Estului european, care prefera abordarea sistematică și consecventă. De la formă pornește și Gabriel Liiceanu: *Notă explicativă privitoare la titlu* schițează un răspuns dat suspiciunilor că autorul cărții ar proclama dezlegarea gândului dumnezeiesc. Provocată de la bun început de paratekst, respingerea anticipativă din partea cititorului își are contrapondeerea în atitudinea reflexivă a autorului – care încearcă să afle cum ajung unii oameni la explicarea planurilor lui Dumnezeu. Cât despre forma pe care o ia titlul cărții, notăm doar că e parafraza unei replici dintr-o schiță caragialiană. Chiar dacă e sugerat în rândurile de început ale volumului, miezul ei poate fi descoperit, în detaliu, abia la pagina 91.

Evidențiat în *Notă explicativă privitoare la carte*, caracterul spontan pe care l-a avut *Ce gândește Dumnezeu?* nu exclude un principiu al vaselor comunicante, care stă la rădăcina observațiilor din mai multe opuri ale lui Gabriel Liiceanu. O analiză riguroasă a elementelor de convergență, a plexurilor și nodurilor dintre cartea recentă și *Isus al meu* sau *Despre destin*, dar și cu vectori reflexivi și formule stilistice care ating volume mai vechi (explicit, *Ușa interzisă* și, în subtext, *Nebunia de a gândi cu mintea ta*), ar pune în lumină o întreagă țesătură conceptuală și o rețea de preocupări constante, expuse la temperaturi variate. Cum construcția ideatică

ridicată de Gabriel Liiceanu strânge laolaltă nenumărate notații despre limită, nu e de mirare că ultimul proiect al autorului, mărturisit în *Ce gândește Dumnezeu?*, ar fi „un fel de tratat” despre muritori, ca ființe conștiente finite.

Iar din cauză că teologia nu are competențe cognitive și nu există argumente pentru imixtiunea ei în albia cunoașterii, paginile din *Ce gândește Dumnezeu?* deschid calea viitoarei antropologii filosofice, fără să pretindă un adaos substanțial de originalitate în rivalitatea dintre religie și filosofie: „Ceea ce încerc să fac cu aceste «reveniri» este să explic în ce măsură păstrarea funcției cognitive (s.a.) a religiilor, acolo unde în joc nu sunt decât evadări din lumea intuitivă, alegorii, metafore sau secvențe mitice, nu aduce, pe linia cunoașterii propriu-zise, nici un folos speciei umane.” (p. 10-11).

În *The Life of the Mind*, Hannah Arendt scria despre gândirea care se îmbogățește cu însușiri excepționale, proiectate de calitatea durativă a obiectului ei. În același perimetru de reflecție se află și Gabriel Liiceanu, pentru care gândirea e un rezervor de nemurire și un proces ireductibil la descoperire, pentru că e coextensiv vieții gânditorului. Dar cum se justifică interdicția îndoielii, constrângerea, mitul transformat în dogmă, care ascunde un „enorm potențial coercitiv și punitiv”? Istoria oferă o mulțime de lecții, o îngrădărire de lămuriri categorice – alimentate de seva neoprită a confuziilor. La asimilarea cunoașterii cu credința (confuzie prelungită și astăzi) Gabriel Liiceanu răspunde cu sugestia unei teologii revigorate, de extracție kantiană, care să desprindă religia de obiectivul cunoașterii.

Nevoia de interogare, de îndoială, de regândire conduce, în mod natural, la salturile gândirii libere, nu la despuieră alcuiva de libertatea de a crede. Totuși, replica pe care o primește îndoiala e, de multe ori, ideologică. Sprijinită pe distorsiune, disimulare și putere, își revendică legitimitatea. Îl evoc aici pe Paul Ricoeur, care afirma că funcția de integrare a ideologiei se prelungește în funcția de legitimare și permite ca ideologia să funcționeze ca releu pentru memoria colectivă. Memorie colectivă și identitate a comunității, raționament și identitate individuală: dezbateră se poate prelungi la nesfârșit.

Ca replică la „înfricoșătoarea alternativă” expusă de C. S. Lewis și la trilema lui Brant Pitre își extinde Gabriel Liiceanu edificiul meditativ. Mai exact, le contestă, susținut de urgența minciunii albe, benigne, care vine în ajutor, care vrea să salveze, să răspundă nevoilor altuia, să aline durerile. În această matrice a minciunii albe îl încadrează pe Isus, care, pe cruce, „s-a oferit să-i țină locul, pentru noi, Celui care pe el, în clipa aceea, l-a părăsit. Ce importanță ar avea dacă Isus vorbind tot timpul de un Tată plin de iubire și absent tocmai în clipa aceea de la căpătâiul Fiului său – Tată pe care Fiul l-a invocat *ca și cum ar fi existat* -, ar fi rostit pentru noi cea mai măreață «minciună albă» din istoria limbajului omenesc: că vom muri spre a învia?” (p. 27-28).

Dacă ne întoarcem în bibliotecă și reluăm lectura reflecțiilor lui C. S. Lewis asupra *Marii minuni*, remarcăm că ele pornesc de la două atitudini ale minții omenești față de moarte – concepția sublimă, stoică (moartea nu contează) și punctul de vedere natural (moartea e răul cel mai mare). Creștinismul e mai subtil, după cum atrăgea atenția C. S. Lewis. Moartea devine ambivalentă. Pe de-o parte, e pedeapsa păcatului strămoșesc, pe de altă parte, numai cel ce moare își poate câștiga viața (veșnică), ceea ce-l face pe gânditor să recunoască faptul că acest mister e peste puterea noastră de înțelegere.

Pus în față cu misterul, Gabriel Liiceanu vrea să-l înțeleagă. Împinge raționamentul într-o zonă controlată de operațiile gândirii, nu de taină și revelație. Se îndoiește și (se) întreabă – atitudine umană, gânditoare, pe care însuși Isus a arătat-o pe cruce. Iar raționamentele din *Ce gândește Dumnezeu?* se întemeiază pe piatra unghiulară a sintezei care unește minciuna albă a minții cu adevărul inimii. Iviță dintr-o compasiune inegalabilă, excepționalitatea lui Isus a modificat totul. O minciună albă a devenit, în ordinea inimii, singurul adevăr acceptat: „Un adevăr care nu e de cunoaștere, ci de trăire” (p. 34). De aici, necesitatea de a schimba „unghiul de atac” al finalității acțiunii cristice, al misterului

cristic, prin comutarea dinspre morală spre afect – care avea ca scop schimbarea omului în adâncimea lui. Sau modelarea unui alt chip interior.

Cu alte cuvinte, gânditorul îl aduce în prim-plan pe Mângâietorul celor conștienți de finitudinea lor și îl lasă în umbră pe Cenzorul moral. În consecință, „important până la urmă nu e să existe *în mod real* Dumnezeu și, oricum, despre asta se poate dezbate la infinit. *Important e că există Isus. Singurul punct real*. E singurul exemplar în carne și oase al speciei noastre în jurul căruia s-a creat cea mai frumoasă mitologie a lumii.” (p. 42).

„Cea mai frumoasă mitologie a lumii” (apreciere ori-când amendabilă pe terenul credințelor sau în teritoriul corectitudinii politice) a instituit un set de norme care a permis situarea ambiguă a Bisericii creștine: a așezat *seamănul* în centrul umanității, a redimensionat moralitatea, a reacționat la nevoia de speranță, dar a și nimicit o parte semnificativă a moștenirii greco-latine, a alimentat uneori fanatismul și a pus stavilă libertății gândului. Prin interogații succesive (care fac parte dintr-o strategie discursivă ce așază o punte între secvențele argumentației), Gabriel Liiceanu pleacă de la misterul păcatului, menționat de von Balthasar, pentru a-l identifica în formele concrete (trecute cu vederea) ale truției și slavei deșarte din cadrul Bisericii. Ori ale încercărilor (semețe) de a explica, amănunțit, ce gândește Dumnezeu. Între reporterii lui Dumnezeu și mângâietorii de suflete, Gabriel Liiceanu nu șovăie să îi aleagă pe cei din urmă.

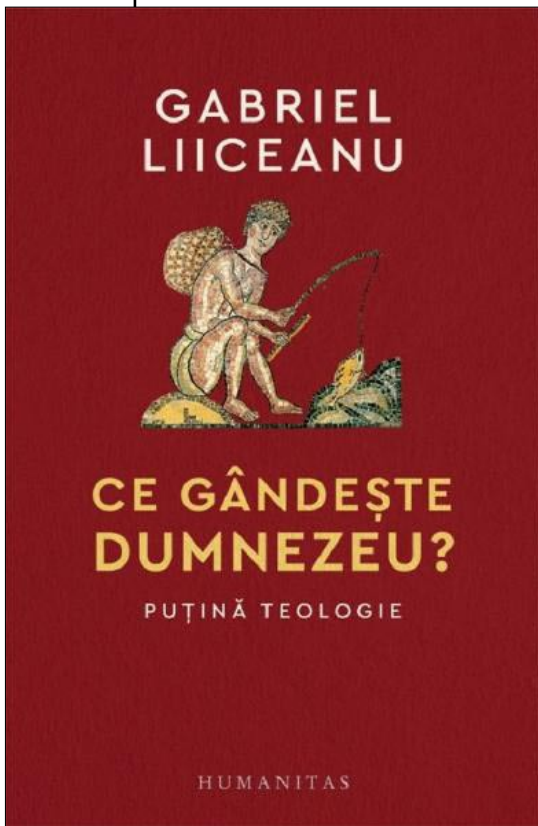
Dacă, asimilată unui forme alegorice de cunoaștere, religia nu are cum să mulțumească nevoia noastră de a înțelege lumea, ce mai rămâne oare? S-ar putea spune că dăinuie infinitul purtat în noi. Și mai rămâne o formă de credință, în care *a crede* și *a cunoaște* sunt despărțite: „Dumnezeu nu stă cu ochii pe tine, nu e arbitru vieții tale. Nu pedepsește, nu răsplătește. Este doar reper și idee. Doar tu stai cu ochii pe Dumnezeu, ca să poți apoi, având măsura a ce se cade și a ce nu, să stai cu ochii pe tine. [...] Totul, în raportarea la el, se petrece pentru a te întoarce la tine. Dumnezeu nu te judecă, ci te ajută să te judeci prin ochii lui, ca și cum ar fi și s-ar uita la tine. [...] Tot ce primești primești prin ricoșeu din ideea orientativă de Dumnezeu. În tot ce faci. Tot prin el îți măsoară derapajele și căderile; la limită, ticăloșiile de ființă neîngerească. [...] Lui Dumnezeu nu-i ceri, iar el nu-ți dă. N-ai cu cine negocia. Obligația care-ți revine la ieșirea din viață este – dacă te-ai uitat bine la el – să-ți fi numărat singur păcatele.” (p. 112-113).

Însă numărătoarea în singurătate nu trece în umbră o existență în comunitate. Iar cum religia iubirii universale s-a dovedit utopică, realitățile s-ar putea arăta, în ochii lui Gabriel Liiceanu, religia respectului universal. A demnității. Ființe libere, oamenii își aleg traseul. Salvarea sau extincția. Inclusiv ca specie.

Nu sunt doar premise, raționamente, analogii, contraste și consecuții în *Ce gândește Dumnezeu?* E și o durabilă gravitate, e și o firavă nădejde. E căutare a sensului existenței, într-o configurație impusă. Cvasiludică, dar și aspră. O căutare petrecută într-o stare de tensiune pe care numai conștiința finitudinii o poate întreține.

Când a comentat un fragment din Oswald Külpe, Lev Șestov scria că în metafizică nu pot și nici nu trebuie să existe certitudini. Convingeri trainice. Mai potrivit ar fi, adăuga filosoful, să vorbim despre hoinărele gândului. Sugestia lui Șestov e întrezărită în paginile lui Gabriel Liiceanu, care își lasă gândul să hoinărească neînfrânat de dogme, dar strunit prin frâul argumentelor. Face o probă a umanului, în străduința lui de a (se) cuprinde cu mintea. O călătorie meditativă. Și își asumă o mărturisire - pe un versant opus în raport cu examenul de conștiință propus de Ignațiu de Loyola sau cu confesiunile lui Augustin (care susținea înfrângerea puterii memoriei, pentru a-l găsi pe Dumnezeu). Efectuează, în schimb, un exercițiu de înțelegere, în albia unor concepte persistente și a unei stilistici recognoscibile. Rezistente.

* Gabriel Liiceanu, *Ce gândește Dumnezeu? Puțină teologie*, București, Editura Humanitas, 2022, 255 p.

Sfârșitul jocului?

Alexandru COLȚAN

O carte ambițioasă și documentată. Un eveniment cultural. În acești termeni a fost receptată lucrarea *Zorii tuturor lucrurilor. O nouă istorie a omenirii* (Editura Polirom, 2022), și înmatriculată repede în finala Orwell Prize for Political Writing. Apărut într-un moment de belșug al datelor empirice și al repunerii pe tapet a problemei inegalității social-economice, discursul profesorilor David Graeber și David Wengrow promite, după exemplul lui Gordon V. Childe (1936), o manieră diferită de a concepe istoria și civilizația umană. Înăuntrul tratatului, descoperim o mișcare concentrică: de la reinterpretarea istoriei, demersul științific se călăuzește după un fir roșu, anarhist, în căutarea fundamentelor democrației și a pragului tare al valorilor morale.

Acțiunea savanților britanici este, în principal, demitizantă. Ei lucrează asiduu ca să demonteze, piesă cu piesă, întregul eșafodaj al abordării istorice tradiționale. Mai mult decât completarea fișelor de catalog ale sofismelor, greșelilor și manipulărilor care „ne-au deformat imaginea” asupra societății arhaice, cartea aduce la bară viziunea teleologic-„machistă”, de sorginte rousseauistă, narațiunea evoluționistă „de tip Grădina Edenului”, care a sincronizat apariția inegalității cu aceea a agriculturii și a proprietății private, și a prezentat-o drept *finish* al unui marș cronologic fatal. Acestui tipar, cercetătorii îi opun unul al formațiunilor sociale flexibile politic, dependente de sezonality și de condițiile mediului, produs al unor oameni care gândeau „la fel de sofisticat” ca și noi (Claude Lévi-Strauss), dar aveau un interes sporit în protejarea libertăților genuine („de a circula, de a nu te supune, de a reorganiza legăturile sociale”). Resuscitat, „bunul sălbatic”, este, iată, îmbogățit cu „maturitate politică” structuralistă și drapat, în siajul lui Pierre Clastres, Robert Lowie, ș.a., în culorile anarhismului contemporan.

O mare parte a acestui volum se dedică acuzelor evoluționismului istoric. Într-adevăr, ultimele descoperiri arheologice înlocuiesc imaginea clasic-rectilinie a *progresului* gestiunii politice printr-un desen asimetric, o „paradă carnavalescă a formelor de organizare” și a „experimentelor sociale”. Apariția ierarhiei și a inegalității nu poate fi corelată nici creșterii demografice (Carole Crumley), nici coagulării primelor orașe, ca „zone de ospitalitate” (Marcel Mauss) care, în ciuda precarității și a lipsei tehnologiei, par să multiplice, precum niște cutii de rezonanță, chemarea noastră naturală către independență (cultura Mari-Tell Hariri).

Cu toată utilitatea ideii, îmi pare, totuși, riscant să taxezi ca decisivă influența ideilor amerindiene despre libertăți asupra imaginației corifeilor Dreptului Natural, în edificarea (prin Montesquieu) principiilor „politicii moderne”, în chimia „manifestului stângist” („Discurs despre originea și fundamentele inegalității dintre oameni”, 1754), care a condus la teoria generală a istoriei (A.R.J. Turgot, ș.a.), la concepțiile de proximitate ale lui Francis Fukuyama (2011) și Jared Diamond (2012).

Rousseau s-a înșelat încă o dată, comentează autorii: nașterea inegalității nu se poate asocia nici apariției agriculturii (violenta și ierarhia sunt atestate, pe la 10.000 a.Hr., în zone neagricole), nici celei ale proprietății private. Răspândirea dezordonată a culturii agricole, din focarele neolitice de pe valea Nilului sau din Asia de Sud-Vest, nu pare să denote vreo urgență alimentară, cât, mai cu seamă, nevoia ludică și ritualică, „de a fi împreună” și o „ecologie a libertății”. Lectura „tranziției spre agricultură” întreprinsă de cei doi cercetători este, adesea, culturalistă (contextualizată în trendul separației „regiunilor culturale” și a celor comunitare, prin schismogeneza), executată în termenii

politicii de gen (dovezile găsite în orașul Çatalhöyük, pe la 7400 a.Hr., concluziile Marijei Gimbutas leagă dezvoltarea agriculturii de întărirea statutului executiv și ritualic al femeilor, ș.a.).

Demersul științific deschide, discret, ușa culoarului politic, cu atât mai ofertant cu cât se pare că asistăm astăzi la un divorț între principiile statului (birocrație, suveranitate și politică, competiție), la probleme de suveranitate și la diminuarea electoratului democratic la postura de public spectator. „De ce ar (mai) fi, astăzi, *nevoie de stat?*” Pentru David Graeber și David Wengrow, acesta constituie, ca pentru Rudolf von Jhering, altădată, o instituție predilect represivă. O întâlnire aleatorie a trei principii înzestrate cu origini diferite: suveranitatea (controlul asupra violenței), cunoașterea (controlul asupra informației, ezoterice sau birocratice) și carisma (controlul asupra jocului politic competitiv).

Justificată printr-o schemă simplistă, „administrație-suveranitate-politică, carismatică”, instituția statalității a fost aceea care a sacrificat, de fapt, libertățile personale pe altarul unor himere (idealul Ordinii, Mandatului ceresc, etc.), a minimalizat contribuția femeii, a șters imaginea *femina ludens* din proiectul civilizației umane. Dezvoltarea statalității ar putea fi reprezentată printr-o piramidă. La baza ei se află situate „statele egalitare” (spre pildă, comunitățile irocheze, „republicile urbane” din Teotihuacan, Tlaxcala, ș.a.), care au știut să evite „capcana evoluționistă” printr-o selecție drastică a liderilor, măsuri sociale și mecanisme de garantare a limitării puterii.

Pe etajul următor se găsesc societățile „de ordinul unu”, organizate politic în jurul unui singur principiu. Acesta a fost: cunoașterea ezoterică (Chavin de Huantar, formațiunile de pe valea Mississippi, din Louisiana), sau jocul, văzut ca renaștere simbolică, metodă de coagulare socială, dispută periodică, „substituit al războiului” în cazul „statelor teatrale” (Clifford Geertz) din Mezoamerica, sau în „societățile eroice” anatoliene. Unele dintre ele și-au oficializat, cu trecerea vremii, două din axele descrise mai sus: suveranitatea și birocrația (Regatul egiptean Vechi), suveranitatea și carisma (Imperiul maya, Cahokia). În felul acesta, ele ajungeau prototipurile organismelor politice pe care suntem obișnuiți să ni le reprezentăm.

De jur împrejurul arhitecturii sociale care se complica plutește, însă, nostalgia libertății personale: o întâlnim la barbarii de la periferiile marilor orașelor asiaticce, pe la 3000 a.Hr., la „societățile de răzvrătire” mayașe care își elimină despoții, în secolul VIII, la refugiații din regatul Cahokia. Afirmarea dinastică mesopotamiană se petrece pe fundalul unei crize de autoritate a rețelei de temple, care asigurau, altădată, organizarea muncii colective și se ocupau de îngrijirea și de garantarea libertăților. Deși guvernau, regii mesopotamieni sau chinezi Shang nu își depășeau poziția de „aghiotanți divini”, reprezentanți ai unei forțe pe care o uzurpaseră și pe care găseau dificil să o delege.

Un exemplu interesant îl procură, aici, Imperiul Inca și Regatul Vechi egiptean, simboluri ale *monarchiei universalis*, în care violența suverană se împletea eficient cu administrația publică. Născută într-un context ritual (Tell Sabi Abyad, Mesopotamia) și laicizată în condițiile proliferării țărănimii egiptene (mijlocul mileniului IV a. Hr.), birocrația a ajuns o unealtă indispensabilă exploatării imperiale și atingerii unor obiective de amploare, a căror importanță diminuea societatea la utilitatea unei mașini, iar individul, la număr. În paralel, birocrațiile „la scară redusă” (sistemul incaș *ayllu*, cel din perioada Ubaid, etc.), doreau să prevină fragmentarea socială în falii, în baza unei premise egalitariste.

Cum poate fi explicată inegalitatea, tocmai atunci când „promisiunile devin impersonale, transferabile”, birocratizate? „Cum de am pierdut acea conștiință de sine politică, cândva atât de tipică speciei noastre? Cum

am rămas blocați într-un singur model societal-politic (ierarhizat, de sus în jos)? Dacă la început ne jucam, în ce moment am uitat că ne jucăm?” Am mai putea să ne redescoperim libertatea *golită actualmente de conținut*, ne-am putea regăsi tăria de a negocia „forme noi și diferite de realitate socială”?

Aceste întrebări tind să desfășoare ițele unei urzeli filosofice ce se poate întinde din câmpul neuroștiințelor, până la cel al dezbaterilor etice. După ce standard am putea să cântărim, de exemplu, egalitatea? Acordurile de proprietate și munca, ce ar trebui să garanteze, în teoremă evoluționistă, progresul continuu și „eliberarea de trudă”, se văd contrazise de cifrele care indică majorarea mondială constantă a perioadei lucrative (Marshall Sahlins). Ideea „societăților cu rentabilitate imediată”, în care „surplusul este împărțit pe loc” (James Woodburn), circumscrie ideea egalitară populațiilor primitive, cu resurse puține.

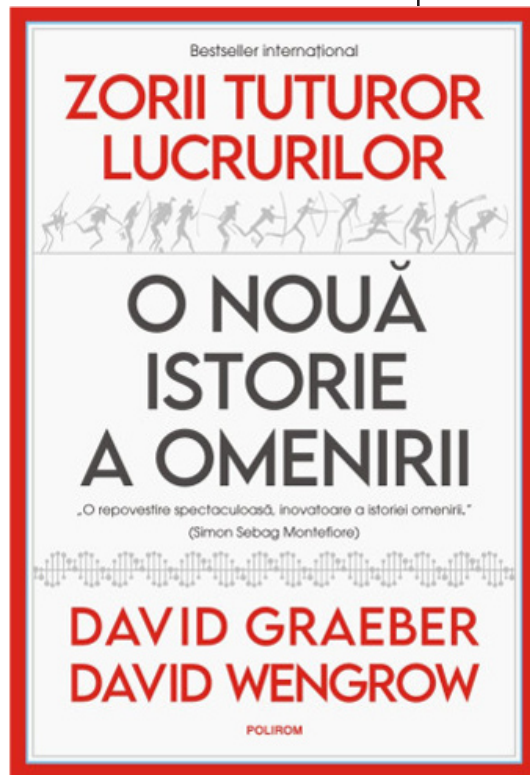
În mod previzibil, preferințele autorilor nu se îndreaptă către egalitarismul iluminist, condamnat sub

definiția de „egalitate în subjugare comună”, ci spre varianta sa indigenă, pentru care semnifica o „prelungire directă a libertății, ba chiar expresia ei”. Reglate atent, în multe comunități funcționau, „mecanisme de control al libertății” care blocau orice fel de „încălcări a voinței personale”. Chiar

în societățile neegalitare, de tip huron sau african-nuer, nu se ajungea la vreo contradicție între libertatea colectivă și cea individuală. Indienii din Pădurile de Est ale Americii considerau, prin urmare, firești, *efective*, „libertatea de a pleca sau de a te muta”, „libertatea de a ignora ordinele altora”, pe care puteau construi „libertatea de a modela realități sociale complet noi”.

Studiul lui David Graeber și David Wengrow descrie, între coperti istorice, din culisele unui discurs politic afectat de clișeele culturii corecte și ale anarhismului revigorat, o ființă umană care *gândește liber*, și nutrește o aversiune instinctivă față de abuz și de violență. Chiar dacă, în zilele noastre, fiecare își poate lua cu polonicul, din castronul cu date istorice, tot ce pofteste, în locul unei sinteze care să surmonteze antinomiile, autorii preferă să proiecteze asupra trecutului o viziune la fel de contingentă temporal și, prin aceasta, posibil deformatoare ca și antecesorii pe care îi incriminează. Personal, nu cred că putem extrage cu mare ușurință o natură umană generică, universală (?) din rețeaua societății de care aparține: ele au crescut, istoric, una din cealaltă, s-au intercondiționat, înfășurate pe blamata spirală demografică și tehnologică.

Multi-clamatul principiu al schismogenezei nu explică influențele culturale reciproce, comerțul dintre formațiunile pe care le separă. Definirea negativă a statului este restrictivă, prea puțin operantă. Ce fel de libertate este, la urma urmei, cea anarhică, ce presupune aceasta? Marchează, oare, această carte un „sfârșit al jocului” tradițional *de-a istoria*, așa cum își dorește? Vestește ea un nou început ?

Spiritul euphorionist

Alexandru RUJA

Dacă într-o mare măsură literatura epistolară este o formă a biograficului, ea este mult mai mult o formă de manifestare a culturalului. Epistola are o mare libertate de exprimare, de comunicare, de atitudine, de exteriorizare a intimității sufletești și intelectuale, de devoalare a relațiilor individuale, sociale, umane, de proiectare a aspirațiilor, de descifrare a sinuozităților absconse ale gândului, de conservare a unor informații documentare, care, de cele mai multe ori, nu se găsesc în altă parte.

Ediția integrală a *Romanului epistolar I. Negoîtescu – Radu Stanca* cuprinde un număr impresionant de scriori (323), 222 aparținând lui Negoîtescu și 101 trimise de Radu Stanca. În *notă asupra ediției* Ioan Cristescu menționează că „Ideea acestei ediții integrale a apărut pentru că, la lectură, pe lângă scrisorile inedite, au fost identificate cuvinte, fraze și pasaje cenzurate sau autocenzurate din scrisorile deja publicate.”

Prima scrisoare din *romanul epistolar* este datată *București, 13 ianuarie 1943* și îi aparține lui Radu Stanca, iar ultima este datată *Cluj, 5 ianuarie 1961*, fiind trimisă de I. Negoîtescu. Mai mult de un deceniu și jumătate de schimb epistolar, cu o singură scrisoare în anul 1943, fără

correspondență în 1944, cu un ritm alert al schimbului de scriori între 1945 și 1957, răbindu-se în perioada 1958 – 1961. Însăși cadența corespondenței este un indicu asupra felului în care s-a desfășurat viața și activitatea celor doi protagoniști ai romanului epistolar. La 25 februarie 1961, I. Negoîtescu a fost arestat și condamnat la cinci ani de închisoare corecțională, chipurile, pentru „uneltire contra ordinii sociale”.

Pentru clarificarea, nuanțarea, înțelegerea mai exactă a întâmplărilor, episoadelor, dorințelor, intențiilor și idealurilor din romanul epistolar, acesta poate fi citit comparativ cu *declarația (autobiografie)* lui I. Negoîtescu din perioada detenției (a fost publicată de noi în revista „Apostrof”, nr. 10-11-12/2021) și, desigur, cu paginile din *Straja dragonilor* și *Ora oglinzilor*. Cu precizarea că trebuie avută în vedere situația specială în care a fost dată *declarația/autobiografia*, în închisoare, la Jilava, autorul ei având mereu în atenție și cerințele „domnilor ofițeri politici”.

Această ediție are în addenda *Manifestul Cercului Literar* (Scrisoarea către E. Lovinescu) și studiul lui Ion Vartic, *Der ewige Kreis*. Textul lui Ion Vartic este printre cele mai bune care s-au scris despre Cercul Literar de la Sibiu și este rezultatul unei cercetări îndelungate a istoriei Cercului Literar, a operei cerchiștilor, a climatului istoric-cultural în care aceștia și-au desfășurat activitatea. Ideile sunt dense și bine articulate. Afirmările sunt argumentate, constatările au prospețimea noutății, chiar dacă studiul a fost început mai demult și revăzut în 2021.

Nu știu ca până la studiul lui Vartic să se fi făcut legătura, sub semn maioreșcian, a celor două „cercuri literare” ardelen, ambele de la Sibiu. Ion Vartic citează articolul lui Ioan Slavici - *Românii din Ardeal*, în care Slavici afirmă că pentru Ardeal „Mersul dezvoltării literare l-a hotărât cercul literar ce s-a format în Sibiu”. Nu despre vreo influență poate fi vorba, poate cerchiștii nici nu au cunoscut faptul că Slavici a folosit sintagma „cercul literar de la Sibiu”, ci despre așezarea ambelor orientări pe direcția maioreșciană, la cerchiști prin filieră lovinesciană.

Analizând istoricul Cercului Literar de la Sibiu, Ion Vartic consideră anul 1940 ca început de cristalizare a grupării, iar anul 1946 momentul „când apare proiectul unei noi reviste, «Euphorion», proiect lansat de data aceasta în Cluj și care îi va urmări atât pe I. Negoîtescu

și Radu Stanca, cât și pe ceilalți cerchiști ani întregi ca o fantasmă.” N-a fost posibilă în condițiile social-politice de atunci realizarea acestei dorințe de a avea o nouă revistă, cerchiștii intră în atenția organelor de represiune, publicațiile din Cluj le devin ostile, chiar denigratoare și acuzatoare, cum este mai ales cazul „Almanahului literar”, transformat în revista „Steaua”. Ion Vartic analizează pe larg această situație.

Romanul epistolar poate fi citit și interpretat din diverse unghiuri și la variate paliere. Rămânem la două dintre acestea: 1. la felul în care scrisorile redau trăirea în lumea reală, în contingența social-politică, cu toate avatarurile, opreliștile, presiunile și duritatea acesteia și 2. la felul în care scrisorile arată trăirea celor doi tineri în idealitate (prin extensie și a celorlalți cerchiști), în marile proiecte culturale imaginate ca posibil de realizat. Sigur că se întretaie în aceste două mari direcții / coordonate ale scrisorilor o seamă de amintiri, de păreri și atitudini despre alți cerchiști, etc.

Anul 1945, când, de fapt, începe grosul corespondenței, este deja unul în care se prefigurează seismele care vor cutremura viața celor doi epistolieri, dar și a celorlalți cerchiști. Să reamintim că, încă din anul 1944, Ștefan Aug. Doinaș a publicat în „Națiunea Română” din Sibiu articolul *Epurația în artă*. Este între primele articole prin care se ia atitudine publică față de eliminarea unor personalități culturale din instituțiile publice, din presă, din Academia Română, etc. Prima reacție în scriori este a lui I. Negoîtescu: „Să nu-ți închipui că aerul Clujului mi-e mai favorabil în proaspătul lui, decât ție aerul depășit și funebru al Sibiului. Măcar acolo tu ai amintirile, pe când eu sunt cu totul străin aici, căci timpul dinainte de 1940 e pentru mine aproape insignifiant.” (Scrisoare datată: *Cluj, 21 octombrie 1945*).

Cerchiștii vor să se reîntoarcă la Cluj, dar orașul nu mai era cel al tinereții lor universitare. În aceeași scrisoare, I. Negoîtescu îi amintește pe aceia care erau încă în Cluj: Eugen Todoran, Radu Enescu, Nicolae Balotă, Ilie Balea. Vrea să întregască Cercul Literar și îl cheamă la Cluj pe Radu Stanca, care, la rândul-i, îl anunță că a primit scriori de la Doinaș, Deliu Petroiu și Ovidiu Cotruș, aflați la Arad, doritori și ei să se reîntâlnească la Cluj. „Tot azi am primit câteva scriori de la băieții din Arad. Petroiu, în noul său mod stilistic, îmi confirmă impresii mai vechi despre latențe bogate, dar nefructificate. Doinaș, scurt și expeditiv, mă îmbrățișează cu putere. Puoi Cotruș, răsfirat și prolix, într-o singură frază îngrămădește întreaga scrisoare. Toți propun o întâlnire la Cluj în săptămâna ce vine. De îndată ce v-ați adunat, așadar, telegrafiați-mi sau telefonați-mi ca să sosim cu Regman și noi” (Scrisoare către I. Negoîtescu, datată: *Sibiu, 3 noiembrie 1945*).

Ca de altfel toți cerchiștii, Negoîtescu iubea Clujul, dar se hotărâse să-l părăsească, credea el atunci doar pentru scurt timp („...Bucureștiul e doar un scurt popas”; „Iată-mă în București – sper pentru puțin timp, căci țința mea adevărată e Parisul” – Scrisoare datată: *București, 30 aprilie 1947*), iluzionându-se că lucrurile se vor schimba în bine și se va putea întoarce. Și Radu Stanca era atașat de Cluj. La un moment dat, dorea să se reîntoarcă aici, dar schimbările produse în oraș, unde pseudo-valorile au început să-și pună tot mai puternic amprenta pe atmosfera culturală a orașului, îl fac să prefere Sibiul: „Cotruș, care a trecut pe aici, mi-a dat informații despre Cluj. Cred într-adevăr că nu mai e nimic de făcut în acest oraș-mormânt. Întoarcerea la Cluj nu a coincis cu un pas înainte.” (Scrisoare datată: *Sibiu, 10 aprilie 1947*).

Condițiile materiale ale cerchiștilor se înrăutățesc pe măsură ce se impunea noul regim, fiind dați afară din serviciu sau fiind obligați să desfășoare doar activități temporare. Unii s-au retras în locurile de baștină (Doinaș, Deliu Petroiu), alții peregrinează pe la cunoscuți (Ovidiu Cotruș). Datorită condițiilor materiale dificile, Ștefan Aug. Doinaș are dificultăți în a-și susține examenul de licență (Scrisoare datată: *Cluj, 23 octombrie 1948*), Victor Iancu a fost eliminat din Universitate și trăiește, la Sibiu, într-o mizerie materială („Victor Iancu e într-o crescândă mizerie materială – și, dacă-ți spun că uneori nu are ce să mănânce, nu fac un eufemism, ci spun lucrurilor pe nume” – Scrisoare datată: *Sibiu, 22 decembrie 1948*). „Aici haosul persistă și eu, șomând amarnic, duc mizerie cruntă, cum de altfel desigur îți închipui”, – îi scria Negoîtescu lui Radu Stanca (Scrisoare datată: *Cluj, 8 ianuarie 1949*).

Existența lui I. Negoîtescu din perioada cuprinsă în scriori este mereu incertă în privința resurselor materiale, a încadrării într-o slujbă permanentă, care dacă se ivește întâmplător și temporar este cu mult sub pregătirea și capacitatea sa intelectuală. „Nu știu încă prea precis ce voi face, dar, sub presiunea economică nemiloasă,

voi intra probabil deocamdată felcer la Câmpia Turzii, de unde pot veni acasă cel puțin o dată pe săptămână.” (Scrisoare datată: *Cluj, 20 august 1954*). La situația dificilă din punct de vedere material, se adaugă atacurile repetate prin articolele din „Almanahul literar” / „Steaua” și denunțurile lui A.E. Baconski împotriva cerchiștilor făcute la diverse edituri, unde aceștia doreau să publice cărți, sau direct la forurile de partid. (Scrisoare datată: *București, 15 noiembrie 1954*).

Al doilea palier al posibilității de interpretare a *romanului epistolar*, cel al existenței în spațiul mai înalt al culturii, arată nivelul intelectual al autorilor *romanului epistolar*, dar prin lărgire și a celorlalți membrii ai Cercului Literar de la Sibiu, fapt care întărește încă o dată adevărul și forța intuiției lui E. Lovinescu care i-a numit *a patra generație postmaioreșciană*. Cerchiștii au trăit în idealitatea marilor proiecte culturale izvorâte din forța creatoare a tinereții lor, din dorința de a se alia la marea cultură și a crea în consens cu exigențele marii culturi. A existat, atâta timp cât a fost posibil, o activitate la vedere a membrilor Cercului Literar de la Sibiu dar și una, ce o putem numi *subterană*, care se poate reconstitui acum din scrisorile lor.

Dincolo de alte multe aspecte literare despre care s-ar putea discuta, prin *Un roman epistolar* trece ca o săgeată de foc *ideea euphorionistă*. Este o idee fundamentală pentru viziunea lui I. Negoîtescu asupra literaturii, pe care o afirmă, asupra căreia revine, pe care o nuanțează și o aprofundează, pe care i-o prezintă, i-o explică lui Radu Stanca în mai multe scriori. *Euphorion* nu a fost doar numele unei reviste pe care voiau să o scoată revenind la Cluj: era mult mai mult, un adevărat ideal cultural, spre care ținseau cerchiștii. Negoîtescu diseminează printre cerchiști ideea și tot el structurează coordonatele estetice, simbolistica și nivelul axiologic. (Scrisoare datată: *Cluj, 3 iunie 1946*)

Euphorion a fost un simbol cu largi reverberații culturale, de unde pornește o întreagă estetică literară, se construiește o paradigmă literară care se consolidează cu timpul prin opera cerchiștilor, se întregeste și se desfășoară într-o adevărată nouă mișcare literară: *euphorionismul*. Standardele sunt înalte, așezate foarte sus, dar se dezbate și se limpezesc pe parcurs. De aceea, I. Negoîtescu revine mereu în scriori asupra conceptului. Stindardul acestuia ar fi trebuit să fie revista „Euphorion”, dar împrejurările n-au fost deloc favorabile, deși eforturi s-au făcut. I. Negoîtescu îi scrie mereu și cu consecvență lui Radu Stanca despre demersurile sale pentru a scoate revista.

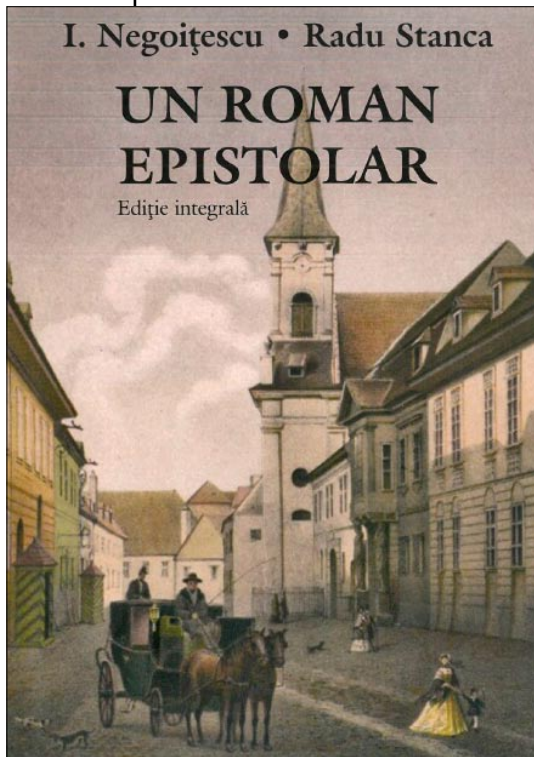
Pendularea între dreapta și stânga politică nu duce la niciun rezultat în privința obținerii unor resurse financiare pentru a putea edita revista: „Cu EUPHORION se pare că nu mai e nicio nădejde. Nicio lumină de nădejde.” (Scrisoare datată: *Cluj, 2 noiembrie 1946*). Se vede clar din *romanul epistolar* că Negoîtescu trăiește între momente contradictorii privind revista mult visată și dorită, între încredre (chiar ușoară euforie) și deznădejde. Totul de la imaginarea unui „destin favorabil” la „nu mai e nicio nădejde” (scrisoare datată: *Cluj, 24 octombrie 1950*).

A nii care au venit au fost tot mai negri, piedici au fost tot mai multe și revista nu a mai apărut. Dacă nu a fost posibil să apară fizic, nu a dispărut ideea ei prin alcătuirea unor numere „de sertar”. Nu a putut fi împiedicat spiritul euphorionist, care a însemnat trăirea în marea cultură și care, dacă nu a mai fost posibil să se manifeste plenar în realitatea literară a vremii, s-a manifestat printr-o curgere subterană, unindu-i pe cerchiști, care continuau să fie implicați prin scrierile lor în marea cultură.

Rămânând doar la ceea ce găsim în romanul epistolar, să remarcăm pasiunea lui Radu Stanca pentru *Dona Juana*, o piesă la care nu doar că ținea mult, dar care avea și aprecierile altora. I. Negoîtescu lucrează la o amplă *antologie a poeziei românești*, de la Dosoftei la Doinaș, este preocupat de ideea unei *Istории a literaturii române* (scrisoare datată: *Cluj, 26 noiembrie 1952*). Doinaș scrie, în recluziunea de la Hălmagiu/Gurahonț, *Sonetele mănii* și tragedia *Brutus și fiii săi*.

Un roman epistolar surprinde și timpul ce nu mai era al adevăraților scriitori, care au fost nevoiți să se retragă în spațiul unei literaturi căreia îi era interzis să devină publică. Volumul cuprinde istoria unor existențe desfășurate mereu între poli antinomice, de la bucuria idealurilor tinereții universitare la Cluj-Sibiu la tragicul timpului maturității din Clujul intrat sub nefaste zodii culturale și din Sibiul devenit tot „tragic” (Radu Stanca).

* I. Negoîtescu – Radu Stanca, *Un roman epistolar*. Ediție integrală. Coordonare, note și postfață de Ion Vartic. Ediție îngrijită de Ioan Cristescu și Ion Vartic. Editura Muzeul Literaturii Române, București, 2021, 574 p.

Monica Pillat, cuvântul teofor și vederea prin icoană

Dan C. MIHĂILESCU

După debutul din 1970 cu volumul de versuri *Corăbii* și alte cărți de poeme, publicate în 1981, 1988, 1989, 2005 și 2016, Monica Pillat a revenit în 2019, la editura Baroque Books & Arts, cu o impresionantă antologie lirică 1970 – 2019, intitulată *Întredeschideri*. Un concept perfect adecvat acestei poetici a transparențelor, diafanului, răstrângerilor, reveriilor inefabile, cu sensibilitate creștin franciscană, mistic inițiată și pentru care constelația Jung-Bachelard-Mauron-Durand ar putea oferi cea mai adecvată grilă evaluativă.

Antologiei de la Baroque i-a urmat în 2022 o alta, *Aproape în departe*, publicată la Spandugino, cuprinzând poeme scrise între 2019 și 2022, la fel de fermecător hărăzite fervorilor onirice, levitației estetizante, hieratismului bizantin și hierofaniilor iisusiace, dar cu un spor semnificativ de nostalgie crepusculară și presimțiri fulgurante. Prin ele, credincioșia, cultul dăruirii carmelite și nădejdea învierii sunt uneori împovărate de umbra unui preatârziu.

Cum genealogia și biografia Monicăi Pillat sunt indisociabile de bibliografia ei, nu cred că voi stârni încruntări dacă, pentru a-i circumscrie esența lirică, o să fac apel la universul poetic al bunicului său patern, Ion Pillat. Mai precis, la un fragment din eseu al Victoriei Ana Tăușan, *Poezia lui Ion Pillat sau lumina spirituală*, editat postum, în 2020, la editura Limes, sub îngrijirea afectuoasă a dnei Carmen Brăgaru. Ea însăși înzestrată cu o sensibilitate angajată ardent într-o spiritualitate, Victoriei Ana Tăușan (1937-2011, înmormântată la mănăstirea Suzana, unde și-a petrecut ultimii ani) a tradus *Odele* lui Claudel și destul Saint-John Perse cu aceeași fervoare ca poetul Miorcanilor, Florică și Balicului – e vorba de un poet pe nedrept claustrat de istoria literară sub etichete minimalizante (gândirism, tradiționalism, paseism) și a cărui religiozitate, lipsită de „clamarea străduinței zadarnice”, dar și de „starea unei bucurii zănațec”, se „cerne într-o melancolie rafinată”. În sfârșit, Ion Pillat „se înscrie în linia acelor poeți pentru care nu religiosul, ci starea de credință îi este congeneră”.

Din această perspectivă, cred că se cuvine făcută apropierea lirismului din *Aproape în departe* – de adiere sacră și hierofanii decamuflete din simbologia naturală și picturalismul hieratic – de sofianismul blagian, plus ardoarea mistic-senzorială din *Sonetele închipuite* de V. Voiculescu. Ceea ce mi-am permis a numi franciscanism, anume alura și rostirea de Clarissă a poemelor Monicăi Pillat, se întrevide și în reveriile bunicului său așa cum apar încadrate în

eseul Victoriei Ana Tăușan: „Ion Pillat oficiază prin cuvinte dintr-un adânc al înțelepciunii, dintr-o fraternitate deplină cu cele din jur. Există o molcomire a gândului poetic și o decență a simțirii și o participare la lumea înconjurătoare care nu pot să vină decât din credința că pentru a te alege deasupra tuturor trebuie să le slujești tuturor”.

Poemul *Duh* îmi pare cel mai grăitor pentru afirmațiile de mai sus: „Ce duh scormonitor pătrunde-n lucruri,/ Sorbindu-le culoarea, consistența,/ până ajung să fie transparente?// Îmi pare că se-arată în cristale,/ În puful pădăiei și în ploaia/ Ce face să lucească ce atinge.// Se furișează-n foaia de hârtie/ Ce-mi fuge fără veste de sub mână,/ Dar ce minune – parcă scriu pe apă/ Ce poartă încă pașii lui Mesia”.

Armonia melifluentă a credincioșiei acordă versului alb unduirii prozodic ascendente cu rezonanțe rinascimentale. Desele vedenii îngerești, identificarea Mirelui cu biserica mireasă dăruită așteptării Bunevestiri, visul hristic, postura de înainte mergător a eului poetic, împreună cu motivul drumului, căii, călătoriei ascensionale, toate aceste aliaje de neoclasicism, bizantinism și modernitate conturează ramele acestor pasteluri cu natură evanghelică, cu tușe psaltice, ipostazieri apostolice și metaforizări ale trezviei, chenozei și dăruirii extatice de sine. Identificarea căutătorului credincios cu făptura Mântuitorului este adeseori discret instilată, dar uneori aproape explicită, ca în *Din totdeauna*: „Adorm și-n vis o iau la vale,/ Pe lunecuș de serpentine,/ Ori sui pe crestele voalate,/ Până ating cu fruntea cerul.// Fie că mă-mpresoară lacuri,/ Fie învâlmurate stepe,/ Drumul pe care merg e-același/ De două mii de ani încoace.// Întâi mă tem, sunt rătăcită/ În vastitatea ce se schimbă,/ Apoi în suflul simt talazuri/ Nu de ocean, ci de lumină./ Am fost aici dintotdeauna,/ Însă acum e prima oară/ Când vii spre mine dinăuntru/ Și mă înconjură din afară”.

Dincolo sau dincoace, aproape sau departe, aici, acum, cândva, niciunde și oricând, călătoria inițiată într-o extincție, înviere și întoarcere asigură combustia alegorică a acestei rostiri înaripate, pentru care îngerul devine *alter ego*, fratele sau fiul măicuței înlăcrimate. Ba chiar *Noapte de noiembrie* pune în acuarul sugestia Bunevestiri și amintește cumva de tapiseria fecioarei cu licornul de la Cluny: „A cui e aripa aceasta/ Ce fâlfâie în întuneric/ Și mi se-așază lin în poală?// Ba nu... încet mă înconjoară,/ Cu negrița sa iubire,/ Și mă fac mică de sfială.// Acum mă prinde și m-așază/ În caldul cuibului din care/ Mă-ndepărtase poate timpul”.

Alteori, se face că pagina albă sortită poemului devine ieslea de la Bethlehem: „M-aplec să scriu. Pe foaia-ntinsă/ Doarme un înger ca zăpada./ Aș vrea să-ncep. Cu

ce cuvinte/ Să vin, să nu îi tulbur somnul?/ Când îngerul deschide ochii/ Și mă ridică-ncet în aer,/ Îmi pare că devin lumina/ În care el se-ndepărtează”. Îngerul iohanic în-aintevestitor din *Pe drum* ne lămurește că pruncul sfânt se naște în ieslea suflului nostru, iar înmugurirea lui ne pune pe cale ca veșnici colindători, în timp ce un poem ca *Vuiet*, blagian, adică sofianic la rostire, ne descifrează androginia angelică: „Pe când plutim în liniștea curată,/ Descătușați de doruri și de gânduri/ Auzi ce vuiet vine dinăuntru?// E Dumnezeu ce crește-n noi ca marea”.

Făptura ca receptacol sofianic se destăinuie în *De neșpus*: „Mă locuiește o iubire/ Care mă face să fiu templu,/ Coș cu merinde și potir./ Adesea-n somn / Te simt cum Te apropii/ Și-mi vin atunci în minte/ Cuvinte ce fac muguri/ Cuvinte – numai aripi,/ Sub orice-nfățișare”, și în special Grădina Ghetsimani: „Visul că sunt cu Tine/ Și n-am să mai adorm”.

Nuditatea confesivă a credinței ardent și nădăjduitor plasmuitoare este mirabila sămânță din care cresc reveriile hristice ale Monicăi Pillat, a căror lamură este poemul-șoaptă *Ce bine*: „Ce bine că sunt vie/ Și simt

încă parfumul/ Veșted-amar al orei,/ Că mersul meu trezește/ În frunzele căzute/ O aură de valuri// E-așa o unduire/ În noaptea care vine,/ Cu șopotirea ploii,/ Că, numai ascultând-o,/ Mă frâng de bucurie...”.

Înfiorata actualizare a tradiției iorghist-gândiriste din *La colindat* se asociază fericit cu motivul modern al drumului, ascensiunii și căii regăsite din *Topirea toamnei*, *Ziua de azi* („Din crisalidă, mai târziu/ Va răsări o zburătoare/ Care ne vine din trecut”), *În gând* sau *Într-o corabie*, ori din poeme cu frumuseți nepământene precum *Lumina*: „Deși-i trecut de asfințit,/ Lumina-mi iese încă-n cale/ De parcă timpul s-a oprit.// O iau pe drum, în jos, la vale,/ Totuși rămân acolo, sus/ Ca neclintirea curgătoare.// Nisipul din clepsidră-i dus/ Dar raza crește stătătoare”.

Un gând al lui Nicolae Manolescu

În *România literară*, nr. 45-46, din 2 noiembrie 2022, Nicolae Manolescu ne propune un admirabil portret al fostului său profesor, Paul Cornea:

„Ca foarte tânăr student, aveam doar 19 ani când mi-a fost profesor, mi-am dat ușor seama de faptul că Paul Cornea acorda studenților lui deplină libertate de a-și exprima opiniile. Și nu numai că nu încerca să-i convingă de dreptatea lui, în cazul în care nu era de acord cu ei, dar nici nu se supăra dacă era contrazis. Am putut verifica eu însumi acest lucru. Paul Cornea a analizat, la un seminar, împreună cu noi, *Pastelurile* lui Alecsandri, pe care le-a definit, conform numelui speciei cu pricina, drept poezie a naturii. Nu știam atunci că toată critica dinainte le considera astfel. Nici că, bineînțeles, două decenii mai târziu, Edgar Papu va fi convins de «impresionismul» *Pastelurilor*. Știu, în schimb, că eu vedeam lucrurile altfel, și anume că anotimpurile sunt zugrăvite în manieră clasică de poet, care n-are un contact direct cu viscolul sau cu aerul primăvărat, nici cu semănătorii sau culegătorii, ci stă confortabil în jilțul lui din fața căminului, cu un pled pe picioare și cu cățelușul în poală, imaginându-și natura sub forma unui tablou clasic, ordonat pe ano-

timperi. L-am întrebat pe Paul Cornea, de ce ar fi pus Alecsandri în fruntea *Pastelurilor* poezia *Serile de la Mircești*, care nu e un pastel, dar în care e descrisă în amănunt scena de interior la care m-am referit. Paul Cornea mi-a acceptat ideea cu politețea lui obișnuită, fără să renunțe la a lui, dovadă că, publicând la jumătatea anilor 1960 o ediție a *Pastelurilor*, continua să o susțină în prefață. Eram deja prieteni când, în *Istoria critică*, i-am consacrat un capitol nu tocmai favorabil, ba chiar în mare parte negativ. Ceea ce îi reproșam erau sechelele de sociologism vulgar din marele lui studiu despre romantism și dintr-un studiu mai vechi despre Maioreșcu, la care nu părea a fi renunțat nici când criticul junimist își recăpătase statura, deși nu încă și statuia, meritată. A continuat să-mi arate aceeași simpatie. Mi s-a întâmplat rareori să nu-l supăr pe un scriitor despre care n-am avut o părere tocmai bună. Toleranța lui Paul Cornea m-a învățat să nu-i iau în nume de rău unui comentator rezervele, oricât de neîntemeiate le-aș găsi, față de cărțile mele, mai ales dacă îl consider un critic onest.

Acum patru ani, cam pe vremea când scriu aceste rânduri, într-o vineri, Paul mi-a dat un telefon ca

să-mi spună că fusese impresionat de necrologul pe care tocmai îl publicasem în RL la moartea lui D. Micu, și el fost profesor al meu, care îmi condusese teza de licență și în colaborare cu care publicasem *Literatura română de azi*, prima mea carte. Necrologul se încheia cu exprimarea regretului că, de o bună bucată de vreme, nu-mi mai făcusem timp să mă văd cu el ca odinioară și, iată, acum nu mai aveam cum s-o fac. Hai să ne vedem cât mai avem timp, mi-a spus Paul la telefon, cu o voce pe care n-am s-o uit niciodată. Am stabilit să ne vedem la el miercuri următoare. Marți mi-a telefonat din nou, ca să-mi spună că e la spital: căzuse și își rupsesse mâna. La o săptămână după prima convorbire, m-a sunat Andrei Cornea și mi-a spus că Paul căzuse din nou și nu-și mai revenise din șoc. Nu-și recunoștea propriul fiu. Starea i s-a ameliorat după câteva zile, așa că l-am vizitat la spital. Părea destul de bine. Am stat de vorbă. N-am pomenit nici eu, nici el de cum ne propusesem să ne întâlnim. L-a vizitat și E. Negrici, dar, sper să greșesc, niciunul din nenumărații foști studenți ai noștri care îl onorau cu ocazia aniversărilor. A doua vizită n-a mai avut loc. A murit imediat după aceea.”

Cîinele care nu a lătrat

Valentin CONSTANTIN

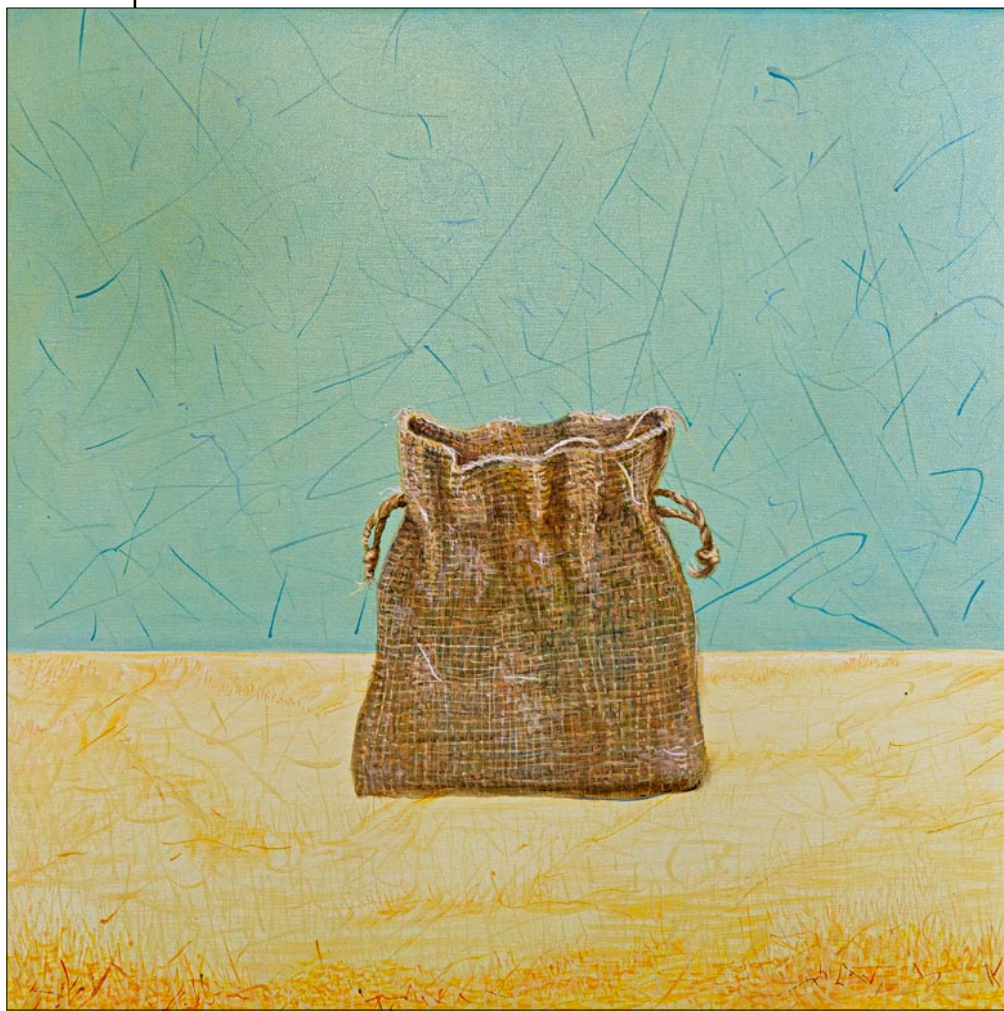
Am citit recent pe site-ul unei organizații americane înființate anul trecut, Brownstone Institute, un articol despre auto-cenzura unor economiști americani de vîrf, care au refuzat să comenteze la vremea respectivă efectele probabile sau posibile ale unor măsuri luate de administrație pentru combaterea pandemiei Covid¹.

În esență, inflația din Statele Unite este un preț plătit și pentru auto-cenzura economiștilor din mediul academic, dar și pentru cenzura practică de giganții digitali care a avut ca țintă oamenii de știință dizidenți, în special profesorii de medicină.

Există mai multe idei interesante în articol. De exemplu, ideea că lockdown-urile au avut rolul lor în instalarea fricii excesive de Covid. Odată instalată frica în populația Americii, dar și la noi, să

ale oficialilor lor.

Pentru mine, ca european aflat tocmai la semi-periferia economiei mondiale, subiectul inflației americane se leagă și de reparația dolarului puternic. Experții o spun clar: "un dolar puternic exportă inflația în toată lumea și permite Statelor Unite să-și regleze propria inflație". Vocea îi aparține lui Jason Furman, profesor de economie la Harvard și fost consilier-șef al administrației Obama². În timpul pandemiei, Furman s-a auto-cenzurat. Oricum, știam că prețul importurilor americane scade, iar consumatorii americani sînt avantajați. S-au semnalat reduceri de prețuri de aproape 20% la ceai, la ciocolată și la multe alte ingrediente, reduceri care mai îndulcesc pentru americani inflația. Poate că noi ar trebui să privim inflația cu și mai multă atenție și seriozitate decît o fac americanii. Pentru că la noi inflația depășește deja 15%. Scopul meu este să arăt că în loc să o combatem, ceea ce recunosc că ar fi cam dificil, noi am ales să o manipulăm.

ne reamintim, comportamentele au fost asemănătoare. Așa cum ne spun cei doi autori, "cea mai intruzivă politică guvernamentală din generația noastră a fost văzută brusc ca un prînz gratuit". Sau, ideea că fanatismul vaccinului, care a negat calitățile "imunității de turmă" a fost cel care a provocat scepticismul față de vaccin. În fine, ideea că liderii "ortodoxiei" susținută de stat au pus eșecul lockdown-urilor pe seama faptului că nu au fost suficient de stricte. Oricît de interesante mi s-ar părea aceste idei, nu am suficiente date cu care să acompaniez argumentele autorilor. Și, mai ales, cum spunea cineva, nu cred că aş putea elimina din argumentul meu toate premisele și toate complicațiile neesențiale.

Mi-au atras atenția cifrele inflației americane: între 4 și 5% în anul 2021 și 8.4% în septembrie 2022. Pronosticurile inclină spre o inflație prelungită și înțeleg că americanii sunt îngrijorați și sunt nemulțumiți de acțiunile recente

Inflația și deflația este ceea ce știe toată lumea: boli monetare. Dacă masa monetară care poate fi cheltuită pe bunurile și serviciile oferite într-o societate dată este supradimensionată, avem inflație. Dacă procesul este invers, fenomenul contractării masei monetare se numește deflație. Judecate ca "fenomene care modifică distribuția bogăției între diferitele clase sociale, inflația este cea mai rea dintre cele două"³.

Cu majoritatea populației la limita sărăciei și cu o mare majoritate a pensionarilor scufundată deja în sărăcie, o inflație de 15%, sau peste, reprezintă un fenomen de o extremă violență. Nu discut cauzele măririlor de prețuri de la noi. Ele nu au fost cauze naturale. Nu discut cum am intrat în epoca volatilității. Nici dacă am intrat singuri sau am fost ținuiți de mînă. Soluțiile pentru asanarea inflației sînt așteptate de la marile bănci centrale ale statelor dezvoltate. În procesele inflaționiste de după cel de-Al

Doilea Război Mondial, de exemplu, din perioada 1972-1979, atunci cînd Statele Unite au ajuns la o inflație de 9.1% și Marea Britanie la una de 15%, băncile centrale au intervenit și au furnizat exemple de politică monetară valabile pentru toată lumea. Și în acest moment cele două mari instituții financiare din Occident de la care se așteaptă soluții funcționale, Rezerva Federală (FED) și Banca Centrală Europeană (BCE) se declară, ne spune *Financial Times*, "determinate să stabilizeze prețurile". Deși, Președintele FED Jerome Powell a recunoscut în august că urmează o perioadă de creștere economică slabă și de "degradare a pieței muncii". Cu alte cuvinte, nu am atins încă vîrfurile crizei. În plus, ne paște combinația infernală de inflație și șomaj numită stagflație.

Europa este cea mai afectată de războiul din Ucraina și a devenit un epicentru al crizei energetice. Creșterea economică este în acest moment neglijabilă, iar inflația este peste cea din Statele Unite. Mi-a reținut atenția și o declarație a unui fost președinte a Băncii Naționale Elvețiene: "Este dificil să interpretezi datele actuale și să distingi între presiunile inflaționiste temporare și cele pe termen lung". Așa cum sugera un înalt funcționar din BCE, vom numi ultimele două decenii din viața noastră "epoca marii moderații". Pentru că, în curînd, de la valsul etichetelor cu prețuri vom trece la rock-n-roll.

Dacă inflația ne va secera așa cum ne amenință acești oameni aparent competenți, cine trebuie să-i protejeze pe cei mai nefericiți dintre semenii noștri? Suntem anunțați de media că ultima luptă pe care urmează să o ducă pensionarii va fi lupta cu mizeria. Unii dintre ei nici măcar nu știu că umilința pe care ei au porționat-o ca pe o rație de mîncare aparține demnității umane în integritatea ei. Cine trebuie totuși să-i protejeze? Statul, care are în *job description* protecția oamenilor? Dar statul i-a abandonat demult. "Nu putem" a devenit a noi forma cea mai bine distilată a lui "nu vrem".

Ni s-a spus că democrația are un cîine de pază: presa liberă. Ideea s-a fixat în mințile tuturor. Ar putea deveni în această situație critică presa un cîine de pază asurzitor pentru stat? Nu cred. Pentru că presa liberă s-a dovedit deja un "tigru de hîrtie". După ce în pandemie se considerase loială "necesității" și ne explica că vom proteja viața cu succes prin măsuri de distrugere a vieții, astăzi presa ne explică cu seninătate că una dintre cele mai dezonorante invenții legislative îndreptate împotriva drepturilor oamenilor trebuie menținută pentru bunăstarea profesională a procurorilor.

Dacă în timpul pandemiei oamenii erau amenințați cu probabilitatea morții, astăzi sînt amenințați cu facturi verosimile de curent și gaze, ceva mai rele decît moartea. Toate televiziunile aparțin la data la care scriu aceste rînduri unui cor specializat în difuzarea "apocalipselor de buzunar". Rolurile de arme nucleare tactice ale discursului public le îndeplinesc prin rotație cîțiva profesori universitari cunoscuți ca funcționari academici, cîțiva ziariști care au avut prudența să nu întrerupă lecturile particulare după

terminarea facultății, și cîțiva generali care au decis să termine cu pudoarea și să dezvăluie în sfîrșit națiunii competențele care le-au creionat pensiile. Presa a realizat o mică revoluție. În loc să păzească o abstracțiune evazivă cum este democrația, a decis că e mai bine să devii cîinele de pază al grupurilor de interese, *y compris* al instituțiilor statului mai impertinente și care fac servicii de furnizori de știri.

Probabil că în continuare veți întreba: oare noi nu avem specialiști capabili să preia nobilul rol al cîinelui de pază al democrației? Nu, nu avem cohorte de laureați ai premiului Nobel pe care le au americanii. Adică nu avem personaje cu o autoritate științifică comparabilă. Nimeni din instituția din Piața Romană din București nu va lua premiul Nobel pentru economie. Însă probabil că ar putea să încerce să caute ideile de valoare și să le pună în circulație. Iar dacă trebuie să vorbim de auto-cenzura specialiștilor noștri din universități, gîndiți-vă că ei nu-și pot păzi instituțiile de comunitățile de tînuitori ai doctoratelor plagiate.

Am vorbit mai sus de manipularea inflației. Voi da exemplul de context care ar putea dovedi că afirmația nu este vorbă în vînt. Mai întîi se manipulează prin limbaj. De exemplu, să vorbești de o "majorare a pensiilor cu 10%" în loc să vorbești de o "indexare obligatorie cu 15%", o rată minimă a inflației, reprezintă manipulare pură. Apoi, pe fondul problemei, să repeți cu insistență leninistă că nu poți majora/indexa decît în limitele resurselor bugetare este o manipulare drapată în catifea. Pentru că resursele bugetare necesare se creează prin reforme a căror țintă trebuie să fie dublă: gresarea circuitelor economice și administrative, delimitarea costurilor operaționale și reducerea costurilor administrative.

La noi, singura soluție manipulatorie pe care o poate declara Guvernul, mărirea taxelor și a impozitelor, este vag inflaționistă. Iar afirmația implicată în discursul public, "nu putem să facem reforme" este versiunea înșelătoare al lui "nu vrem să facem reforme". De fapt, ce nu vrem în primul rînd? Nu vrem să înlocuim o clientelă de funcționari publici necesari mașinăriei politice cu o birocrație competentă, necesară statului.

Mancur Olson, unul dintre giganții pe umerii căruia mi-ar fi plăcut să stau, așa cum spunea el despre David Ricardo, "cîinele care nu a lătrat" este detaliul din acțiune care, odată descoperit, duce la prinderea criminalului. La mine este auto-cenzura unei clase de cîini de rezervă ai democrației, clasă care ar trebui să cuprindă personajele principale din ceea ce ne place să numim "mediul academic".

¹ Autorii articolului din 21 septembrie 2022, Jayanta Bhattacharya și Mikko Packale, sunt universitari la Stanford și Waterloo.

² Cf. *Courrier International*, nr. 1666 din 6-12 octombrie 2022, p. 47, care citează *New York Times* din 26 septembrie curent.

³ Am folosit o excelentă antologie a textelor lui Keynes despre inflație, apărută în Franța. V. J. M. Keynes, *Essais sur la monnaie et l'économie*, ed. Payot, 1971, p. 16 *et seq.*

Publish or perish, un concept apus?

Mădălin BUNOIU

Nu doar istoria, ci și experiențele personale ne arată că extremele de orice fel, că radicalismul de orice fel nu sunt benefice evoluției și progresului. Chiar dacă unele idei sunt utile în fundamentarea unor astfel de curente, ele se dovedesc a fi falimentare și chiar dezastruoase pe termen lung. Fundamentele ideologice ale socialismului și comunismului, dar și ale doctrinelor naționaliste și șovine, prezintă elemente care, în anumite momente ale istoriei, sunt îmbrățișate de populație, dar curând ele se transformă în dezastre sociale. Astfel de abordări pot exista în toate domeniile, nu doar în cel politic. Dar fiindcă ele ating segmente mai reduse de populație, nu produc efecte de o gravitate atât de mare precum cele din domeniul politic.

Osă iau un exemplu din domeniul științei – *scientometria*. Este vorba de acel domeniu care se ocupă de aspectele și caracteristicile cantitative ale științei și cercetării științifice. Chiar dacă domeniul și preocuparea au pornit fără un scop în sine, la începutul anilor '60, astăzi scientometria și indicii scientometrici au devenit un element esențial în tot ce înseamnă evaluarea științei și a cercetării științifice. Ei se regăsesc în criteriile și standardele de evaluare ale activității cadrelor didactice și cercetătorilor din toată lumea și în criteriile și standardele care stau la baza clasificărilor și ierarhizărilor universităților și a domeniilor de studii. Consider că evaluarea bazată exclusiv sau preponderent pe baza indicatorilor scientometrici, atât a performanței academice și științifice individuale, cât și a universităților în ansamblu, și-a atins limitele și devine propriul său adversar, deviind mult de la intențiile sale bune de acum mai bine de 50 de ani.

La modul concret, astăzi, știința și cercetarea științifică puse sub sloganul *publish or perish* devin mai degrabă subsidiare activității de publicare în sine decât a studiului coerent, bazat pe conținut și substanță academică. Sunt deja bine cunoscute rețelele de citări și autocitări, sunt bine cunoscute revistele de tip *predatory*, unde plata unor taxe duce la situații absurde și rușinoase, când în același număr sau în două numere consecutive ale unei reviste este publicat un articol și citat de articole din același / aceleași numere de zeci de ori. Este, de asemenea, cunoscută fragmentarea cercetării științifice. Din dorința de a publica un număr cât mai mare de articole, multe studii și cercetări se fragmentează, pierzându-și coerența și substanța, asta

doar pentru că un articol poate fi „rupt” în 3 articole, ceea ce va însemna un număr de citări / autocitări mai mare, un factor Hirsch mai mare, surse de venit mai mari (multe universități, inclusiv din România, plătind sume importante *per articol*).

În mod evident, lucrurile nu trebuie absolutizate. Ducerea în derizoriu a scientometriei poate fi un instrument doar pentru cei care nu publică nimic, sau aproape nimic. Sunt bine cunoscute și cazurile unor cadre didactice și cercetători care se tot documentează de ani și ani de zile asupra unor subiecte, nepublicând nici o contribuție proprie. Acestea sunt de altfel extreme de care aminteam la începutul articolului. Calea cea bună se regăsește, ca de fiecare dată, în starea de echilibru. De asemenea, este foarte important ca orice tip de analiză să se realizeze în cadrul aceluiași domeniu. Este anacronic și neprincipial, sau inefficient, a face comparații din punct de vedere științific sau scientometric între domenii cu alt scop decât acela al unui studiu de specialitate. Este total irelevant să spui că un domeniu este mai bun sau mai performant decât altul folosind exclusiv indicii scientometrici. Analiza reală și obiectivă este aceea în interiorul unui domeniu. Sau, mai plastic și mai frust spus, este irelevant *a compara mere cu pere*.

Am menționat în repetate rânduri că esențial este să te raportezi la propriul domeniu și, în dorința de a fi performant, să setezi obiective acolo, în domeniu – să te situezi cu domeniul din universitatea / institutul tău în primele 3 din țară / din lume, reprezentanții domeniului din universitate / institut să se situeze în top 2% mondial ș.a.m.d.

In acest context, de curând, la nivel european a apărut o nouă propunere de evaluare a activităților de cercetare care, în esență, dorește ca acest proces să se realizeze bazându-se mult mai mult pe conținutul științific al rezultatelor activităților de cercetare decât pe elementele și indicatorii scientometrici. Coaliția pentru o Evaluare Avansată a Cercetării (<https://coara.eu/>), un proiect asumat și susținut de către EUA (European University Association) menționează următoarele: „Viziunea noastră este că evaluarea cercetării, a cercetătorilor și a organizațiilor de cercetare recunoaște diversele rezultate, practici și activități care maximizează calitatea și impactul cercetării. Acest lucru este necesar pentru a fundamenta procesul de evaluare în primul rând pe judecata calitativă, pentru care evaluarea de tip *peer review* este esențială, susținută de utilizarea responsabilă a indicatorilor cantitativi.”

Sintagma esențială în această declarație este „utilizarea responsabilă a indicatorilor cantitativi”. Așadar,

nu renunțarea la indicatorii scientometrici, și la scientometrie în general, ci utilizarea cu discernământ și cu responsabilitate a acestor elemente. Tendința actuală, de transformare a evaluării cercetării într-o activitate mecanică bazată exclusiv pe cifre a dus deja, și va duce și mai mult, la deformarea unei realități care în acest domeniu ar trebui să aibă conținut și nu formă. Conținutul acordului¹ face apel la o serie de valori, principii și reguli care au rolul de a oferi procesului de evaluare a cercetării mai multă consistență, o centrare pe aspectele calitative și care să evite utilizarea ierarhizărilor instituțiilor de cercetare.

Reprezentanți importanți din aria învățământului superior și a cercetării din Europa și-au declarat susținerea față de acest proiect. Îi menționez aici pe Mariya Gabriel, comisar european pentru inovare, cercetare, cultură, educație și tineret – „Cred într-o cultură a cercetării care recunoaște

diversitatea contribuțiilor în știință și în societate și care apreciază cercetarea de înaltă calitate și de mare impact societal”; Michael Murphy, președinte EUA – „Acum este timpul să depășim declarațiile existente și să definim clar ce ne dorim pentru viitorul evaluării cercetării. Universitățile, cercetătorii și toate părțile interesate trebuie să aleagă cum doresc să fie evaluate și trebuie să aleagă acum”; Marc Schiltz, președinte al asociației Science Europe – „Publish or perish” și scientometria ne-au condus pe o cale oarbă. Trebuie să începem să recunoaștem adevărata valoare creată de cercetători.”

Quo vadis evaluarea cercetării? Din România, la momentul scrierii acestui articol, printre semnatari se regăsesc Academia Română, Universitatea din București, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Universitatea de Medicină și Farmacie „Grigore T. Popa” din Iași, UEFISCDI, ARACIS².

¹ <https://coara.eu/agreement/the-agreement-full-text/>

² <https://coara.eu/agreement/signatories/?category%5B0%5D=romania#signatories>

Retro-spectre

Vladimir TISMĂNEANU

Primăvara anului 1952

Tovarășii Dej și Ana se pregătesc de divorț, tovarășul general Nicu (în stânga tovarășului Ghiță și în spatele tovarășului Groza) urcă pe scara puterii. Tovarășul ambasador Serghei (Sergo) Kavtaradze își va face curând bagajele și va pleca acasă împreună cu soția sa, tovarășa Sofia (cea căreia i se prezintă exponatele). Tovarășul Luca a devenit de-acum „deviatorul” Luca. Peste câteva săptămâni e transformat în „trădătorul Luca”. Apelează la tovarășul Sanyi (Moghioroș), care refuză să-l primească în audiență. Zgduuit, consternat, șocat, tovarășul Luca leșină în timpul Plenarei. Sunt chemați doctorii de la Sectorul Special. Tovarășul Luca își revine și își face o aspră autocritică. Recunoaște că a dus o politică antipartinică.

Tovarășa Ana este zburată din Biroul Politic și din Secretariat, rămâne scurt timp membră a unui fictiv „Birou Organizatoric” din care fac parte tovarășul

Nicu, tovarășul Leonea (Răutu) și tovarășul Sorin (Toma). La Plenara CC, tovarășul Chivu (Stoica) spune că e vorba de lupta pentru conducerea PMR, deci ceva personal. Ședința se întrerupe, tovarășul Chivu, instruit de tovarășii Dej, Miron (Contantinescu) și Ioțca (Chișinevski), își face autocritica, spune că uneori „îl ia gura pe dinainte”, că lupta este una de principii, între grupul fracționist, pe de o parte, și „nucleul sănătos” condus de tovarășul Dej. Din care nucleu face parte și tovarășul Simion (Bughici), ambasadorul RPR la Moscova, cel care o înlocuiește în iunie pe tovarășa Ana ca ministru al Afacerilor Externe.

În fotografie, tovarășa Ana, temuta luptătoare, arată ca o curcă plouată. Știe ce i se pregătește. Dar pentru ea, ca și pentru ceilalți tovarăși și celelalte tovarăse, „Partidul are întotdeauna dreptate”. Tovarășa Ana respectă cu sfințenie linia Partidului. Recunoaște că a deviat concomitent spre stânga și spre dreapta. La fel și tovarășul Teohari, pentru care cuvântul tovarăsei Ana era până deunăzi sacrosanct. Îi ia locul în fruntea MAI tovarășul Sandu (Drăghici). Epurare masivă la Ministerul Afacerilor Externe. Tovarășa Anuța (Toma), mâna dreaptă a tovarăsei Ana, se leapădă de fosta

tovarășa ministru și îl asigură pe tovarășul Ghiță de devotamentul ei necondiționat. Seara, în vila de pe strada Grigore Mora la numărul 24, tovarășa Anuța dansează languros un tangou cu soțul ei, tovarășul Pantiușa, șeful Securității, sub portretul tovarășului Ghiță.

Dedic acest text memoriei prietenilor mei, Gheorghe Chișinevski și Robert Levy.

Fototeca online a comunismului românesc. București, 9 mai 1952. Deschiderea în incinta Casei Centrale a Armatei a „Expoziției permanente a relațiilor militare româno-ruse”. Cota: 5/1952

Sursa: Arhiva Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fondul Fotografii, mapa I/166

Un „degenerat superior”: Antoine Bibescu

Simona PREDA

Bărbat distins, elegant, cu trăsături fin cizelate și profil de statuie antică, Antoine Bibescu a fost o combinație de șarm, insolență, sensibilitate și sarcasm. „*Un degenerat superior*” – pentru un malițios ca Argetoianu, „*un incommod*” pentru neatrăgătorul Titulescu, un „*un egoist care nu se gândește decât la alții*” pentru ambițioasa Martha Bibescu și, nu în ultimul rând, un „*apucat*”, pentru un introvertit ca Mihail Sebastian. Cum a fost cu adevărat Antoine? – ar fi o provocare pentru cineva care ar încerca să îi reconstituie chipul și viața. Posibil ca personalitatea sa să includă și valențele de mai sus. Dar nu doar atât. Ceea ce îl face cu atât mai fascinant ca personaj al epocii sale.

Fragmente despre Antoine Bibescu se regăsesc în texte scrise de Cornelia Ștefănescu¹, C. D. Zeletin, Mihai Sorin Rădulescu,² Matyla Ghyka, N. Carandino, Hen-

riette Yvonne Stahl, C. Argetoianu, Florin Faifer, Mihai Dim. Sturza etc, în memorii, jurnale³ și corespondențe semnate de Elena Bibescu, Marcel Proust, Emanuel Bibescu, Anna de Noailles, Martha Bibescu, Mihail Sebastian, etc., precum și în documente oficiale, măturii. Spre sfârșitul vieții, a dat chiar și interviuri. Îl regăsim în toate aceste surse alături de alte personaje, însă un volum dedicat prințului, ca personaj de sine stătător, lipsește deocamdată din istoriografia românească. Alături de aceste fragmente, fondul arhivistic parizian și cel bucureștean, împreună cu fondul Bibescu de la Muzeul Național al Agriculturii din Slobozia, pot constitui puncte de plecare pentru orice cercetător pasionat de viața lui Antoine.

Despre activitatea sa ca diplomat se vorbește de obicei mai puțin. Și, poate, și mai puțin, despre piesele de teatru pe care le-a scris. Prevalcă, în memorii, chipul său de „bon viveur” și de apropiat al unor personaje-cheie în viața politică și culturală a timpului. Consecința acestei atitudini a fost ceea ce au perceput contemporanii săi: „*Singura creație a lui Antoine a fost personalitatea sa și din ea nu a rămas nimic*”, scria cândva André Germain. Și totuși, Marcel Proust, Martha Bibescu și Mihail Sebastian au fost printre cei care i-au „salvat” postfactual cel mai bine personalitatea de la căderea într-o formă nedreaptă de uitare.

Pianista Elena Bibescu și-a botezat cel de-al doilea fiu – Anton⁴ – după numele profesorului său, Anton Rubinstein. Fratele său mai mare, Emanuel, de care Antoine era foarte diferit, avea o fire blândă, profundă și mai degrabă înclinată către religios. Prin comparație, Antoine era impulsiv, senzual, seducător, orgolios, ba chiar crud adesea. Dincolo de diferențe, Antoine și-a adorat fratele, iar această afecțiune nedisimulată o confirmă atât întreaga lor corespondență, cât și prietenii comuni. Există o

scrisoare din 1917 – pe care o citează și C. D. Zeletin⁵ – în care Antoine îi mărturisește iubitei sale (din acel moment!) Enid Bagnold⁶, dragostea pe care i-o poartă lui Emanuel: „Eu n-am iubit decât două ființe, pe mama și pe fratele meu!”

Salonul muzical și literar al mamei sale de pe Rue de Courcelles, nr.69, a fost locul definitoriu al formării sale – aici i-a întâlnit pe Franz Liszt, Ignatiu Paderewski, Saint Saëns, Debussy, Richard Wagner, George Enescu, Anatole France, Gounod, Leconte de Lisle, Pierre Loti. Mai târziu, va fi prieten cu Bonnard, Vuillard, Gauguin, Maillol, Paul Morand, Cocteau etc. Având o asemenea galerie de elite în jur, Antoine și-a cultivat cu eleganță relațiile și a fost suficient de abil și de deschis către cultură încât să fie capabil să își onoreze cu onestitate toate aceste prietenii.

În jurul anului 1900, cei doi frați Bibescu au devenit apropiați ai lui Marcel Proust. Scriitorul francez îl numea pe Antoine fie *Osebib* – anagrama de la Bibesco –, fie *Téléfas*, însemnând „cel care vorbește de departe”, întrucât acesta îi telefona foarte des. „Numai Antoine mă înțelege”, avea să spună deseori Proust în confidențele pe care le făcea apropiaților.

Antoine și-a făcut studiile la iezuiți în Canterbury, Kent, iar liceul la Paris, la Condorcet. Ulterior, și-a susținut examenul de licență la facultățile de Drept și Litere din Paris. Era poliglott și violonist, dar, spre deosebire de mama sa, pianista Elena Bibescu, nu a fost un pasionat și nici un talent. Matila Ghyka scria despre anii londonezi ai fraților Bibescu, care locuiau atunci în Chelsea, 114, Grosvenor Road: „De la ferestrele lor aveai o priveliște minunată spre fluviu și podul Battersea, care i-ar fi plăcut și lui Whistler(...) Cei doi frați erau frumoși și foarte seducători, Antoine, cu veșnica lui curiozitate, nescăpându-i nicio noutate, nicio descoperire, indiferent din ce domeniu...”⁷ Și-a început cariera diplomatică la Washington (1920-1926) și Madrid (1927-1931). Pasiunea sa a fost însă teatrul, ba chiar a și scris câteva piese în limba franceză care au fost puse în scenă în teatrele din Europa.⁸

Principesa Bibescu și-a adus fiii foarte des în România, pentru a nu pierde legăturile cu țara. Veneau la București, la Bârlad și Epurenii. Marea dragoste a lui Antoine a fost pentru conacul de la Corcova, din județul Mehedinți, un loc frumos, încărcat de podgorii, de pe Valea Motrului, de care prințul s-a simțit legat toată viața. Și-a invitat aici prietenii de-a lungul anilor – Proust însuși și-a dorit să ajungă, dar starea de sănătate nu i-a permis – iar Mihail Sebastian, unul dintre apropiații prințului, a schițat aici celebra sa piesă de teatru *Steaua fără nume*.

Înalt, disprețuitor în privire, ironic în dialog, nepăsător în atitudini, Antoine era fascinat de bârfe. Și nu doar atât: era deopotrivă fascinat de oameni extraordinari, sensibili și înzestrați. Cu siguranță că în ecuația prieteniei cu Mihail Sebastian – paradoxală pentru unii, firească pentru alții – a contat deopotrivă atât talentul scriitorului, cât și ochii profunzi, de sorginte evreiască, ce îi aminteau lui Antoine de Proust. În plus, vârsta pe care o avea Sebastian la momentul întâlnirii cu prințul era apropiată de cea la care francezul trecuse în veșnicie. Este suficient să adăugăm și faptul că Sebastian însuși petrecuse o lungă perioadă la Paris, era îndrăgostit de opera lui Proust, iar în 1939 publicase un eseu despre corespondența acestuia, atât cât era cunoscută până atunci.

Antoine a citit eseu lui Sebastian, l-a găsit ca fiind original și s-a îndreptat – ca într-un fel de regăsire a unui alter-ego pierdut cândva – cu toată gentilețea către el. Urmarea este că, trei ani mai târziu, Sebastian este invitat la Corcova – „doar cu stiloul”. Prin urmare, printre ingredientele acestei prietenii, am putea specula că au contat pasiunea pentru Proust, talentul lui Sebastian, evreitatea acestuia, înclinația sa pentru snobism și, așa cum reiese din surse, potența financiară a lui Antoine și capacitatea sa infinită de a-și uimi interlocutorul prin gesturi și atitudini.

Corcova e un loc mirific pentru Mihail Sebastian. Sensibil, înclinat către o atitudine depresivă și direct afectat de politica momentului, el a găsit acolo – în poiză diferenței de statut în raport cu Bibescu – o oază de liniște. „C’est parfois insupportablement beau!”, scria în ziua de 29 aprilie 1943 în *Jurnalul* său. E perfect conștient de alteritatea ce i se revelează, dar, dată fiind pauperitatea în care se regăsea, acceptă cu recunoștință ceea ce i se oferă. Antoine și Elisabeth, soția sa, au gentilețea și

eleganța să îl facă pe Sebastian să renunțe la orice urmă de stinghereală. Există însă și voci care pledează pentru o atitudine nu lipsită de interes a lui Sebastian față de amabilitatea Bibescuilor: „Pentru Sebastian, care nu știuse ce înseamnă snobismul până nu i-a frecventat pe Bibescu, relațiile cu ei trebuiau fructificate, implicând, așadar, și o doză de interes. Latura «comercială» a autorului *Stelei fără nume* fusese încă mai demult sesizată de nimeni altul decât G. Călinescu (...).”¹⁰

Luni, 6 septembrie 1943: „M-am întors de la Corcova vineri noapte, după 37 de zile petrecute acolo. (...) Ospitalitatea lor este tot ce am cunoscut mai atent, mai delicat, mai discret. E o artă, o meserie și o vocație.”¹¹ Dincolo de toate aceste manifestări aristocratice din partea amfitrionului – pe care, firește, că le apreciază –, Sebastian nu ezită să îl provoace pe Antoine la discuții în contradictoriu. Duminică, 26 septembrie 1943: „Am avut cu el câteva momente de tensiune, ba chiar o dată o ceartă care mi s-a părut irevocabilă. Îmi dau seama că e, dacă nu categoric nebulos, cel puțin un «apucat» – și că nimic durabil nu se poate clădi pe relațiile cu un asemenea om. Ceea ce nu-l face mai puțin unul din oamenii cei mai interesați pe care i-am cunoscut.”

Episoadele de acest gen rămân mai degrabă accidentale, pentru că, deși Sebastian era o fire mai pătimașă, Antoine s-a dovedit întotdeauna tipul de bărbat dispus să treacă elegant peste o situație inconfortabilă. În afara aversiunii evidente față de politica filorusă a lui Titulescu (a cărui inteligență o considera lipsită de forță), prințul nu poartă o ură evidentă nimănui. Prin urmare, Sebastian uită și el, la rândul său. Și revine la Corcova în vara anului 1942, ba chiar petrece aici zece zile.

Vineri, 25 septembrie 1942: „A fi amuzant să notez multe lucruri despre Bibescu (în circuitul cărora am intrat de la Strehaia încoace). Telegrama, scrisori, incitații, convorbiri, ecouri care se întretaie în triumfi – Corcova – București – Posada –, totul se petrece ca și cum eu aș fi în viața lor un personaj capital. Dar cunosc moravurile clanului (Proust mă ajută într-asta), cifrul argoului lor, inanitatea acestei preferințe fastuos declarată – și care într-o zi se va stinge brusc, fără urmă, până, cine știe, la un nou acces. În momentul de față, Antoine Bibescu și Elisabeth par a fi gata pentru orice sacrificiu, orice devotament. Dar e același A. B. pe care la Geneva n-am reușit să-l văd nici 5 minute. E același A. B. care acum vreo doi ani m-a lăsat, într-o duminică dimineață, în hall la Athenée Palace, fără un cuvânt, deși eram invitatul lui la dejun! E o notă de nebulă în ei, ceea ce, de altfel, face pitorescul și farmecul lor. Eu sunt un roturier destul de cumpănit pentru ca o asemenea comedie să mă amuze, dar e adevărat că n-am destul chef pentru comedii în momentul ăsta. (...) Dar ce să fac eu cu lumea asta de lux? Eu, care mâine trebuie să plătesc chiria?”

Incontestabil a fost aerul diferit pe care Antoine îl aducea cu sine la fiecare sosire în România. Avea o voluptate a trăirii libertății ca nici un alt personaj al epocii. Parte din aura sa „etrangeră” o susținea, cu siguranță, englezoaica sa soție, Elisabeth, fiica lordului Asquith. Lui Sebastian i se pare urâtă, dar recunoaște faptul că este o extraordinară femeie de spirit, de o cultură fascinantă și cu o frivolitate nedisimulată. Dependentă de alcool și opiacee (problemă pe care o confirmă și regina Maria în *Însemnările* sale), Elisabeth sfârșește în comă alcoolică într-o cameră de la Athenée Palace. Deși personajul a fost instruit să nu îi servească alcool, se speculează că ar fi fost de vină o sticlă de parfum Guerlain. Elisabeth îl place pe Sebastian. Îi dă lecții de engleză și adoră faptul că este evreu. Va fi însă prima care îl va atenționa pe Antoine cu privire la persoanele indezirabile pe care, cu timpul, avea să le frecventeze Sebastian.

Sâmbătă, 26 septembrie, 1942: „Aseară, în oraș, cu Antoine Bibescu. Voia cu orice preț să meargă la teatru – dar nu la unul, ci la două. Spunea că n-ar fi suportat să vadă același spectacol de la început la sfârșit. Drept urmare, a luat bilete la Național, unde se juca *Noaptea furtunoasă* și *Conul Leonida*, și pentru teatrul sursorilor Cocea, unde se juca o piesă de Denys Amiel. Singur acest lucru mi se părea destul de extravagant. În plus, personal, mi-era destul de penibil să-mi fac apariția în două teatre deodată, în aceeași seară, eu, care de doi ani n-am mai călcat într-un teatru românesc. «A face apariția» e cuvântul indicat. Cred că am avut și într-o parte și în alta o intrare de mare succes. N-a fost desigur om în sală care să nu întoarcă ochii spre noi. Antoine era îmbrăcat într-un costum alb de doc, iar în picioare avea niște papuci de casă pe care și-i trăgea după el, cu fiecare

pas. Am încercat, la plecare, să-l conving să se îmbrace mai ca lumea, dar n-a fost chip.

— Pourquoi voulez-vous que je change de costume? Il fait chaud — et je m'habille comme ça. Quant à mes pantoufles — c'est si commode. En Roumanie les gens ne savent pas s'habiller.

O sală arhiplină a urmărit intrarea acestui domn în costum de plajă, care a mers liniștit pînă-n față și s-a proptit acolo, în picioare, la un metru de scenă. Iar eu, după el, amuzat și jenat în aceeași măsură, gustînd din plin hazul situației, dar și îngrijorat de consecințe. Îl rugasem dinainte să nu vorbească tare în timpul spectacolului, așa că cel puțin din punctul ăsta de vedere lucrurile au decurs aproape normal, măcar că, din cînd în cînd, cînd nu înțelegea vreo replică, se întorcea spre mine:

— Qu'est ce qu'il dit? Qui est-ce? Comment s'appelle la femme en vert? etc. (...)

E nebun! E sărit! — îmi spuneam (și mai ales trebuiau să spună trecătorii). În realitate, deși puțină scrînteală intră în acest curios personaj, nu e propriu-zis nebun. Adevărul e că se consideră (și efectiv este) așa de departe, așa de străin de România și de București, care sunt pentru el un fel de ținut barbar, un fel de colonie pitorească, încît nu se ostenește să facă cel mai mic efort pentru a le place* indigenilor. Trăiește între ei ca între niște negri, galbeni sau piei-roșii, uneori interesat de moravurile locului, dar neconsiderîndu-se ținut a li se supune. Mi-a povestit că Asquith a fost teribil de amărit cînd a aflat că Elisabeth se va mărita cu un român. «Pour lui, c'était comme si elle avait épousé un Chinois.» Cred că Antoine Bibescu are același sentiment pentru întreaga societate românească. E ca un englez căzut între oameni de culoare.”

Episodul — un savuros portret psihologic pe care i-l face Sebastian — are în centru ideea extravaganței, a excentricității lui Antoine. Și atât. Dincolo de această evidentă plăcere de a face senzație, e de luat în considerare și faptul că, într-un moment dificil pentru comunitatea evreiască, prințul îi este alături lui Sebastian în spații publice care beneficiau de vizibilitate. E posibil ca dincolo de extravaganță să întrezărim și un act de solidaritate, de empatie față de o cauză. Pe termen lung, orice derapaj al lui Antoine se pare însă că îi este atenuat de un summum de calități care ocultau restul. De necontestat faptul că prințul adora să-și șocheze interlocutorul. Dar nu doar atât. În corespondență, Sebastian îl măgulește pe prinț — cităm dintr-o scrisoare pe care o menționează Mihail Dim. Sturdza: „Je connais l'homme terrible, unique et fabuleux que vous êtes, et je sais que vous connaître c'est une des aventures psychologiques et humaines des plus passionnantes qui m'aient pu arriver.”¹²

Antoine era un jongler al disimulării, înzestrat cu suficient sarcasm pentru a specula uneori o situație doar pentru amuzamentul propriu. În pofida recunoscutului său cinism — sau dincolo de el —, Antoine este, dacă nu un filantrop, măcar un mic mecena. Firește, pentru cei pe care îi creditează și în al căror talent crede. Dincolo de eforturile binecunoscute pe care le-a făcut (în toate privințele!) pentru Proust, de ajutorul anual pe care îl trimitea rudelor mai puțin avute de la Epurenii și de reala susținere a unor familii sărace de pe domeniul de la Corcova (era, în epocă, pentru cei din zona conacului său, unul dintre cei mai iubii „boieri”), prințul era dispus să îl ajute financiar și pe Mihail Sebastian. Miercuri, 14 octombrie 1942: „Antoine Bibescu, într-o scrisoare primită ieri, mă întreabă dacă am nevoie de 10.000 lei, pe care e dispus să mi-i trimeată. I-am răspuns imediat că nu am nevoie de nimic.”

Vanitos din fire, deși cufundat într-un permanent stres, atât psihologic cât și material, scriitorul îl refuză — nu refuză însă prânzurile la Mogoșoaia (deși nu o place pe Martha Bibescu, celebra verișoară a prințului, speră totuși la o apropiere mai mare), ieșirile la restaurante și teatre din Capitală și nici liniștitoarea ședere la Corcova, de fiecare dată când i se lansa o invitație. Joi, 22 aprilie 1943: „Plec la Corcova astă-seară. Nu știu cum va reuși acest „sejour” oarecum improvizat, dar cîteva zile de vacanță grozav mi-ar prinde de bine. Sunt în proastă stare fizică, obosit, nenorocit — și pun mari nădejdi în această săptămînă de odihnă.”

Prietenia dintre cei doi nu pare lipsită de un anumit sistem ierarhic rezultat — *y compris* — din statut, din considerente de ordin etnic (față de care Antoine are o atitudine de o eleganță desăvârșită!) și din anvergură. Deși mizează pe talentul scriitorului, Antoine e conștient și are flerul să intuiască faptul că Mihail Sebastian nu va avea accesul la universalitatea pe care a avut-o (postum, din păcate) Proust. Prințul are însă gentilețea de a-l face pe Sebastian să se simtă confortabil și să treacă peste toate diferențele percepute în cercurile bucureștene ale acelei epoci ca fiind definitorii. Nu aceeași atitudine o va avea Martha Bibescu față de Sebastian, cunoscut fiind episodul în care îi scrie reducându-l la rangul de „soldat” și refuzându-i prezența la palatul de la Mogoșoaia. Asta nu îl oprește însă pe Sebastian de la a aprecia și susține

întreaga producție literară a prințesei.

Antoine se îndreaptă însă cu multă căldură către Sebastian — care percepe prietenia lor când cu uimire, când cu entuziasm, când cu dispreț nedisimulat — și înțelege anxietatea pe care o trăiește acesta într-o vreme a persecuțiilor antisemite. Dacă prințul manifestă o anumită constanță a atitudinii față de Sebastian, cel din urmă trece cu repeziciune dintr-un registru al blamului la adresa prietenului său, la unul al recunoștinței. Este evident însă că prietenia lui Antoine îi flatează orgoliul. Și, firește, din mai multe considerente, are nevoie de prinț.

Pentru această atitudine deschisă și binevoitoare a prințului care i-a conferit o oază de liniște lui Sebastian, se cuvine ca posteritatea să fie mai îngăduitoare atunci când se grăbește în a-l judeca eronat. Antoine crede cu tărie în talentul lui Sebastian. Duminică, 24 mai, 1943: „Antoine m-a silit să-i povestesc unul din scenariile mele de teatru — și atunci i-am schițat în scurte cuvinte *Ursa Mare*. Povestînd, m-am ambalat. Din nou mi s-a părut că e un scenariu norocos, cu mari resurse de succes. Mai ambalat decît mine era el. «Écrivez tout de suite. Il le faut. Tout de suite. Pas un moment à perdre.» Mă întorc cu gîndul de a lucra cît mai mult în teatru. Să termin *Insula*. Să încep *Ursa Mare*. Să dramatizez Comăneștenii. Din atîtea proiecte, poate că voi reuși să-mi joc o piesă la toamnă și să cîștig cîteva sute de mii de lei, pentru chirie, pentru coșniță. Și pe urmă aș vrea ca la finele războiului să am în valiza mea două-trei piese, susceptibile de a fi primite la New York sau la Londra. Nu spun că voi reuși. Dar jocul trebuie încercat, mai ales că alte multe jocuri nici nu cunosc, nici nu-mi sunt accesibile. (...) Ceea ce mai ales a însemnat Corcova au fost 9 zile trăite în afară de război. E ca și cum aș fi dormit 9 zile de-a rîndul. Mă trezesc — și găsesc lucrurile așa cum le-am lăsat: nimic nou pe nici un front.”

Reciproca nu este aplicabilă însă. Deși înzestrat, Antoine nu convinge ca scriitor. Îi lipsește anvergura pe care o manifestă în diplomație și în spirit. Sebastian îi traduce cîteva texte, dar nu mizează pe dramaturgul Bibescu. Cu toate că îi achita constant o sumă onorabilă, Sebastian nu se grăbește să îi traducă din franceză piesele de teatru.¹³ Atît timp cît piesele lui Antoine — fie ele și mediocre — nu se găseau în limba română, era dificil ca Liviu Rebreanu, director pe atunci, să le accepte pentru a fi jucate pe scena Teatrului Național. În 1932, Antoine a fost primit ca membru în Societatea Autorilor Dramatici Români și a semnat cîteva colaborări cu *Rampa* și *Adevărul Literar și Artistic*.

Este cunoscut însă faptul că prințul a fost cel dintâi care a făcut eforturi să îi găsească un editor lui Proust, a fost cel dintâi care l-a tradus în franceză pe John Galsworthy și a publicat periodice în *Le Figaro*, *Le Gaulois*, *Revista Fundațiilor Regale*, *Universul* etc. Opera prințului este însă aproape necunoscută și doar faima de care s-a bucurat în timpul său i-a conferit o anumită vizibilitate. Gloria sa ca autor — atît cît a acumulat — a fost perfect integrată cronologic și corelată cu celebritatea sa ca personaj și descendent al unei familii ilustre. Și, cu siguranță, dată fiind potența financiară, opera sa ar fi putut fi o rețetă de succes dacă Bibescu ar fi fost mai puțin superficial și preocupat de mundan și de mondenism.

Despre opera sa literară, istoricul Florin Faifer, într-un remarcabil eseu pe care i-l dedică prințului, avea să afirme: „Avea o replică elegantă, dar superficială, combinație de cinism al observației cu o doză de snobism și cu echivocurile teatrului bulevardier.”¹⁴ Dar ea nu a rezistat. Dominanta principiară — atît din ochii proprii, cît și din cei ai cititorului — i-a expediat în minorat literatura. A susținut însă talentul lui Proust, al lui Mihail Sebastian și spiritul matematicianului Matila Ghyka. Luni, 10 mai, 1943: „Tradus în două zile, ieri și azi, dictînd unei dactilografe, Quatuor de A[ntoine] B[ibescu]. Are mult spirit, dar e nesperios și nefinisat.”

Începînd cu primăvara anului 1943, relația dintre prinț și Mihai Sebastian s-a răcit treptat. Istoricul Mihail Dim. Sturdza menționează — invocînd o confesiune de-a lui Antoine către verișoara sa, Martha — că Sebastian frecventa persoane a căror orientare politică era inacceptabilă pentru Bibești.¹⁵

Anii celui de-al Doilea Război Mondial, Antoine i-a petrecut în România. Când proprietățile i-au fost confiscate de comuniști, a părăsit țara și nu s-a mai întors. Deși, paradoxal, se povestește că dintr-un spirit de sarcasm și ironie își comandase sicriul la Corcova, Antoine Bibescu a murit la Paris la data de 2 septembrie 1951, iar cenușa sa a fost risipită în Sena. Deși a mers personal la Père-Lachaise pentru a-i găsi urna, C. D. Zeletin a aflat de la fiica prințului că apele Senei au fost ultima sa dorință.

Inteligent, cult, apropiat al întregii elite pariziene din ajunul Primului Război Mondial, al celei englezești interbelice, al celei de la Washington de la începuturile ascensiunii americane și a celei din Madrid de dinainte

de Războiul Civil, Antoine ar fi putut fi un extraordinar martor al timpului său, dacă s-ar fi preocupat să își scrie memoriile. N-a lăsat nici cartea despre Proust pe care îi ordonat mai mult viața, cu siguranță că Antoine Bibescu ar fi rămas în posteritate ca fiind mai mult decît un personaj — incontestabil carismatic, incontestabil fascinant — din lumea lui Proust.

¹ Cornelia Ștefănescu, „Cu Martha Bibescu despre Marcel Proust și prietenii săi români” în *Secolul 20*, 4, 1968, pp.71-84 dar și în *Destinul unei întâlniri. Marcel Proust și românii*, Editura Elion, București, 2001.

² Mihai Sorin Rădulescu, *Memorie și strămoși*, Editura Albatros, București, 2002, pp. 54-59.

³ *Jurnalul* reginei Maria cuprinde pagini întregi despre Antoine referitoare la momentul în care aceasta vizitează Madridul, în 1929, unde prințul era prezent la legație în calitate de diplomat.

⁴ Anton Bibescu se va semna de-a lungul vieții Antoine. S-a născut la 19 iulie 1878.

⁵ C. D. Zeletin, *Principesa Elena Bibescu, marea pianistă*, Ed. Vitruviu, București, 2008, p. 322.

⁶ Enid Bagnold, scriitoare cunoscută în epoca interbelică, cu care Antoine a avut o poveste de dragoste și care îi va rămâne prietenă toată viața. Este cea care îl numea pe Antoine „prințul de aur cu buzunarele pline de smaralde”. Alte femei cunoscute din viața lui Antoine au fost: publicista britanică Rebecca West, modelul Mabel Palmer și cea care avea să îi devină soție în 1919, Elisabeth Asquith, fiica fostului prim-ministru al Marii Britanii, Herbert Asquith.

⁷ Matyla Ghyka, *Curcubeie*, vol. I, *Popasuri ale tinereții mele*. Prefață de Patrick Leigh Fermor. Traducere de Georgeta Filitti, Ed. Curtea Veche, București, 2003, pp.236-237.

⁸ Una dintre piese — *Laquelle...?* — a fost prima pusă în scenă la Teatrul Național din București în anul 1930, avându-i ca protagoniști pe actorii Elvira Godeanu și Nicolae Bălțățeanu. Au urmat *Quatuor*, *Cine e nebun?* și *Ana visează*. Dintre operele de tinerețe menționăm *La Lutte*, *Le Jaloux*, *Les cahiers de „Bravo”*.

⁹ La data de 17 septembrie, vineri, Sebastian nota în „*Jurnal*”: „Ultima mea plimbare la Corcova, în ajunul plecării, prin vie și pădure, singur spre seară, a fost poate cel mai tulburător ceas pe care l-am petrecut acolo. Simțeam fiorul toamnei venind de departe, prin iarbă și copaci, până la mine, prin mine. Era o dureroasă melancolie fără nume, pe care niciodată, nicăieri n-am simțit-o, pentru că niciodată, nicăieri n-am privit — ca acolo — în față imaginea toamnei.”

¹⁰ Mihai Dim. Sturdza, *Aristocrați români în lumea lui Proust. Anton Bibescu, Martha Bibescu, Anna de Noailles, Elena Bibescu*, Editura Humanitas, 2016, p. 81.

¹¹ Scrisoarea continuă: „...În schimb, am scris primele două acte din *Ursa Mare* — pe cel dintâi cu mare ușurință, pe cel de al doilea însă mult mai greu, cu oprii, cu îndoieli.”

¹² Mihai Dim. Sturdza, *op. cit.*, p.80.

¹³ Mihai Dim. Sturdza, *op. cit.*, p.83.

¹⁴ Florin Faifer, „Între scenă și salon” în volumul *Pluta de naufragiu*, Editura Cronica, Iași, 2002, pp. 35-37.

¹⁵ Mihai Dim. Sturdza, *op. cit.*, p. 84.

18

Eroul kephalophor

Viorel MARINEASA

Am văzut în numărul trecut cum a sfârșit-o Ștefan Losonczy, comandantul cetății Timișoara, după asaltul otoman din 1552. Deși i s-a promis libertatea, totuși a fost decapitat. Turcii pedepseau astfel faptul că, înainte cu un an, Ulama pașa fusese rănit de moarte în condiții similare, adică după ce predase creștinilor cetatea Lipovei. Mai mult, procedând așa, își băgau în sperieți dușmanul și, în viziunea lor, legitimau stăpânirea sultanului asupra bunurilor liderului „ghiaur” mort în luptă. Devenit trofeu, capul lui Losonczy, preparat cu meșteșug și umplut cu pleavă, a ajuns la Înalta Poartă.

A existat o adevărată competiție pentru asemenea „trofee” între gaziii (tc. *gazi* „cel victorios”) otomani și luptătorii creștini. Chestiunea a fost abordată de Paul H. Stahl în câteva rânduri (*Chasseurs de têtes balkaniques. Contributions à l'anthropologie sociale du Crâne*, Buletinul Bibliotecii Române din Freiburg, vol. 9, 1982; *Histoire de la décapitation*, PUF, Paris, 1986). (Bunic al etnosociologului amintit fusese Henri Stahl, cel ce a introdus stenografia în instituțiile românești, autor al romanului science-fiction *Un român în Lună*. Tatăl său, H.H. Stahl, a fost un reprezentant de marcă al Școlii monografice inițiate de Dimitrie Gusti, iar mătușa sa, Henriette Yvonne Stahl – o binecunoscută scriitoare.

În amintirile sale, scrise cu har și cu umor, Paul H. Stahl povestește cum decurgeau cercetările sociologice în crunții ani cincizeci, când disciplina în cauză, ca și interzisă, își pusese masca etnografiei, iar munca de teren cunoștea hărțuielile milițienilor și securiștilor, hotărâți să-i neutralizeze pe „spionii” aflați în slujba puterilor capitaliste. Obsesie transmisă și bieților oameni speriați din sate și din cătune: „cum intram într-o casă, prima întrebare era: «sunteți parașutiști?», ca și cum, dacă am fi fost, am fi spus-o”. „În Maramureș am călătorit într-un rând de la Salva la Vișeu, clandestin, pe platforma unui vagon de marfă. Așteptând să plece trenul, ne-am așezat pe malul râului apropiat, ascultând muzica lansată de megafonul gării, o înregistrare nemțească a Simfoniei a 4-a a lui Brahms. De câte ori o aud, îmi amintesc drumul spre Vișeu...”

Cu autoritățile centrale de Partid, lucrurile se tranșau mai simplu: cărți date la topit, studii interzise cu argumente irefutabile – „prea multe cocioabe și cruci în lucrările voastre”. Exasperat de atâta prostie, „cutremurătoare, monumentală, concentrată”, cercetătorul pleacă în Franța, în 1969, pentru a lucra cot la cot cu Fernand Braudel și cu Claude Lévi-Strauss!) Studiile lui H.P. Stahl despre „vânătorii de capete” reprezintă o excepțională „analiză a practicilor medievale de război și ierarhizare socială, în funcție de calitățile de războinic, atât în lumea musulmană cât și în societățile creștine din această parte a Europei”, zicea regretatul sociolog Gheorghe Șișeștean.

Mai aproape de acele vremi, dar nu la fel de analitici, au fost cronicarii timișoreni Ali, supranumit „Der Löwe von Temeschwar”, adică „Leul din Timișoara”, cu a sa *Istorie a faptelor lui Djafer Pașa*, și Elhadj Ibrahim Naimeddin Temeșvari, cu *Grădina martirilor de la hotare*, ambii clarificând fapte istorice, dar și arătându-și fața de apologeți și fanști. Daravera căpăta alte accente atunci când un soldat sau un demnitar otoman cădea victimă decapitării. În cântecele *türkii*, în legendele și snoavele inserate în cronici își face loc eroul *kephalophor* (gr. kephale „craniu, cap”; phoros „care poartă”). Călărețul Gazi Divane Hüseyin din Szécsény a murit (neapărat eroic!) în lupta cu un oștean creștin. După ce a fost decapitat, și-a înșfăcat capul (iar acesta a continuat să boscorodească încă multă vreme), căci „salvarea capului de musulman de la transformarea sa în trofeu de luptă reprezintă datoria credincioșilor lui Allah”, ne lămurește Cristina Feneșan, autoare a două cărți fundamentale despre Banatul otoman.

În altă împrejurare, un *şehid* (martir) decapitat găsește resurse să-și ucidă potrivnicul, descăpătându-l la răndu-i. Câteodată mai greșesc și sultanii. La porunca unuia, zece derviși au fost decapitați, iar stărvurile – aruncate în mare. Dovadă a nevinovăției lor, trupurile au prins să danseze pe valuri ținându-și capetele în mâini.

Mișcătoare, fluidă în funcție de micile și marile răzbeluri câștigate sau pierdute, Granița dintre musulmani și creștini „reprezintă o lume aparte”, observă Cristina Feneșan, cu legi nescrise, cu o anumită etică și, în ciuda adversității, cu surprinzătoare dovezi de omenie. Răscumpărarea prizonierilor, a cailor, a altor bunuri în acalmia generată de încetarea luptelor se desfășoară după reguli și socoteli complicate. Ali, în cronica sa, descrie cum decurg operațiunile de identificare a captivilor. În acest sens, Djafer pașa și generalul Nehem întrețin o corespondență intensă și chiar leagă un soi de prietenșug: imperiul îl înștiințează pe otoman printr-un mesaj cifrat că ai săi vor ataca în curând. Un secol mai târziu, când linia graniței se schimbaseră substanțial, călătorul Johann Kaspar Steube se arată fascinat de funcționarea carantinei de la frontiera dintre cele două lumi. Prilej de a constata că turcii nu-s foarte diferiți față de noi și că mulți dintre ei au un suflet cald – „adesea am fost tratat mai bine de ei decât de coreligionarii mei”.

(Ca o curiozitate, turcii au mai intrat în sfera de interes a lui Paul H. Stahl în ipostaza lor de pașnici viețuitori pe pământul Dobrogei, practicând *dendrolatria*, un cult ce constă în divinizarea arborilor.)

Surse: Cristina Feneșan, *Vilayetul Timișoara. 1552-1716*, Ariergarda, Timișoara, 2014; Cristina Feneșan, *Banatul otoman*, Ariergarda, Timișoara, 2017; Gheorghe Șișeștean, *Paul Henri Stabl – o personalitate în domeniul etnosociologiei europene*, „Revista română de sociologie”, nr. 1-2, București, 2009, p.3-35; Johann Kaspar Steube, *Nouă ani în Banat (1772-1781)*, Editura de Vest, Timișoara, 2008.

Citius, altius, fortius

„The gym seemed to institute a sort of extra-teritorial area, the embassy of an alien and hostile people...”

Evelyn Waugh

Marius LAZURCA

În 23 octombrie 1956, un grup de studenți budapeșteni intra în postul public de radio pentru a prezenta un număr de revendicări: organizarea unor alegeri libere și secrete, recunoașterea dreptului la grevă, libertate a presei, reforme economice. Efect probabil al destalinizării incipiente în URSS, protestul studenților și revoluția care i-a urmat au reprezentat una din primele fisuri în Cortina de Fier, în fond anticipată ca atare și tratată în consecință de către puterea sovietică.

Eșecul, pe termen scurt, al Revoluției ungare a avut importante consecințe imediate, dar și la scara mai extinsă a istoriei. Unele din acestea inclusiv în domeniul sportului. La doar o lună de la înfrângerea Revoluției, în semifinala competiției de polo a Olimpiadei de la Melbourne se întâlneau echipele Ungariei și Uniunii Sovietice. Avea să fie - și să rămână pînă astăzi - cel mai dramatic meci din istoria acestei discipline sportive.

Înainte de a sosi în Australia, echipa Ungariei a petrecut ultimele luni în cantonament, într-un centru sportiv din apropierea Budapestei. Izolați de exterior, sportivii urmăreau îngrijorați, de la distanță, intervenția Armatei Roșii împotriva unei populații revoltate de abuzurile regimului local de inspirație stalinistă. Evacuati mai întii în Cehoslovacia vecină de teama Revoluției, poliștii au aflat abia la Melbourne detalii despre întreaga tragedie a țării lor, aflată deja sub ocupație sovietică. Au intrat prin urmare în bazin nu doar cu intenția de a-și apăra titlul, ci și cu gîndul la o revanșă istorică. Cu două minute înainte de finalul unei partide pe care Ungaria urma să o cîștige cu 4-0, poloistul maghiar Ervin Zádor este scos din bazin cu fața șiroind de sînge: „Simțeam că nu jucăm doar pentru noi înșine, ci pentru o țară întreagă”, avea să declare după un meci care, neîndoios, avea să repare într-o oarecare măsură onoarea ultragiată a unei națiuni.

„Baia de sînge de la Melbourne”, cum a ajuns să fie cunoscut episodul relatat mai sus, demonstrează că, asemenea războiului, și sportul poate fi, în termenii lui Clausewitz, o „continuare a politicii cu alte mijloace”. Devenit fenomen de masă, supus entuziasmului pasional al unui public globalizat, sportul mobilizează energiile unei națiuni în mici războaie, în sens propriu, convenționale. Transformarea - perversitatea? – sportului contemporan nu e legată doar de extrema profesionalizare și de captarea lui definitivă de către industria divertismentului. Aș spune că sportul a devenit altceva și de cînd i s-a cerut, spontan sau programatic, să fie vectorul unor proiecte politice: afirmare a identității naționale, expresie a forței economice, distilare a unor rivalități seculare sau, dimpotrivă, manifest al unei fericite reconcilieri. În epoca omni-prezenței mass-media și a rețelilor sociale, antreprenorii politici nu se pot priva de avantajele de imagine și comunicare ale unor evenimente sportive.

Exemplele ilustrative sunt foarte numeroase. Multe evidențiază, din păcate,

legătura dintre sport și violența internațională, în răspărul tradiției cunoscutei *pax olimpica*, care ar trebui să impună un armistițiu generalizat în timpul competițiilor sportive semnificative.

În vara lui 1969, tensiunile cronizate dintre Honduras și El Salvador degenează într-un război, după un extrem de tensionat meci de fotbal între cele două reprezentative. „Războiul fotbalului” s-a declanșat în 14 iulie, prin operațiuni aeriene și terestre, a durat pînă spre sfîrșitul lunii și s-a soldat cu circa 2000 de victime, peste 100.000 de refugiați, o sincopă durabilă a raporturilor dintre cele două țări și falimentul de facto al pieței comune central-americeane.

În noaptea de 5 septembrie 1972, un comando palestinian pătrunde în satul olimpic de la München, sechestrează și ucide mai mulți membri ai echipei naționale a Israelului. Răpitorii au, desigur, revendicări politice – în esență, eliberarea unui număr important de prizonieri palestinieni, pe care le exprimă prin cel mai sordid instrument de PR internațional: terorismul.

În martie 2009, echipa sri-lankeză de cricket cade victimă unei ambuscade teroriste în Lahore, Pakistan. Printr-un miracol, sunt uciși doar poliștii din escortă, dar incidentul este citit imediat în cheie politică: pentru India, atentatul e atribuibil acelorai radicali islamiști pakistanezi din spatele crimelor de la Mumbai (noiembrie 2008); voci în Sri Lanka îi evocă pe separatiștii tamili, în vreme ce Sardar Nabil Ahmed Gabol, un ministru pakistanez, vede în incident „o declarație de război a Indiei.”

Exemplele tragice de mai sus nu epuizează, din fericire, legătura dintre sport și politica internațională. Știm, de asemenea, că sportul poate contribui la vindecarea unor răni istorice. Procesul de reconciliere dintre Turcia și Armenia - împiedicat de disputa privind masacrul armenilor anatolieni la începutul secolului XX, dar și de conflictul din Nagorno-Karabah - a debutat simbolic în 2009 prin prezența președinților respectivi, Gül și Sarkisian, la meciurile de fotbal din preliminariile campionatului mondial între echipele lor naționale.

Cei doi șefi de stat au avut astfel înțelepciunea de a converti potențialul conflictual al celor două partide în energia necesară aplanării, în interes reciproc, a unei vechi adversități. Ei au pus de asemenea la treabă unul din elementele inevitabile, fiind sistemice, ale politicii externe contemporane: dimensiunea ei publică. Spre deosebire de diplomația tradițională, una a cabinetelor private și a negocierilor confidențiale, relațiile internaționale evoluează azi, în bună măsură, și în public, în fața ochilor mai mereu critici ai electoratului intern și opiniei internaționale.

Gesticulație foarte adesea publică și dependentă de susținerea telespectatorului generic, diplomația contemporană se hrănește și din prestigiul global creat de performanța sportivă excepțională și vede prin urmare în sport încă unul din instrumentele, *ad hoc* , dar sofisticate, la îndemână.

echer

Principiul incertitudinii (36)

Paul Eugen BANCUI

Există zile, uneori luni, chiar ani când nu porți în tine ură sau iubire pentru cineva. Încet, se insinuează același gol și față de tine, de viața ta, de ziua de mâine. Ești cumva ieșit în afara ființei tale, într-un interludiu pietrificat, cu o perenitate incertă, dar, oricum, peste ceea ce se constituie într-un timp al sentimentelor, trăirilor, sensibilității umane obișnuite. E un fel de pregătire pentru ceea ce va fi, când nimic din jur nu te va mai lega de ceva, de o ființă, de un obiect, într-un fel de străinătate față de spațiul și timpul de odinioară. Chiar și amintirile încep să devină simple scene, cu personaje recunosibile dintr-un film văzut cu multă vreme în urmă. Un film de care nu te leagă nimic. Și totul este cât se poate de adevărat. Nici tu, personajul purtător de memorie vizuală, nu mai ești același, iar ele, poate majoritatea figurilor din acele amintiri, pe care le iubeai sau urai, nu mai există.

Jocul cu memoria e periculos pentru fiecare dintre oameni, de unde și atenția specială acordată medicinei de azi bolii Alzheimer, capabilă, în fazele ei înaintate, să te desprindă de timp și spațiu definitiv. Dar când memoria rămâne intactă, cu hiatusurile firești ale trecerii anilor, iar sentimentele acelea adverse dispar totuși, înseamnă că s-a întâmplat ceva mult mai grav, poate că în imediata ta apropiere, de unde și refuzul direct de a te mai afla în fața bucuriei, speranței sau, dimpotrivă, a ostilității, ranchiunei. E un fel de silă de lume, poate nu și de oameni, față de care continui să fii condescendent, chiar grăjuliuneori, când sunt la ananghie, să suferi pentru ei, alături de ei, de parcă asta i-ar ajuta cu ceva.

Dar sentimentul participării tale la suferința celui de lângă tine îți dă o stare de mulțumire sufletească, un fel de pace, asemănătoare poate celor care se roagă în fața unei icoane dintr-un schit uitat de lume pe vreun vârf de munte, desprinși de tot ceea ce e în jur, chiar de prezența preotului paroh sau a pustnicului, într-o contopire cu un sine fără umbră, ca imaginile icoanei din fața ta, al cărei chip emană lumină – una căreia i s-a păstrat în textele biblice din Noul Testament numele de „lumina taborică”, după numele muntelui pe care Iisus l-a întâlnit pe Dumnezeu într-un nor alb, ca și Moise în Vechiul Testament, iar când s-a întors la cei doi apostoli care-l însoțeau, chipul îi lumina, poate pentru că aflase povestea (spun aceleași texte) sfârșitului Său.

Printr-o coincidență de fapte, data Schimbării la Față, cum se numește sărbătoarea din 6 august în calendarul ortodox, coincide cu ziua în care dispăreau sute de mii de oameni în cele câteva clipe de pârjol gomoric de la Hiroshima, o mie nouă sute și ceva de ani mai târziu, ca pe 9 august să aibă aceeași soartă și oamenii din Nagasaki. Nu știu dacă la poalele celor doi vulcani de lavă vor fi fost prezenți apostolii din altă religie. Fapt e că lumea de atunci și de mai apoi și-a aflat calea sfârșitului, deși totul a continuat cu o inimaginabilă dorință de autodistrugere, tot mai multe țări devenind, pentru a-și

asigura supremația, deținătoare legale de bombe nucleare. Oricum, chipurile celor de mai târziu nu emanau lumină, ci întuneric.

Poate avem ceva diabolic în noi, deși, iluzoriu, copiii și cei mai în vârstă, care în naivitatea lor rămân tot niște copii, cred în bine, în victoria lui finală. Doar că finalul din Noul Testament, aflat de Iisus pe muntele Tabor, e altul. Evenimentele vieții din jur se precipită ca într-o bătălie a umbrelor cu alte umbre, încât indiferentul spectator al lor dintr-o țară mică, uitată de ceilalți, vede și începe să fie convins că totul face parte dintr-un film cu cascadori, acești înlocuitori ai starurilor în scenele mai riscante, care, de multe ori, dispar în neantul de unde au venit să câștige niște bani,

Sufletul, acea pace interioară, dispare de îndată ce omul se depărtează de icoană, ori, dacă e o fire sensibilă, atât de netrebuincioasă azi, continuă să rămână o vreme sub trena unei eliberări interioare. În clipele acelea, nu iubește și nu urăște pe nimeni. Uită chiar și de sine, de cel de alături, de viața și trebuințele lui cotidiene, de preotul din cotlonul ascuns al unui scaun din strană, care-l așteaptă să îl spovedească de păcate. „În fața cui? – se întreabă, poate – în fața altui păcătos? Acum sunt liber, mai liber decât preotul care-l așteaptă...”

Ce să-i fi spus, acolo, sub patrafir, sau în dreptul ferestrei zăbrelete a catolicilor, că poate am păcătuیت cu gândul? Că nici măcar nu cred în așa ceva? Că eu însumi sunt deasupra lumii lui canonizate, ierarhizate în realitatea vieții lor, după modelul scrierilor pe care le propovăduiesc, unde fiecare își are un loc bine stabilit dincolo, de care nu are voie să treacă, să nu știe ce e deasupra lui, decât ce vede sub el, ca de pe cota unui munte oarecare, ca în lojele umane constituite să separe oamenii, în ideea de a-i proteja unii de alții, adică pe cei de deasupra de cei de jos?”

Singurul lucru bun în acele momente de revelație individuală e dispariția voinței de răz bunare, adică absența momentană a urii, a pizmei, a ranchiunei, dar fără dominarea firească, acolo și atunci, a iubirii față de ceva, de cineva, chiar de sine. E ca un vis unde lumina vine de pretutindeni și îmbracă ființa într-o lumină proprie dată de un dinam interior de care nu știa că există. Această este, poate, lănceda imagine a Binelui uman. Unul fără sentimente, dominat de o inexplicabilă și indicibilă bucurie de a fi prezent și aici și pretutindeni dintr-o dată. Adică în afara timpului și spațiului. Nu e un simptom de boală psihică sau un hiatus neuronal, ci pur și simplu o stare de bine – pentru că un alt cuvânt nu pare potrivit pentru a fi mai pe înțeles.

Când însă starea aceea se prelungește până la marginile unei zile, unei luni, unor ani, înseamnă că nimic nu e patologic în omul respectiv, în mintea lui (altminteri ușor de deturnat sau de ucis cu medicamente), ci simplul sentiment de detașare (unii îl pot numi opacizare) dat celui ce a trecut prin nenumărate traume duse până la marginea clipei ultime, dar a reușit, cine știe prin ce minune a jocului miliardelor lui de celule, să supraviețuiască.

Jurnal de familie

Pia BRÎNZEU

15. 02. 1952. Bunicul Nicolae Brînzeu e în tren. Trebuie să ajungă de la Sighet la Călărași, unde i s-a impus să rămână cu domiciliu forțat. Drumul îl obosește, pentru că are aproape șaptezeci de ani și nu poate scăpa de gândurile sale triste. A fost arestat împreună cu ceilalți șazeci și nouă de preoți greco-catolici, „bandiții” care sprijineau activitatea foștilor episcopi, ridicați printr-o „acțiune rapidă și simultană”, bine sincronizată, de mutare a tuturor factorilor de „propagandă dușmănoasă” în locuri cât mai izolate. În ședința convocată de Teohari Georgescu la 27 octombrie 1948 s-a hotărât ca aceia care refuzau actul trecerii la ortodoxie să fie arestați a doua zi, trimiși la mănăstirea Neamț și apoi la o „unitate de muncă specială”, un loc foarte sigur, penitenciarul din Sighet, de unde nu se putea fugi. În plus, frontiera Uniunii Sovietice, la mai puțin de doi kilometri depărtare, făcea posibilă mutarea deținuților în URSS. Dacă era cazul.

În documentele Securității, închisoarea se numea „Colonia Dunării”. Poate de aceea a fost trimis bunicul la Călărași. Un prilej, totuși, de mare bucurie: a ieșit dintr-o celulă umedă, plină cu alți șapte episcopi și preoți deținuți, și a avut norocul să nu fie trimis în vreun sat izolat din câmpia Bărăganului sau chiar în câmpia goală, așa cum s-a întâmplat cu alți condamnați ai epocii comuniste.

Brînzeu coboară în gara din Călărași doar cu un geamantan în mână. E îngrijorat: trebuie să se cazeze undeva, dar nu cunoaște niciun localnic. E seară și nu știe dacă va găsi pe cineva dispus să se complice cu un fost pușcăriaș. O scurtă rugăciune îl ajută: parcă din întâmplare îl întâlnește în gară pe Zoltan Buding, un alt preot exilat, care îl va invita în locuința lui până când va reuși să-și închirieze o cameră. Pe strada Nicolae Bălcescu nr. 13. Nefiind o odaie mobilată, Brînzeu îi va cere bunicii toate lucrurile de care are nevoie. Multe și mărunte. În plus, trebuie să indice cum să fie ambalate și ce expeditor să aibă, pentru că el, neavând buletin, nu poate ridica pachetele de la poștă:

„Dacă puteți trimite mobilă ca efecte de mutat, trimiteți o masă (poate cea care a fost în bucătăria de jos, cu poliță, dar fără tinicheaua de deasupra, sau orice altă masă rotundă, albă, cum e cea mică din bucătărie), 2 scaune, un dulăpior pentru vase și alimente (ar fi bun acela pe care l-ai avut tu în balcon, apoi un frigorifer; dulap pentru haine nu!) și 3 matrașuri pentru pat /.../. La împachetat ele se combină cu mobila, care nici ea nu cere mult ambalaj, mai ales scaunele și dulăpiorul.”

Atunci când va primi „matrașurile”, adică niște saltele normale de pat, va declara că a reușit, după ani de zile, să doarmă în sfârșit foarte bine. Mai cere o cratiță, un cuțit, o răzătoare, un polonic, o lingură de lemn, două farfurii, tacâmuri pentru o persoană, preșuri, pioane, un creion chimic, sugativă, o șapcă, bocanci sau șoșoni și două sticle goale de 0,80 – 1,00 kg. Va primi tot ce îi lipsește, împreună cu niște rețete de zacuscă, căci bătrânul preot este obligat acum să își gătească singur. Aflăm din scrisorile lui ce mânca pe atunci: cartofi, mălai, arpacaș, varză, fasole, brânză, zarzavaturi și, uneori, câte o roșie sau un castravete, dacă se găseau la piață.

Nimicurile înregistrate de bunicul într-o înșăilare aparent plictisitoare se transformă la un moment dat într-o reflectare corectă a unei epoci dramatice: sărăcia vieții de atunci devine o mărturie acuzatoare asupra felului inuman în care autoritățile comuniste obligau un condamnat politic să supraviețuiască. Fără pensie, fără cărți de citit și cu magazinele din oraș aproape goale, iată o situație care în epoca mall-urilor și a consumerismului postmodern pare greu de înțeles. După cum, probabil, trebuie să li se explice generațiilor mai tinere și ce este un frigorifer – un dulap special în care se punea gheață, pentru că nu existau încă frigidere – sau o sugativă, hârtia poroasă întrebuițată pentru a usca cerneala unor texte proaspăt scrise cu penița. Cât despre creionul chimic, doar cei cărunți astăzi își amintesc cât de ferm îi avertizau părinții să nu-și atingă buzele sau limba cu el. Nu știu ce se întâmpla dacă o făceau, pentru că eram un copil cuminte și îmi ascultam de obicei părinții. Totuși, am încercat și eu o dată să pun creionul în gură și de aceea am acum o vagă suspiciune: cred că de fapt nu se întâmpla nimic...

19

picătura de cucută

20

Șarpe albastru prin iarbă

Robert ȘERBAN

A intrat în parc trasă de câinele pe care-l ținea cu amândouă mâinile de leșă. Avea o fustă din material de camuflaj militar, dar nu cu nuanțe de verde, ci de marouri deschise, ca pentru misiuni în zone deșertice. Rujată cu mov închis, cu gura conturată cu negru, arăta ca o fetiță de trupă. Trupă de comando. Însă aerul ei războinic îi era deturnat de albul ciorapilor care-i acopereau picioarele foarte subțiri, scheletice. Era blonduță și pistruiată, cu părul prins într-o coadă scurtă.

Și-a zmicuit labradorul și l-a oprit din mers. În față, la câțiva metri, în iarbă, un maidanez mic, flocos, murdar și speriat încremenise la vederea uriașului câine. I se vedea frica în ochii umezi, cu care îl fixa pe labrador. Fata a zâmbit când l-a descoperit, a zis, *cuțulache, cuțulache*, a înfășurat lesa în jurul unui pom, i-a făcut un nod, a zis *cuminte*, apoi *șezi*, iar animalul ei a ascultat-o și s-a pus în fund. Puștoiața s-a apropiat zâmbind de maidanez: *Cuțu-cuțu, ce drăguț ești tu! Cum te cheamă pe tine, cuțule? Cuțule, cuțule...*

Când a ajuns în fața lui, a întins mâna, să-l mângâie, dar flocosul a mușcat-o, dintr-o singură mișcare, de palmă. Fetița a țipat și s-a tras atât de repede înapoi, încât s-a dezechilibrat și a căzut. N-am știut dacă țipătul a fost de la surpriza mușcăturii sau de la durere. Am dat să mă ridic de pe bancă, dar puștoiața a fost în picioare înaintea mea și a strigat cu o voce care i se subțiasse dintr-o dată:

– Câine prost ce ești! Prostule, prostule!

Probabil că o ștanțase puțin maidanezul, care a rămas nemișcat. Nici măcar n-a lătrat. M-am uitat la labrador. Era întins, cu botul pe labe, de parcă dormea. Avea ochii deschiși. Copila și-a examinat palma.

– Uite ce mi-ai făcut, uite! Mi-a dat sângele! Prostule, prostule!

La antirabic nu m-am gândit, dar la antitetanos, imediat. Nu părea turbat flocosul, dar nici cu vaccinurile la zi. Fetița s-a îndreptat spre labradorul de culoarea mierii, care s-a ridicat agale în picioare: era ditamai! I-a dezlegat lesa de pom, apoi și de la gât și a țipat:

– Pe el, Laur, pe el!

Câinele și-a privit stăpâna care bătea din picior, în timp ce-și ținea palma dreaptă în palma stângă.

– Pe el, n-auzi?! Pe el, pe el, fi-ai tu al dracului să fii! Acum, pe el!

Am pufnit în răs, surprins de înjurătură și de plictisul miosului care n-avea nicio intenție de atac, fiindcă nici nu s-a sinchisit. Soldășica l-a împins cu mâinile și cu genunchii, doar că animalul s-a așezat din nou în fund, ca prima dată. Atunci, stăpâna i-a tras una peste cap cu palma stângă. Imediat, Laur și-a lăsat capul pe labela din față și imediat l-a întors într-o parte, de parcă n-ar mai fi vrut s-o vadă. Nici pe ea, nici pe maidanezul ce stătea țeapăn, neclintit.

Fata a căutat din priviri ceva pe jos. La un moment dat, s-a aplecat și a ridicat o bucășică de țigla spartă. În clipa în care a vrut s-o arunce spre câinele care-o mușcase, mica statueta păroasă și-a arătat colții, a mârâit vreo zece secunde, timp în care mâna ce ținea țigla a rămas ridicată, ca la școală. Apoi, flocosul s-a repezit lătrând către fată. Cele două piciorușe cu ciorapi albi au rupt-o la fugă. M-am ridicat de pe bancă și-am pornit spre locul acțiunii, dar maidanezul s-a oprit și din alergat, și din lătrat, s-a întors și l-a lins pe cap pe labradorul care, în tot acest răstimp, a stat întins și absent. Fetița ajunsese la capătul aleii, de unde venise. Plângea furioasă și își striga, printre sughituri, animalul:

– Laur, aici, aici! Laur, aici, n-auzi tu? Cuțu-cuțu-cuțu, Laur! Laure, aici!

Labradorul s-a ridicat încet. Era cam de patru ori cât potaia. A-ntors capul către stăpâna lui, apoi s-a lăsat din nou lins. Pe bot, de data asta. Căinii au stat unul lângă altul câteva secunde, apoi, dintr-odată, de parcă s-ar fi vorbit, au pornit alergând spre celălalt capăt al aleii, în țipetele ascuțite ale copilei, care bătea din picioare. Am încercat să le fac celor doi câini o poză cu telefonul, însă doar lesa, ca un șarpe albastru prin iarbă, se vede clar în ea.

Însemnări de mînă pe *Flori de mucigai* (1)

Radu Pavel GHEO

Flori de mucigai a rămas pînă în ziua de azi volumul meu preferat din creația poetică a lui Tudor Arghezi. Nu e vorba aici de nici un fel de evaluare obiectivă – de altfel, cît de obiectiv poți judeca și cîntări poezia? –, ci de un atașament pur emoțional, de acea conexiune născătoare de nostalgie pe care cititorii pasionați o știu prea bine, cea între o carte anume și momentul, epoca, vîrsta cînd ai citit-o. Te duci în bibliotecă, scoți o carte la întîmplare și, cînd îi vezi coperta și îi simți greutatea în mînă, îți năvălesc în cap răcoarea și mirosul de mobilă veche ale unei încăperi umbrite într-o după-amiază de vară plină de soare din urmă cu zeci de ani, cînd stăteai întins pe pat, ferit de arșița de afară, și întorceai cu sufletul la gură paginile acelei cărți.

Volumul lui Arghezi l-am citit în anii liceului, după *Cuvinte potrivite*, care mi-a plăcut, dar nu m-a impresionat prea tare. În schimb, *Flori de mucigai* a fost tulburător și fascinant, cum poate că ar fi și azi pentru un adolescent nu foarte dedat cu poezia. Vor fi contribuit aici și contextul, decorul, nu știu... Țin minte că îl citeam pe un pat de fier cum sînt cele de spital, într-o cameră de cămin cu parchet maroniu, mirosind a praf, într-o lumină de toamnă caldă, sau pe o bancă din parcul imens al liceului, sub niște arțari sau platanii cu frunzele rărite și galbene. Atmosfera de duritate *macho* și erotism aspru din lumea șuților, a pușcărișilor și (mai ales) a femeilor vitale din carte, amestecul de duritate, bufonerie și spiritualitate degradată nu puteau lăsa indiferent un puști însingurat.

A contat cu siguranță și faptul că eram elev intern la un liceu cu regim semimilitarizat, unde profesorii și profesoarele erau salutați la începutul fiecărei ore cu „Să trăiți” în loc de „Bună dimineața”, un liceu aproape exclusiv de băieți, bărbați în lentă și chinuită devenire, care își etalau mărunta masculinitate prin limbaj frust și agresivitate stîngace. Ori care sondau dezorientați teritoriile sexualității, încă nelămurite și încețoșate. În acea epocă, toate exemplarele din romanele lui Rebreanu *Răscoala* sau *Ion* aflate în biblioteca liceului se deschideau singure, de cum le luai în mînă, la câteva scene arhicunoscute cu Ana sau Nadina, adesea și singurele citite. Așadar, cum să nu te impresioneze niște versuri precum cele din „Rada”: „Și-a dezvelit sărind/ Bujorul negru și fetia,/ Parcă s-a deschis și s-a închis cutia/ Unui giuvaer, de sînge./ Ai pune gura și ai strînge?” – cu ultimul vers

citit de bietul adolescent din anii comunismului cu un oftat involuntar, tînjitor: „Ai pune gura și ai strînge...”

Nu citisem pe atunci comentariul lui G. Călinescu la *Florile de mucigai*, în care criticul interbelic spune despre poeziile din volum că „sînt operă de rafinament, de subtilitate artistică, ele presupun un cer al gurii datat cu mirodeniile. Cititorul necultivat în sens artistic se sperie de ele și le crede vulgare, deși raritatea și savoarea sînt însușirile lor ca și ale operei lui Rabelais” (în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Fundația Regală pentru Literatură și Artă, București, 1941, p. 730).

Dacă l-aș fi citit, m-aș fi simțit măgulit de rafinamentul meu inconștient – deși sînt convins că pe atunci savoarea versurilor din volum nu mă trimitea deloc cu gândul la Rabelais și la mirodenii. Oricum, cartea aceasta de poeme, bine încheată într-o structură vizibilă și scrisă – cum spunea Arghezi – „cu unghia de la mîna stîngă”, sinistru, mi-a rămas în minte drept *trade mark*-ul poetului, chiar dacă mai tîrziu, în alte volume, am descoperit și alte fațete ale lui Arghezi (inclusiv pe cea a prozatorului halucinant din *Cimitirul Buna-Vestire*).

Și totuși, nu despre Arghezi am de gînd să scriu, ci despre volumul amintit. Mai exact, despre un exemplar, un *anumit* exemplar, unic în felul lui, din *Flori de mucigai*.

Arghezi și-a publicat *Florile de mucigai* într-o ediție în format mic, de aproximativ 12x17 centimetri: o cărticică de buzunar, cam pe jumătate cît volumul anterior, *Cuvinte potrivite* din 1927. Ea a apărut în 1931 la Editura „Cultura Națională” și, date fiind slăbiciunea mea pentru cărțile vechi în general și pentru volumul lui Arghezi în particular, mi-am dorit să îl am în bibliotecă.

Cum pe listele anticariatelor online volumul apărea din cînd în cînd la vînzare, am făcut la un moment dat o ofertă unui anticar. „Să știți un lucru”, m-a asigurat el entuziast cînd l-am sunat, „volumul provine din biblioteca lui Mircea Vulcănescu”. Eu nu căutam o proveniență nobilă, deși ea poate spori valoarea bibliofilă a unui volum, și mă îndoiam că lucrurile ar sta într-adevăr așa. M-am bucurat doar că am găsit cartea la un preț acceptabil, mai mic decît cel cerut de alți anticari pentru aceeași ediție a *Florilor de mucigai*. Abia cînd am primit pachetul cu volumul și l-am deschis, am priceput de ce fusese subevaluat (cu toată incerta proveniență din biblioteca lui M. Vulcănescu). Dar asta e o poveste pentru numărul viitor.

play

Eliadesca Magna

Claudiu T. ARIEȘAN

I La 14 februarie 1976, Mircea Eliade este consacrat ca Doctor Honoris Causa al Universității Sorbona din Paris. Era doar al doilea român, după Nicolae Iorga în 1931, ce se bucura de acea imensă recunoaștere mondială. Celebrul istoric al religiilor Michel Meslin a rostit o vibrantă *Laudatio*, Eugen Ionescu a reamintit puterea enciclopedică imensă a prietenului și colegului de generație și l-a evocat pe omul „cu mai multă memorie, cu mai multă putere de muncă decât noi”, ce și-a învățat apropiatii să devină „inițiați, participanți la misterele misterelor”. Orientalistul de geniu Henry Corbin afirma atunci că „lui îi datorăm reînnoirea completă a concepției științei religiilor”, Georges Dumézil îi omagia coerența și noblețea gestului cultural, iar filozoful Paul Ricoeur amintea impactul global produs de o carte anume: „Nu pot să uit șocul – nu știu dacă ți-am spus vreodată, Mircea – din ziua când am citit *Tratatul* tău de *istoria religiilor*. Toate cunoștințele prealabile s-au dărâmat. Descopeream acum că există un fel de identitate, de stabilitate a sacralului, că totul este contemporan, că cerul este contraponderea apelor, că divinitățile personificate sunt contemporane cu cele care nu sunt personificate, că există mare sincronie în sacru, în fața mea apărând brusc un întreg univers (...) știam acum că există o stâncă a existenței noastre care este desemnată de sacru și iată cum, alături de Mircea, am continuat să sper a gândi”.

Nu este nevoie de aniversări speciale pentru a reitera marca înregistrată a polimorficului savant. Am evocat momentul de grație anterior doar ca pretext la recenta ediție, cea de-a șaptea, din traducerea autohtonă a unei apariții istorice, de neocolit, ce a fost gândită, sigur, tot în română: M. Eliade, *Tratat de istoria religiilor*, trad. Mariana Noica, pref. G. Dumézil, Editura Humanitas, București, 2022, 476 p.

II Tot o reeditare, de aceeași înaltă ținută conceptuală și înveșmântare grafică, este monografia eruditului membru al Academiei Române, Pr. Prof. univ. dr. Wilhelm Dancă, *Mircea Eliade. Definitio sacri*, Cuvânt-înainte Giovanni Magnani, pref. Julien Ries, Editura Spandugino, București, 2022, 578 p. Apărută inițial la Ars Longa în 1998, ca o dezvoltare a Tezei doctorale susținute cu doi ani înainte la Universitatea Pontificală Gregoriană din Roma, lucrarea de referință pentru bibliografia savantului român a fost vestită publicului de la noi de un fragment apărut în revista Mitropoliei din Vestul țării, „Altarul Banatului”, și apoi recenzată de numeroase nume importante din arealul nostru intelectual: Costică Brădățan („admirabilă disciplină exegetică”), Alexandru Surdu („interesantă și incitantă prin chiar titlul ei, căci, în fond, nu există o definiție a sacralului, cel puțin în sensul obișnuit, logic al cuvântului”), Gh. Vlăduțescu

(„părintele Dancă nu face un fel de refacere a istoriei lui Eliade din perioada românească, ci se ridică dincolo de timpul lui Eliade”), Bogdan Mihai Mandache („opera eliadescă își află un redutabil exeget, înzestrat cu o pătrunzătoare privire critică și putere de sinteză”, Moshe Idel („o valoroasă analiză a teoriei lui Eliade despre sacru și contribuie la mai buna înțelegere a surselor acestuia”) și J. Ries, care a scris încă de atunci o precuvântare pentru a doua ediție.

Putem adăuga doar că, după două decenii de la prima apariție, temeinica monografie al lui Wilhelm Dancă despre volutele interpretării sacralului la Eliade își păstrează pe deplin relevanța, farmecul scriiturii, acuitatea, forța interpretativă și, mai ales, calitatea hermeneutică extremă (comparabilă cu întreprinderile unui Adrian Marino sau Ioan Petru Culianu), ce o plasează definitiv în galeria exegezelor consacrate ale operei și personalității celui ce a îmbogățit istoria religiilor cu idei, concepte, formule memorabile și energie creativă ca nimeni altul în veacul XX și mai departe.

II Dacă Mircea Eliade a cunoscut consacrarea academică în Franța, înainte de a o duce pe culmi mondiale la Chicago, iată că au existat în istorie și francezi care au devenit faimoși după o carieră desfășurată în România. Este cazul primului secretar particular francofon al principelui Carol I, ale cărui epistole trimise și primite sunt subiectul unei bogate colecții publicate de curând la noi: Émile Picot, *Correspondență de la București. 1866-1867*, ediție critică de Cécile Folschweiller, trad. Lia Decei, Editura Humanitas, București, 2022, 375 p. Bănuieț de spionaj din partea puterii lui Napoleon III, trecut adeseori sub tăcere în posteritate, Picot (1844-1918), cu studii juridice la bază, a fost un remarcabil lingvist și romanist, membru de onoare al Academiei Române și primul profesor de limba română de la Școala de Limbi Orientale.

Bănățenii l-au cunoscut și ei foarte bine, deoarece, după încetarea misiunii din Capitală, a fost numit viceconsul al Franței la Timișoara, unde a funcționat între anii 1868-1872. Din cariera sa de editor, trebuie menționată excelenta variantă bilingvă din 1878 a *Letopisețului Țării Moldovei* aparținând cronicarului Grigore Ureche, veritabil model de erudiție aplicată și pricepere științifică pentru acea epocă. Scrisorile înseși nu dezvăluie virtuți literare ciceroniene, în schimb, cum remarca Tatiana Niculescu, ele „îi deschid cititorului de azi o fereastră spre societatea românească, spre lumea politică și diplomatică a vremii, cu deliciile, grozăviile și perplexitățile vieții de fiecare zi în slujba principelui german, aflat la un început încă nesigur al domniei sale”.

Excursiile prin locuri pitorești, dar făcute pe căi bătătorite și pline de gropi „ce doar pe aici se numesc drumuri”, micile intrigi de curte și marile revelații culturale, temerile întemeiate și inițiativele curajoase, toate alcătuiesc un portret vibrant al unei lumi străvechi, pe de o parte, și extrem de tinere, pe de alta.

Viitorul apropiat

Adriana CÂRCU

Mi se întâmplă tot mai des să mă trezesc spunându-le prietenilor, în timp ce ne întreținem despre tristele vremuri pe care le trăim, „Noi am avut o viață frumoasă”. Nu este o constatare făcută din perspectiva unuia care a trăit mult (o perspectivă, și ea, absolut legitimă), ci din aceea a unuia care, privind istoric, a trăit bine.

Aparțin celei de-a doua generații postbelice, pentru care războiul — devenit un decupaj de relatări vagi și sporadice —, primise deja o dimensiune ireală, câștigată probabil prin dorința de uitare a celor care-l trăiseră. Pentru noi, cei născuți la mijlocul anilor '50, războiul era *finished business*, o poveste încheiată, despre care puteai, ocazional, chiar să și glumești. O bună parte din atrocitatea aceluia cataclism uman mi s-a relevat în plină maturitate, mai ales atunci când, implantată în spațiul german, am asistat, decenii de-a rândul, la asumarea colectivă a vinei Holocaustului.

Sigur, vă gândiți acum la anii grei ai experimentului comunist petrecuți în România, dar, după cum bine știți, se întâmplă în viață ca anumite realități și experiențe să fie luate ca atare, pentru că ele nu au termen de comparație. Multe privațiuni, precum și multe experiențe negative din vremea copilăriei și ale primei tinereți au fost considerate la vremea aceea un dat, relevându-și impactul traumatic abia printr-un proces de post-analiză. Iar apoi mai intervine și voalul nostalgic ce așterne o pulbere aurie peste o perioadă din viață, care, în ciuda limitărilor, ți se relevă efervescentă și plină de promisiuni. Ceea ce, de fapt, vreau să spun este că, privind acum înapoi, văd că generația mea a fost scutită de marile încercări prin care omenirea a trecut și trece din nou.

După cum știm cu toții, există azi temeri și calcule ce prevăd un viitor sumbru, dacă nu învățăm cât mai repede să ne respectăm planeta și pe noi înșine, ca specie. Deși, istoric vorbind, războiul s-a dovedit a fi o ocupație perenă, azi există războaie care ne amenință direct, ne solicită un maxim de empatie și ne istovesc emoțional. Există forme extreme de sărăcie și foamete, există cataclisme și molime perfide, tensiuni politice ireconciliabile. De toate aceste lucruri am fost scutiți. Și poate tocmai iminența acestor calamități mă face să gândesc, privind înapoi, că viața mea de până acum a fost lipsită de griji majore. O viață ușoară. Azi, dacă ai norocul să te afli în Europa de Vest sau în Europa Centrală și ascuți știrile, n-ai cum să te consideri altfel decât norocos.

Privind înainte, mă surprind făcând calcule de durată. Vine o vreme când în sinea fiecăruia se instalează conștiința finalității. Nu este nimic tragic în asta, este mersul firesc al vieții. Această conștiință te face, dacă ai noroc, să devii mai atent cu cei din jurul tău, să-ți drămuiești altfel timpul și energia, să-ți cumpănești bine planurile. În ultimii ani, m-am surprins de mai multe ori spunându-mi, „Mai vreau să fac doar asta”. Această hotărâre, doar în aparență dramatică, conține o dinamică proprie, care declanșează o benefică mobilizare de energii. De la o vreme, viitorul se numără în ani, el se comprimă, iar etapele lui intră în zona probabilului. Senzația dominantă este aceea de provizorat biologic sau, dacă vrei, de urgență existențială.

Acest lucru transformă orice gest împlinit într-o victorie, orice plan dus la sfârșit într-o jubilație, orice vis într-un zbor. El îți dă putere și îți sporește încrederea că poți face tot ce-ți propui, că timpul nu are putere asupra ta. Dar timpul trece, lăsând mai mult loc acelor momente în care tocmai trecerea lui devine prețioasă: este vremea când savurezi mișcarea unei perdele în vânt, bătaia unei frunze toamna, căldura soarelui pe umerii tăi sau verdele nou al ierbii. Este vremea când dobândești conștiința că viitorul poate fi întrerupt oricând, că planurile tale se desfășoară în zona temporală numită „viitorul apropiat”, pentru că de un viitor îndepărtat nu mai e timp. Perspectiva acestui viitor este obturată nu numai de trecerea firească a anilor, dar și de pericolul existențial în care ne-am auto-manevrat, de cele mai multe ori din lăcomie. Viitorul însuși devine vag și confuz, iar lipsa lui de certitudine îl apropie tot mai mult de prezent.

Un prezent care-mi aduce în gând vorba profetică a lui Bob Dylan: *It's not dark yet...*

21

rediviva

Versatilitatea, tranziția

Alexandru ORAVIȚAN

În cei cincizeci de ani de la deces, scriitorul Victor Eftimiu, cândva omniprezent în lumea culturală, literară și publicistică românească, a intrat într-un con de umbră. Despre cel numit cândva „scriitorul cu cel mai mare bilanș de activitate cunoscut în literatura română”, dar și cel considerat de Enver Hoge a fi fost cel mai important scriitor

albanez, autor a zeci de piese de teatru, mii de versuri, articole și conferințe, nu se mai știu multe astăzi. Numele îi mai apare fie în contextul m o n t â r i l o r sporadice ale operei sale de căpătâi, *Înșir-te mângărite*, fie în ocazionalul volum de lecturi școlare, unde îi mai sunt publicate versurile. Însă poziționările politice ale scriitorului, expuse vreme de peste jumătate de veac în toate publicațiile importante ale țării, sunt astăzi

aproape complet necunoscute. Acest aspect e pe cale de a fi schimbat grație remarcabilului volum *Robul succesului: viața politică a lui Victor Eftimiu sub șase constituții*¹, semnat de profesorul Cristian Preda.

Printr-o documentare minuțioasă (secțiunea de note ar putea deveni lesne volum în sine) și vervă scriitoricească, Cristian Preda reușește să răspundă la o întrebare adresată frecvent personalităților ce ocupă vremelnice ori etern, poziții-cheie în arhitectura culturală națională sau mondială: ce rămâne din opera și din activitatea unei astfel de figuri, mai cu seamă dacă, suprapusă schimbărilor de sistem politic și viziune central(izat)ă, a fost motorul unor controverse notabile?

Neuro-goticul

După *Bastian*, roman al melancoliei și eșecului, Dora Pavel recidivează: *Crush*¹ mizează tot pe angoasă, singurătate, fantasmă și adâncă contemplare asupra rolului sinelui în amplul evantai existențial. Maestră a stilului și reprezentărilor atent calibrate ale blocajelor existențiale, autoarea scoate la lumină întreg arsenalul scriitoricesc de care dispune încă din debutul cărții. Cititorul nu trebuie să parcurgă prea multe pagini pentru a intuit atât forța scriiturii, ci și nucleul ideatic intenționat; „crush”, desprins direct din engleză, presupune o acțiune și o stare de fapt deopotrivă – ruminația interioară, rodajul psihologic profund, dar și intensitatea iubirii trecătoare.

Triada devine (pre)text pentru „neuro-goticul” Dorei Pavel. *Crush* se dovedește tribut ar unor elemente specifice literaturii gotice într-o măsură mult mai semnificativă decât *Bastian*. De pildă, impactul trecutului asupra prezentului e pregnant în toate straturile narrative, în melanjul dintre arhitectura listei protagoniștilor și policentricitatea tramei: pictorița Tora Cadis devine obiect al fascinației și fanteziei pentru trei bărbați – studentul Zeno, pierit dramatic, fratele mai mic, Robert, prizonier al propriilor plâsmuiri, și Sandini, fulgurant, însă semnificativ personaj, menit să încapsuleze sindromul impostorului care (în)locuiește existența unei alterități îndelung căutate, însă niciodată atinse, „ca și cum ar fi putut dispune de slăbiciunea tuturor ca de propria-i slăbiciune.”

Prin vocea lui Robert și din însemnările diaristice ale lui Zeno, narațiunea se întrerupează omogen, în balans între trecut și prezent, de multe ori insesizabil, doar pentru a se topi în ecuația migăloasă a relațiilor dintre personajele bănuite de fixații și obsesii. Clasicele momente ale subiectului sunt abandonate rapid în favoarea unui cumul de imagini cu puternice reverberații psihologice: veritabile chei de lectură pentru înțelegerea unor protagoniști aparent de neînțeles, care nici măcar nu-și propun să fie coerente în manieră independentă: „De ce

În cazul lui Victor Eftimiu, întrebarea e cu atât mai pertinentă cu cât cititorul devine conștient încă din deschiderea volumului de amplitudinea efortului literar și publicistic depus de scriitor. Însă cu aceeași rapiditate se constată că din substanța literară a operei nu rămâne mare lucru. Pentru a explica această cufundare în uitare a scrisului lui Eftimiu, Cristian Preda îl citează pe istoricul și criticul literar Geo Șerban, care nota în 1997 că „ușurința cu care scria Eftimiu „de toate pentru toți, furat de o vervă nativă, nesecătuită” l-a făcut nesuferit multor contemporani. Diagnosticul e clar: tocmai lejeritatea scriiturii e factorul decisiv pentru perimarea acestuia și plasarea în afara canonului.

Rămâne, așadar, biografia politico-intelectuală, reconstituită cu acribie prin inversarea ordinii cronologice, în maniera unui *curriculum vitae*. Cristian Preda pleacă de la comunicatul Comunității Declic din septembrie 2019, ce atrăgea atenția asupra necesității protejării imobilului cu valoare istorică în care locuise Eftimiu și ajunge în final la scrisoarea unui unchi din satul albanez Boboștița către București, la scurt timp după nașterea scriitorului în 1889: „Victor e bun și râde mereu.” Acest tur de forță surprinde nu doar istoria unei cariere interesante, contrariante deseori, ci mai cu seamă înfățișează imaginea unei societăți românești în perpetuă tranziție, unde granițele dintre trecut și prezent sunt înșelătoare: „biografia sa politică dă și va mai da seama de o parte însemnată a istoriei noastre”.

Titlul cărții trimite la esența figurii publice a lui Eftimiu. Pentru cineva aflat într-o poziție centrală într-o cultură, recunoscută ca atare în epocă, a nu deveni robul succesului reprezintă un act contrar logicii imediate. A merge contra curentului devine un soi de auto-trădare. Regizorul Mihai Berechet nota despre Eftimiu că e un „politician divers în lunga sa carieră”, realizând o trimitere subtilă către una dintre tezele pe care Preda le demonstrează: Eftimiu a făcut toate compromisurile posibile pentru a-și asigura locul central în canon. Când e trecut repetat pe linie moartă, iar piesele nu îi mai erau jucate, s-a folosit de zona politică pentru a-și consolida succesul. Astfel de practici conturează concludent versatilitatea scriitorului român, ce se adaptează din mers nu doar în trecerea de la un regim la altul, ci și de ambele părți ale baricadei politice, după interes.

Astfel perfect explicabile: „În privat se arăta nemulțumit că se jucau *D-ale carnavalului* și *Conu Leonida*, considerând că sunt «farse stupide»; pe de altă parte, a mers la Academie, la sesiunea dedicată centenarului nașterii marelui dramaturg, și a vorbit elogios despre «Opera lui I.L. Caragiale». (...) Eftimiu era capabil să deplângă trimiterile intelectualilor la Canal și se bucura că Goga sau Rebreanu n-au mai apucat asemenea vremuri, dar nu ezita să scrie poezii sau piese pe linie. (...) În general, Eftimiu prelua în publicațiile sale viziunea istorică a

să fii constrâns să dai sens? Ce-i aia sens?”

Protagoniștii prezenți din *Crush* par să respingă fațiș definirea ontologică autentică în favoarea dependenței față de instanțele absente. Nicăieri nu e mai vizibil acest aspect decât în cazul lui Robert, care ajunge să se confrunte cu o dublă absență: cea a fratelui decedat, cât și a instanței feminine căutată, însă niciodată dobândită pe deplin. Doliul și melancolia se suprapun într-o furtună internă perfectă, propice creativității: „Ce plăcere impertinentă să fii aici, în liniștea depresiei tale, și să scrii.”

Vidul existențial și incapacitatea de (auto)definire ontologică îl determină pe Robert nu doar să descopere destinul mult mai năvalnic al lui Zeno. Îl împing în zona identificărilor obsesive cu fratele acum absent: „mă consolează și contactul cu obiectele pe care Zeno le atinsese ani de-a rândul. Cât de mângâietor e să-i îmbrac pijamaua, tricoul, puloverul sau, oho, costumele sportive din *free climbing*-urile sale! Toate mi se potrivesc.” Această atenție acordată felului în care fixația asupra fratelui planează asupra simțurilor, mai cu seamă în balansul între tactil și vizual, e dublată de spectrul ipohondriei: „După ce a murit Zeno, abia după moartea lui, m-am întrebat adevărat dacă nu am și eu același sindrom. Mă așteptam să-l am. Mereu detalierea simptomelor unei boli, fizice sau psihice, ale altei persoane îmi dă frisoane. Mă tem să nu sufăr și eu de aceeași boală.”

Identificarea cu Zeno e potențată de dimensiunea erotică, căci mobilul lui Robert pare să fie (re)trăirea tuturor experiențelor prin care trecuse fratele mai mare, inclusiv fascinația pentru figura Torei Cadis: „În Tora îmi găsisem dimensiunea exactă, noua dimensiune, deși... când făcea dragoste cu mine, uneori... ca să mă tachineze, sigur nu mai de asta, mă striga «Zeno». Îmi plăcea când mă confunda cu Zeno. În momente ca alea, Tora devenea *incredibilă Tora*. Puteam, da, puteam fi Zeno, eram cine decidea ea.”

Prin astfel de suprapuneri, Dora Pavel compune nu doar portrete, ci tipare și simboluri ale căror halouri pot fi întrezărite pe toată întinderea textului. Operațiunea de

PCR (...). În unele ocazii publice, Eftimiu se îndepărta, în schimb foarte mult de linia partidului”.

Astfel de poziționări au fost sursa multor scandaluri în epocă și l-au adus pe Eftimiu în atenția Securității. Dosarul dedicat din Arhiva CNSAS, „Vasile”, conține peste 13.000 de pagini ce descriu „manifestările dușmănoase” ale scriitorului: „activitatea politică din perioada interbelică, apartenența, tot înainte de 1945, la două loji masonice – Prometeu și Meșterul Manole –, contactele cu diplomați acreditați la București, precum și cu ziariști sosiți în capitala României, bănuți cu toții că ar fi spioni, legături (...) „burghezo-moșierești”, cu (...) „fugari”.

Ceea ce dosarul nu mai consemnează e miza urmărită: accederea la diverse funcții și diseminarea cât mai largă a operei sale, ce a făcut posibilă inclusiv tranziția de la francmason de rit scoțian la cea de erou al muncii socialiste.

Acest comportament datează din epoca interbelică, când angajarea politică de partea național-țărăniștilor fusese firavă și precedată de pamflete chiar la adresa Brătienilor: „Profilul național-țărănist al dramaturgului e unul discret, neangajat, atent mai degrabă la oportunități de a fi numit într-o funcție decât la bălălia pentru putere.” Debutul i-a fost asigurat de E. Lovinescu, iar numirea ca director general al teatrelor și al Teatrului Național a fost realizată de Octavian Goga. Astfel de acțiuni dovedesc prezența lui Eftimiu în preajma oamenilor potriviți pentru materializarea intereselor sale: „Numirea a fost apreciată de gruparea de la *Sburătorul*, gazeta condusă de E. Lovinescu și printre ai cărei colaboratori se găsea și Eftimiu. Ilustrul critic considera că noul director e omul potrivit la locul potrivit, fiindcă „a scris teatru, a organizat teatru, a jucat teatru”. Pe scurt, spunea Lovinescu, aveam de-a face cu „omul de teatru cel mai competent din câți cunosc.”

Dincolo de prezentarea detaliată a acestor compromisuri, Preda integrează în volum și considerente edificatoare ale lui Eftimiu legate de apartenența la literatura română sau albaneză: „Nu mă consider un scriitor albanez, ci unul român. Pentru că în România, unde am descins de la vârsta copilăriei (aveam cinci ani), m-am format din toate punctele de vedere. Acolo am studiat, acolo am fost încurajat să scriu, acolo am cunoscut succesul și consacrarea.” Prezența ultimelor două dimensiuni într-o astfel de afirmație, egală cu asumarea profilului de scriitor român, asigură validitatea ipotezei enunțate de Preda încă din titlu: Eftimiu a fost robul propriului său succes, inclusiv din perspectivă personală, nu doar publică. Ne fiind vreodată tras la răspundere pentru pendulările sale, devine caz emblematic pentru capacitatea intelectualului român de a naviga prin regimuri, de a se plia politic în funcție de zberurile regimurilor și vremurilor. Uneori, prețul succesului e compromisul; în astfel de cazuri, prețul este mereu considerabil.

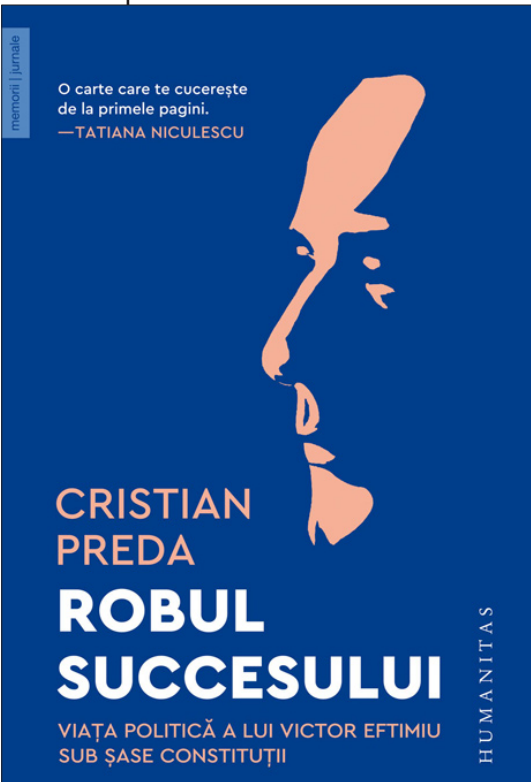
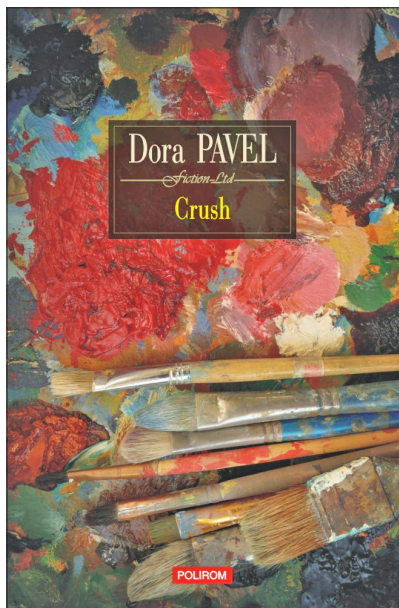
¹ Editura Humanitas, București, 2022, 320 p.

reprezentare

prin filtrul personajului-simbol se dovedește o specialitate a autoarei nu doar în *Crush*, ci și în cărțile anterioare. Teme-cheie precum timpul, moartea și ruminația interioară sunt decelate cu prisosință printr-un stil al alternanțelor fericite, asemănător poemelor în proză, în care propoziții scurte, incisive, uneori eliptice, sunt vecine cu fraze ample, de largă respirație: „Am privit pădurea de cruci dimprejur. Garantez că poți să-ți schimbi gândurile cele mai negre, să le păcălești chiar, contemplând o pădure de cruci. Noaptea, când aici liniștea e desăvârșită. Sau ar trebui să fie. Doar dacă ai avea puterea să inspiri adânc, să-ți rotești ușor capul și brațele până le-ai simți despicând tronsoanele de aer infectat, de curând răscolite. Până ai face, din miasmele cele mai otrăvite, arome. Din mormanele cu scânduri putrede, cu pieițe și oase – bulgări curați.”

Roman al singurătății, obsesiilor și transgresiunilor identitare surprinse în relații dinamice, adeseori nefirești, *Crush* prilejuiește lectura ideală pentru după-amiezile întunecate ale zilelor ploioase de toamnă. (Al. O.)

¹ Editura Polirom, Iași, 2022, 192 p.

Calea către Adevăr

Marian ODANGIU

Puțini dintre scriitorii români de azi au energia și, mai ales, capacitatea și determinarea de a fi *agenții literari* ai propriei opere. De a-și susține și de a-și promova cu/prin multiple mijloace cărțile, fie pe suport clasic, *print*, fie în format *electronic* (*e-book*), prin distribuirea pe scară largă prin internet, pe rețelele de socializare, pe blog-uri, site-uri personale, ale unor grupuri ș.a.m.d. De a face în așa fel încât acestea să ajungă, cu orice preț, la destinatarul final - cititorul și instituțiile lui reprezentative: librăriile, sălile de lectură, bibliotecile, colecțiile particulare etc.

O asemenea înzestrare și chiar vocație au făcut ca cele douăzeci și patru de volume scrise în română și în engleză și publicate până acum de Leonard Oprea să fie răspândite pe cinci continente și să figureze în peste șaptezeci de biblioteci din țară (inclusiv Biblioteca Națională a României) și din străinătate: între altele, bibliotecile universitare California din Los Angeles (UCLA), Biblioteca Universității Harvard, Boston, Stanford, Louisiana, Massachusets, New York, Chicago (în Statele Unite), Toronto (Canada), ori Europa: Biblioteca Vaticanului, Biblioteca Universității din Chișinău.

Fără îndoială că cei peste cincisprezece ani trăiți peste Ocean (inițial cu o bursă de specializare în mass-media la California State University, Chico, în 1990, și rezident din 1999) și mutipla experiență de - cu un termen generic - *agent cultural*, întemeietor de fundații, edituri și reviste, redactor, organizator de conferințe internaționale, ca și colaborările la publicații importante precum săptămânalul *New York Magazin* ori revista culturală *Atheneum*, din Vancouver, au jucat un rol semnificativ în consolidarea abilităților de autopromovare ale scriitorului. Însă, pentru cine îi cunoaște creația, un alt lucru e mult mai important în această direcție. Precum puțini, Leonard Oprea și-a transformat chiar propria operă în suport/vector de *mesaj promoțional*, odată cu *Trilogia lui Theophil Magus*, o construcție de aproape o mie de pagini apărută între 2000 și 2004, atât în România, cât și în SUA.

Otrilogie ce include și două *invenții literare* cu totul inedite ale autorului: primul „roman haiku” — *Theophil Magus in Baton Rouge - a haiku novel*, 2008 — și cel dintâi roman cu un nou tip de eseu intitulat „respirații” - *Theophil Magus living in Boston - Anna-Maria 101 breathings*, 2011. Alter ego al scriitorului, „scriitor mărturisitor profetic al căii și al adevărului și al vieții”, Theophil Magus este mai mult decât un constructor *sine-qua non* al edificiului narativ. El e elementul-cheie al unei *strategii* de *self promotion* ce beneficiază de unicitate în literatura de azi. Departe de a fi doar un procedeu postmodernist, omniprezența *sosiei* lui Leonard Oprea îndeplinește multiple funcții, începând cu aceea de *ecleror*, continuând cu cea de *liant reflexiv și purtător de mesaj* și sfârșind cu postura de *rezoner* al întregului edificiu literar și estetic.

Astfel se petrec lucrurile și în noul roman, *Ephphatha sau Asasinul unui președinte?**. O carte în care Theophil Magus este și nu este protagonist, se integrează în curgerea narativă și, totodată se plasează în afara ei, iremediabil, presant, obsesiv. E, ca să folosesc două formule la modă, un *must carry* și un *must have*, fără de care romanul n-ar fi ceea ce este.

Cu o tramă ce se apropie de aceea a unui *policier* despre o dublă crimă, împănate cu (alte) omucideri bizare și controversate, cu descinderi și percheziții în miez de noapte, enigme ce se lasă greu de pătruns, investigații ale căror concluzii sunt oarecum previzibile și, îndeosebi, cu proiecția unui asasinat cu alură de *crimă perfectă* la cel mai înalt nivel, *Ephphatha sau Asasinul unui președinte?* se derulează, când năvalnic,

când cu o lentoare groasă, de magmă incandescentă, într-o atmosferă care unește *Decameronul* lui Boccaccio, cu bolgiile dantești și cu *Elixirul Diavolului* lui E.T.A. Hoffman ori cu inegalabilul roman al lui Mihail Bulgakov, *Maestrul și Margareta*.

Victimele dublei crime sunt Ioan Seninu, dizident anticomunist, „fost deținut politic în Experimentul Pitești, muncă silnică la Canalul Dunăre – Marea Neagră, la tăiat de stuf pe Insula Mare a Brăilei”, care, „eliberat, corespondase cu Nicolae Steinhardt, pe scurt, un răzvrătit sadea”, și Madam Lucica (Luciana Sobor), „cum era cunoscută între businessmeni și politicieni”, „matroana SRI a bordelului prezidențial”, așadar, „martoră specială” și marea iubire a lui Ioan Seninu. Toate firele acestui dublu asasinat duc spre Ion Vătafu, „Președinte românesc de popor ales”, admirator al lui Lavrenti Pavlovici Beria, Himmler-ul lui Stalin, și al lui Lev Nikolayevich Oigenstein - Leonte Răutu, tartorul începuturilor culturii comuniste.

Lider al loviturii de stat din Decembrie 1989 și tătuc necontestat al traziției de la socialism la capitalism, implicat, deci, în asasinarea cuplului Ceaușescu, în evenimentele din prima jumătate a anului 1990, fenomenul Pieței Universității, ciocnirile de la Târgu Mureș, minierile etc., Ion Vătafu e imaginea în absolut a dictatorului „cu față umană”, mare iubitor de demonstrații și mitinguri întru propria slavă, dar și de hidoase chiohanuri vânătoarești, violuri și abuzuri fără limită:

„Ion Vătafu știa destule, cum au fost asediul, invazia și cucerirea Bucureștiului deodată cu furiile proletare dezlanțuite în Piața Universității de haitele cu miasme de neaoș legionar și comunist pogrom”, dar ascundea aceste adevăruri „chiar și de el însuși”.

În investigarea crimelor este implicat, la solicitarea lui Constantin Iacob, protagonistul romanului, la rugămintea iubitei sale, Maria Seninu, nepoata dizidentului Ioan Seninu, Conul Beliar, securist de modă veche, „detectiv particular”, adept al principiului „nu-mi spune cine ești, spune-mi pe cine cunoști”. Un personaj „disponibil pentru oricine plătește cât cere”, patron spiritual de necontestat al *Tavernei Mititelu & Berea*, locul unde „în deplin acord cu economia în tranziție se putea cumpăra și vinde orice, de la un nasture și până la un tanc, de la ecstacy, coke drug și până la un rinichi, un ficat sau o inimă; de la un pașaport american și până la un asasin profesionist”, și, în mod deosebit, stăpân al „artei de a cumpăra sufletul”, într-o epocă în care „orice suflet e de vânzare”. Pe scurt, după propria definiție a sinelui, Conu Beliar „e dracul gol” (în ebraică, numele său înseamnă „căpetenia diavolilor”, dar și „cel fără valoare”!).

Presupus agent al fostei Securități comuniste, reactivat de Serviciul de Informații Român, alias Securitatea neocomunistă, în vremea „sinistrei mascarade”, Conu Beliar e Satan, un Mefisto, macabru cumpărător de suflete, din aceeași categorie cu Woland din romanul lui Bulgakov și cu Medardus din *Elixirul diavolului*, de care îl apropie biografia plină de violențe, de neînfrânare până la viol, de crime întunecate, precum și plăcerea de „a se juca cu oamenii marionete”, ușor de manipulat prin pornirile și impulsurile lor necugetate. Întâmplător sau nu, participarea la cercetarea crimelor e oferită lui Iacob Constantin, alias Copel, american de origine evreu român, emigrat în Statele Unite împreună cu familia la sfârșitul primăverii lui 1940, în schimbul implicării directe a acestuia în asasinarea lui Ion Vătafu, într-o visată, dar niciodată împlinită, crimă perfectă.

Încetul cu încetul, *Ephphatha sau Asasinul unui președinte?* devine astfel un *Bildungsroman* despre viața, apropierea de Divinitate și mântuirea lui Iacob Constantin. O *Schicksaldrama*, o dramă de destin, cu numeroase pagini de extracție onirică, fantastică,

o „imperturbabilă și eternă poveste a căutării-de-sine-însuși”. O construcție sofisticată — prin infinitele interferențe și trimiteri poematice și filosofice guvernate de spiritul lui Theophil Magus — și prin cele șapte „secvențe” (unele, reiterative) de *puzzle*, ce includ comentarii, extrase din presa vremii, sondaje, scurte interviuri, reflecții individuale, opinii aleatorii, dar perfect coerente. În sfârșit, un demers ezoteric, prin străbaterea ilimitată a căilor credinței și ale învățăturilor biblice, prin priza lui mistică ce explorează triumghiul esențial *Dumnezeu Unul, Omul înspre Dumnezeu și Omul fără Dumnezeu*.

Calea descoperirii de sine se întemeiază, firește, pe eternul mit al iubirii: cu o strălucire aparte în atmosfera sumbră a întâmplărilor și evenimentelor romanului, dragostea celestă dintre Iacob Constantin și Maria Seninu, precum aceea dintre Leonard / Medardus și Aurelia / Sfânta Rozalia din *Elixirul Diavolului*, marchează transformarea definitivă a destinului lui Iacob, de la *Omul fără Dumnezeu*, la momentul sublim din final: „Ephphatha! Dumnezeu este Unul, Alfa și Omega! Dacă rămânem în Cuvântul lui știm Adevărul, iar Adevărul ne face liberi. Înțelegi? Beliar e neputincios în fața Adevărului. Noi am ales Adevărul!”...

Înțelegi? Beliar e neputincios în fața Adevărului. Noi am ales Adevărul!”...

Atotcuprinzător în încărcătura lui (auto)biografică, șocant și original prin alcătuire și construcție, neobișnuit prin stil, devastator prin adevărurile despre comunismul românesc și despre viața cea de toate zilele în România ante și postdecembristă, teribil prin sondarea abisurilor istoriei de azi, romanul este, totodată, o alegorie crâncenă despre genomul mioritic, o parabolă plină de ironie a felului cum românii au ales să existe, cu sau fără voia lor, înainte și după evenimentele din Decembrie 1989. Înainte de orice, însă, *Ephphatha sau Asasinul unui președinte?* este un *roman politic*. Unul dintre cele mai puternice apărute la noi în ultimele trei decenii. O carte despre condiția umană specifică a acestui început de mileniu, în care *paradigma politică* continuă să fie un reper esențial al vieții cotidiene.

Este un roman al confruntării dintre individul uman și un sistem socio-politic impredictibil, opresiv și aberant, căruia cel dintâi încearcă să îi explice și să îi înțeleagă sensul, să se (de)situeze în raport cu el, să îi descopere geneza, resursele, evoluția și impactul asupra destinului particular sau colectiv. Este romanul unei crize totale, iremediabile în relația dintre un personaj și un sistem politic, consecința unei stări limită de refuz, de angoasă, *de exasperare*. Una care, așa cum se poate constata, în cazul lui Leonard Oprea, este profund creatoare.

* Leonard Oprea, *Ephphatha sau Asasinul unui președinte?*, Editura Eikon, 2022.

24

De la Baudelaire la 5G

Victor MANCIU

De aproape zece ani, coordonez proiecte educaționale cu tineri din România și din întreaga Uniune Europeană. Am ținut nenumărate workshopuri și am organizat, cum se spune în limba de lemn a proiectelor, multe *focus-grupuri*, în care am încercat să mă apropiez, pe cât posibil, de universul generației Z, adică de tinerii născuți începând cu a doua jumătate a anilor '90, până prin 2010. E acea generație care, conform expresiei ultraclișeizate, va plăti pensiile multora dintre noi. Generația nativilor digitali este altfel decât generațiile anterioare, ceea ce e firesc până la urmă, doar că pentru mulți aceste diferențe au un iz apocaliptic: tinerii nu mai au aceleași repere culturale cu ale noastre, se raportează diferit la istoria recentă a României, nu mai prețuiesc lectura etc.

Deși această listă, care este de fapt mai lungă, trebuie nuanțată, măcar pentru că nu toți tinerii sunt la fel, dar și pentru că noul nu stă în mod necesar sub semnul regresului, experiența îmi spune că există un element esențial care mult prea des lipsește: curiozitatea.

În celebrul eseu „Pictorul vieții moderne”, Charles Baudelaire aduce un elogiu curiozității, care face, de fapt, diferența între oameni ai artelor de tot felul și un grup restrâns de artiști, care au o curiozitate aparte pentru tot ce se întâmplă în lume, de la estetică la politică, motiv pentru care sunt realmente speciali. Această curiozitate este specifică, spune Baudelaire într-o cheie metaforică, universului copiilor, care absorb tot ce se află în lume, pentru că tot ce le iese în cale stă sub semnul noutății. Dincolo de ce știu sau nu știu, dincolo de ceea ce prețuiesc sau, dimpotrivă, îi lasă indiferenți, curiozitatea este ceea ce ar trebui să facă diferența pentru generația Z.

Din punctul meu de vedere, aceasta este marea problemă, pentru că descompăr adesea că asta lipsește de fapt multor tineri. De aceea cred că toți cei care interacționează cu tinerii, de la profesori de liceu la profesori universitari și coordonatori de activități extrașcolare, trebuie să ne adresăm o întrebare esențială: cum stărnim curiozitatea tinerilor?

Ca să dau un exemplu, în urma unor ateliere în care m-am întâlnit cu mai multe grupuri de liceeni, am constatat cu tristețe că patru decenii de comunism sunt privite cu detașare de mulți tineri, iar adesea detașarea

survine în urma unei lipse de informare. Desigur, istoria recentă poate fi percepută diferit chiar și de la un deceniu la altul: în timp ce unii se scufundă în diverse variante de nostalgie (unele complet imaginare, valabile și pentru tineri), alții se detașează de un trecut traumatic încercând să-l ignore sau să-l uite (1), unii fac recurs la umor tocmai pentru a se împăca oarecum cu un trecut tulbure (2), iar altora istoria recentă pur și simplu nu le spune mare lucru.

Indiferent de variantă, am cunoscut destui tineri a căror curiozitate era amorțită. Or, dacă această curiozitate e amorțită, orice *lieu de mémoire*, așa cum este el descris de Pierre Nora, oricât de bine realizat, nu mai reușește să țină memoria vie.

Exemplul de mai sus își găsește un corespondent în mai multe contexte, de la știință la cinematografie, pentru că adesea tinerii nu găsesc motivația să exploreze, să întreb, să cotoarbeie în mediul online pe care îl cunosc atât de bine pentru a afla informații despre lucruri esențiale – cel puțin pentru noi. Chiar dacă am cunoscut numeroși tineri implicați și scilipitori, sunt destui cei care au nevoie de sprijin pentru a ieși dintr-o amorțală la care au contribuit factori diverși: un sistem de învățământ șubred, pandemia și, nu în ultimul rând, nenumărate tentații online, de la platforme de streaming la rețele de socializare, care funcționează adesea ca o capcană pentru efortul intelectual și pentru alternativele culturale și educaționale.

Și pentru că situația este departe de a fi roz, cea mai mare capcană a celor care pot schimba ceva este să se blazeze, să se lamenteze, să concluzioneze că nimic nu poate fi schimbat și să proclame că ne aflăm în fața unei generații pierdute. Dacă tinerii devin cu greutate curioși, ceilalți nu trebuie să își piardă răbdarea, empatia, energia, dorința sinceră de a-i sprijini. Nu în ultimul rând, nu trebuie să își piardă ei înșiși curiozitatea de a înțelege o generație pentru care, din păcate, internetul de mare viteză 5G înseamnă mai mult decât Baudelaire.

1. Condrache, Alexandru, *Between a Harmless Game and a Bittersweet Disease: Forms of Nostalgia in Post-Socialist Central and Eastern Europe*, teză de doctorat: <https://ir.lib.uwo.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=9951&context=etd>

2. Condrache, Alexandru, “Changing Narratives through Communist Food Brands. Three Romanian Case Studies: Rom Chocolate, Gostat Meat Products, and Polar Ice-Cream”, în *Food & History*, Vol. 18, 165-183, 2020.

Neverosimila poveste a doamnei Wexler

Gabriela GLĂVAN

Când a aflat, în 1968, că suferă de boala Huntington, geneticiana americană Leonore Wexler a avut, cel mai probabil, confirmarea tragicului destin ce i-a marcat familia. Atât frații, cât și tatăl său au avut aceeași afecțiune, o degradare neurologică ireversibilă, fără excepție fatală, care îi răpește bolnavului demnitatea și normalitatea cotidiană. Transmisă ereditar, autozomal dominant, boala Huntington este, în istoria ei din secole recente, un marker al infirmității și izolării. Numită în secolul al XIX-lea „dansul Sfântului Vitus”, sau coreea – preluând, în lexiconul medical, termenul grec pentru dans, *khoreia* – boala a fost descrisă pentru prima dată de medicul new-yorkez George Huntington. Ironia face ca Huntington să fi fost contemporan cu Mendel, fondatorul de drept al geneticii, însă, la momentul respectiv, epistema medicală era la mai bine de un secol distanță de identificarea cauzei genetice a cumplitei maladii.

Dansul ei e o metaforă tristă – degradarea neuronală face ca pacientul să aibă mișcări involuntare haotice, ca și când ar fi beat sau sub influența unui spirit ciudat, ce-i scutură incontrollabil trupul. Asociată întotdeauna cu simptome psihice severe, boala Huntington este tratată la ora actuală atât ca afecțiune neurologică, cât și psihiatrică.

Pe Leonore Wexler, diagnosticul nu a luat-o chiar prin surprindere. Avea bănuiala că suferința bărbatilor din familie se transmite genetic, însă presupuziția, la acel moment, era că transmiterea se face mai mult pe linie masculină. Zece ani, până la moarte, a fost îngrijită de fiicele ei, Nancy și Alice. Nancy Wexler va deveni, în deceniile ce au urmat morții mamei, petrecută în 1978, o figură emblematică a cercetării dedicate coreei Huntington, specializându-se atât în neuropsihologie, cât și în genetică. Alice, istoric și scriitor de succes, va publica în 2008 o carte despre povestea deopotrivă fascinantă și teribilă a acestei boli – *Femeia care a intrat în mare* (*The Woman who Walked into the Sea*).

Știința medicală actuală îi datorează lui Nancy Wexler (și tatălui ei, Milton, care a pus bazele Fundației care a susținut, din 1978 și până în prezent, cele mai importante cercetări dedicate bolii Huntington) în mare parte, două lucruri: identificarea cauzei genetice a bolii și crearea unui model de echipă de cercetare ce poate servi drept etalon în orice alt domeniu. În anii '80, Nancy Wexler a condus o investigație majoră în teren, într-o comunitate izolată din Venezuela, asupra originii genetice și a transmiterii ereditare a bolii Huntington. Nefericitul paradis al cercetătorului l-a

constituit o comunitate cu o prevalență uriașă a bolii, care trăia aproape complet izolată de semenii, deoarece nimeni, nici măcar preoții, nu doreau să se apropie de ei, de teama contaminării.

Nancy Wexler le-a spus că e una de-a lor – și în familia ei exista această boală, căreia îi cunoștea bine toate fețele. Avea nevoie acum să îi afle cauza. În fotografii, îmbrățișează copiii din sat, care o cuprind la rândul lor, cu evidentă bucurie. Oamenii s-au atașat de ea, iar Wexler a putut recolta un număr record de mostre de sânge, din care a extras primul marker ADN al bolii Huntington. În 1983, echipa a avut certitudinea că e vorba de o succesiune anormală de nucleotide CAG (citozină – adenină – guanină), în gena HTT, codând o proteină, huntingtina. Un individ normal are mai puțin de 30 de repetări ale succesiunii CAG. Cu cât numărul acestor repetări e mai mare, cu atât cresc șansele declanșării bolii Huntington la o vârstă mai fragedă.

Pacienții cu un număr uriaș de astfel de „bâlbâieli genetice”, cum le-a numit Wexler, se îmbolnăvesc în copilărie. Cei cu mai puține, dar tot peste limita normală, fac boala, cu noroc, după 80 de ani. În 1993, echipa de cercetători a identificat locul exact în genom unde e codată huntingtina, în vârful brațului scurt al cromozomului patru, unde, fatalmente, între cinci și zece indivizi din 100.000 au această alungire anormală a șirului CAG. În anii 2000, fundația patronată de familia Wexler a susținut primele cercetări pe modele terapeutice genice pentru șoareci. „Închiderea”, ca printr-un comutator, a genei ce codează huntingtina pare de mare ajutor în ameliorarea simptomelor bolii. Până la terapii genice destinate oamenilor se pare că mai e un drum lung și dificil.

„Negarea e importantă”, a declarat Nancy Wexler când a fost întrebată de ce nu și-a făcut niciodată testul genetic ce i-ar fi putut spune dacă este purtătoarea anomaliei ce duce, mai devreme sau mai târziu, la declanșarea bolii. Wexler nu a vrut să știe, negru pe alb, dacă a moștenit defectul genetic ce i-a lovit familia și i-a curmat, cu mult înainte de vreme, viața mamei. Știa că orice descendent al unui bolnav de Huntington are 50% șanse să moștenească boala, însă a preferat incertitudinea.

Un verdict i-ar fi confiscat viața, după cum mărturisea într-un interviu din 2020.

Odată cu înaintarea în vârstă, simptomele inconfundabile ale bolii au început să apară. Deși afectarea e moderată, Wexler știe că, de la momentul debutului, pacientul mai are de trăit cel mult douăzeci de ani. Întrebată despre viitorul terapilor pentru Huntington, Wexler are un optimism rezervat. Dar pe sine unde se vede în acest viitor? „În ceruri, dansând”, răspunde zâmbind.

estuar

Să furi cheia de sub perna mamei tale

Radu JÖRGENSEN

...Ș-am încălecat pe-o șa și ți-am spus povestea-șă. Păi, stai puțin... cum adică? Cred că m-aș fi revoltat la sfârșitul poveștii preț de-un semn de întrebare și vreo două de exclamare. M-aș fi ridicat în șezut, mi-aș fi sprijinit perna la spate și, deși cu ochii mici, aș fi cerut să mi se spună basmul din nou, ca să pot distinge momentul în care, brusc, nu mai e vorba de băiat, de fiul regelui, știți de cine vorbesc, ci de bărbatul-neîmblânzit. De unde până unde?! Ăla fusese doar un personaj exotic, pitoresc. Bine, la vârsta aia l-aș fi numit doar... un personaj de-râs. Plus că, pentru mine, un copil fascinat nu numai de povești, ci și de morala lor, faptul că sălbaticul furase câinele - ca să nu mai zic de toți vânătorii dispăruți în pădurea lui -, nu mi-l făcuse deloc simpatic. Și atunci, de ce se băga în față la sfârșit, când nu despre el fusese vorba?! Aș fi fost la fel de indignat de finalul unei asemenea povești de noapte-bună pe cât am fost, cum să zic, când am văzut, mult mai târziu, cum scuipă Molière în finalul de la *Tartuffe*.

Cum povestea asta a fraților Grimm¹ nu mi-a fost însă spusă niciodată în copilărie și nu mi-a căzut în mână după aceea, am „auzit-o” pentru prima dată de la un poet american, Robert Bly. În traducerea românească a lucrării sale *Iron John – Redobândirea masculinității și cele opt etape ale devenirii*, apărută la Editura Herald în 2021. Și ce mai poveste! Și ce mai analiză! I-ar fi stârnit invidia lui Siggy Freud, deși i-ar fi oferit clar și șansa să le dea peste nas contestatarilor psihanalizei la Viena.

Lucrarea lui Bly a apărut într-o primă ediție în 1990, la mai bine de două decenii de când autorul primise National Book Award for Poetry. Cum la începutul anilor '90 al treilea val al feminismului abia ce se forma în larg, și moda linșajului public nu apăruse încă, cartea a fost receptată în mare parte numai drept ceea ce chiar este: o interpretare în cheie psihanalitică și mitopoetică a unui basm, cu trimiteri directe la starea gravă în care se afla (și se află!) bărbatul american. Și asta deși originile scandinave ale lui Bly, copil de Minnesota, și trimiterile din carte la mitologia și la folclorul nordic spun multe și despre vikingii de astăzi. Un om elegant și un autor inteligent, Robert Bly a știut să evidențieze în cartea sa lanțul causal a cărui primă verigă o constituie pasivitatea bărbatului modern, emasculat, care conduce la marile traume ale societății contemporane.

Înapoi la Grimm și Bly. După ce ani de zile vânătorii unui rege dispăruseră, pe rând, în mod misterios într-o pădure din apropierea castelului, nimeni nu mai avea curajul să pătrundă în ea. Un străin, însă, apărut pe neașteptate, se oferă să încerce să vâneze acolo. E sfătuit să nu riște, dar el se declară fără frică și, în compania câinelui său, pornește la drum. Câinele simte un vânat, se repede, dar e nevoit să se oprească în dreptul unui ochi de apă. De unde iese brusc un braț puternic care îl prinde și îl trage în adâncuri. Vânătorul nu se lasă, se întoarce la castel, aduce cu el trei oameni înarmați cu găleți și se apucă de anevoioasă muncă de secare a bălții. Și, culmea, reușește. La fundul ei găsim „un sălbatic a cărui piele era de culoarea ruginii și căruia părul care îi creștea pe față îi ajunsese până la genunchi”. Cei patru îl prind, îl leagă, îl duc la castel, unde e încuiat într-o cușcă. După care cheia îi este dată de către rege reginei s-o ascundă. Și tuturor le este interzis să vorbească cu sălbaticul și, mai ales, să îi înlesnească fuga. Ca să fie liniște și pace în regat.

Pauză de-o-ntrebare (două): așa stând lucrurile (în poveste) și obișnuit cu pildele aerisite din „Motanul încălțat”, „Povestea porcului” și „Cenușăreasa”, aș fi putut eu să văd în sălbaticul, umedul, jegosul, înfricoșătorul monstru acum încarcerat - ca urmare a victoriei obținute împotriva lui de curtea regală - un personaj pozitiv? Aș fi putut eu (la vârsta prințului) să

văd în el pe salvator și nu pe rău-făcător? Stați să vedeți mai departe...

Prințul mai sus menționat, e un copil de opt ani (vârsta apare în povestea fraților Grimm explicit, și nu întâmplător) care într-o zi scapă minge a aurită cu care se juca în cușca sălbaticului-neîmblânzit. Dă-mi-o, nu ți-o dau, dă-mi-o că e a mea, poate doar la schimb, ce schimb, sălbaticul îi cere nici mai mult nici mai puțin decât să descuie și să-l lase slobod dacă vrea să își recapete minge. Citindu-l pe Bly (în traducerea lui Andrei Găitănaru) la de-multe-ori-vârsta fiului regelui, mi-am imaginat imediat că ascult basmul repovestit de el (al cărui text se întrepătrunde cu analiza lui pe întreaga durată a narațiunii) în compania lui Freud și Jung. Pe colțul măsuței dintre noi e un volum cu coperta ferfeniită reprezentând un orb cu obraji însângerați. În timp ce Freud ar interpreta cu asiduitate simboluri după simboluri, notându-și totul cu minuțiozitate, Jung și-ar aprinde pipa, mustăcind de câte ori culori noi apar în poveste.

Si tot apar: cai albi și roșii și negri și plete aurite și degete aurite, și răni sângărânde, și zale argintii, o bogăție de culori. Iar culorile, ne-ar aminti Carl, sunt „limba maternă a subconștientului”. Fapt e că, în timp ce Siggy ar începe să priceapă, Carl ar începe să simtă unde se duce povestea. Mă rog, asta e visul meu, nu e treaba lui Bly. Oricum, toți posibili ascultători ai basmului ne încordăm atenția atunci când îl auzim pe sălbatic spunând copilului „cheia e sub perna mamei tale”. Și copiii și (mai ales) maturii, și prelații și atei, și feministele și neo-conservatorii, și psihologii și psihanaliztii, și înarmații și pacifiștii ne ținem respirația pentru câteva momente ca să vedem dacă puștiul va fura cheia și va elibera bestia (din el). Și o face! Iar odată-eliberat sălbatic îl ia pe umăr pe prinț și pornește cu el spre lumea reală. De care copilul fusese până atunci ferit. Are opt ani - inițierea lui a început. La fel, călătoria eroului spre sine.

De menționat aici inspirata idee a Editurii Herald de a traduce și publica, în același timp cu lucrarea lui Bly, și *Eroul cu o mie de chipuri*², o carte despre similaritățile universale ale călătoriilor pentru descoperirea propriei identități. Un superb tandem de lectură. La care, pentru înțelegerea haosului, a vinovăției permanente și a bombardamentului ideologic la care tinerii occidentali sunt supuși astăzi, în perioada lor de formare, se pot adăuga cel puțin două alte cărți, una a psihologului Jordan Peterson³ și o alta, surprinzătoare prin simplitate, semnată de amiralul W. H. McRaven⁴. În ele, cititorilor li se întinde o mână pentru a fi ajutați să iasă din fluviul toxic în care sistemul i-a împins, fiind constrânși să se urască unii pe alții.

Să ne înțelegem: în America de astăzi, dominată la toate nivelele de așa-zișii progresiști, de care și lui Lenin, tatucul lor, i-ar fi spaimă, o munchiană spaimă, nu numai că reprezentanții celor două sexe nu sunt lăsați să găsească drumul spre propria identitate și pe cel care duce de la unii spre ceilalți, dar existența acestor distincte identități este negată cu vehemență. Femininul și masculinul – se strigă de la tribuna revistelor cândva culturale – sunt, atenție, doar două construcții/noțiuni abstracte, false, impuse de norme sociale. Ele nu există. Ni s-a părut doar, în inconștiența noastră de homo sapiens, de câteva sute de mii de ani încoace, sau dacă preferați de la Facerea Lumii, că ne tragem dintr-un Adam și-o Eva și că devenim un John sau o Mary. Ni s-a părut că organele noastre de reproducere sunt diferite, că avem comportamente diferite, calități și defecte diferite. Că ritmul de maturizare nu e la fel pentru bărbați și femei. Că suntem atrași unul spre celălalt.

Darwin însuși, cândva arma ideologică a stângii împotriva... transcendentalilor, este azi pus la naftalină, fiind depășit. Cum să își fi închipuit savantul că în afară de bărbați și femei, de cele două, unice genuri, vom fi obligați cândva să considerăm cu seriozitate cîșgen,

pangen, intergen, fluidgen, transgen, demigen. Ar fi rămas în Galapagos și n-ar mai fi scris o pagină bietul Charles. Ar fi fost astfel măcar scutit să o vadă pe cea mai nouă membră a Curții Supreme din SUA, numită de președintele Biden, refuzând, din motive ideologice, să definească noțiunea de femeie.

Realitatea crudă e că, cedând, după o jumătate de secol de presiune, bărbatul occidental a ajuns să fie, foarte frecvent, un bărbat-moluscă. Fără viață, resemnat, interiorizat, ușor isteric. Cu care, de altfel, media simpatizează. La polul opus, agonizează varianta mult mai puțin numerică de macho. Segmentul de mijloc, cândva dominant, compus din bărbații puternici, dar nu lipsiți de sentimente, protectori față de familia lor, ingenioși, curioși, curajoși, dar nu provocatori, e pe cale de autoanihilare.

Ascuns multă vreme publicului prin micuță, manipulare și contracurent militant, efectul de alienare a tinerilor bărbați a început să transpară din statistici: vădit, mai mulți dintre cei care renunță la studii preuniversitare sau universitare înainte de absolvire sunt băieți.

În Michigan, citeam deunăzi, 84% dintre elevele de liceu au absolvit, comparativ cu doar 76% dintre băieți. La nivel național, în 1972 cu 12% mai mulți băieți terminau în Statele Unite o facultate decât fete. Protestele odată începute nu s-au oprit însă la nivelul lui 1982, când situația se corectase. Ele continuă și azi să ceară egalitate pentru femei, când, de fapt, cu 14% mai multe studente termină facultatea, comparativ cu colegii lor.

La fel, șomajul printre tinerii americani e mai mare la bărbați decât la femei, în ciuda propagandei academico-mediatică, care pretinde contrariul. Iată cifre publicate de Biroul de Statistică a Muncii luna trecută: categoria 16-17 ani - bărbați 11.8% șomaj, femei 8.1%, categoria 18-19 ani - bărbați 12.7%, femei 11%, categoria 20-24 ani - bărbați 7.1%, femei 6.6%. În fine, numărul de sinucideri este de patru ori mai mare printre bărbații americani decât printre femei. De patru ori!

Revenind pe final la Bly și Grimm, într-o notă pozitivă - aruncat în vârtejul lumii, puștiul e lovit, dar învață să se ridice și crește în puteri, întorcându-se mereu pentru ajutor la cel pe care l-a eliberat din captivitate. La el însuși. La energia lui erotică, la masculinitatea lui salvatoare. Și de acolo își ia noi puteri, noi arme, aleși armăsari și loiale armate care să-l urmeze și să-l slujească. Și reușește. Sălbaticul, metamorfozat în cavaler, își mărturisește acum gratitudinea față de el, de micuțul de opt ani care cândva îl eliberase din cușca unde (normele societății) îl ferecaseră. Și pe replica lui cade cortina.

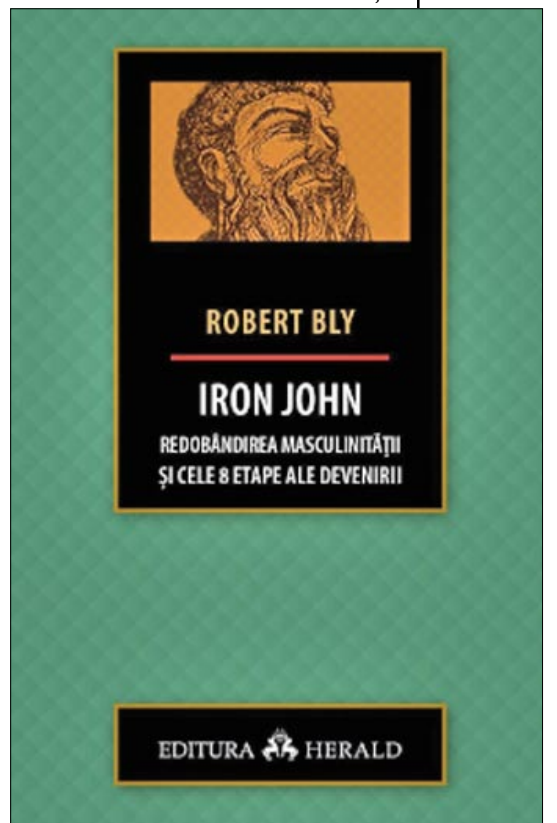
A fost odată ca niciodată...

¹ - *Iron John*, în *Grimm's Complete Fairy Tales*, Doubleday

² - *Eroul cu o mie de chipuri*, de Joseph Campbell, Ed. Herald 2021

³ - *12 Rules for Life*, by Jordan Peterson, Random House Canada 2018

⁴ - *Make Your Bed*, by Adm. William H. McRaven, Grand Central Publishing 2017

Cea mai veche glumă

Alexandru MANIU

Umorul e probabil una dintre cele mai curioase trăsături evolutive ale speciei noastre. Într-un interviu faimos din urmă cu câțiva ani, controversatul jurnalist și scriitor Christopher Hitchens spunea că femeile, spre deosebire de bărbați, nu poartă pe umeri povara umorului: nu trebuie să fie amuzante. Bărbații, în schimb, mai ales dacă nu i-a binecuvântat natura cu un trup de zeu grec, sunt obligați să fie amuzanți, dacă vor să emită orice pretenții la împerechere.

Și totuși... Prima glumă, sau mai degrabă înțepătură încărcată de ironie, ambiguitate și sexualitate (!) consemnată în izvoarele scrise ale umanității aparține unei femei, nimeni altele decât Sara, consoarta nonagenară a patriarhului Avraam și una dintre cele mai interesante figuri feminine din întreaga literatură antică.

Cu toate că imaginea noastră asupra culturii ebraice, așa cum ne apare în Tanak (ceea ce creștinii au ajuns să denumească „Vechiul Testament”) este una profund patriarhală, din paginile sale se ridică, din când în când, figuri feminine de-o remarcabilă tenacitate și istețime, și dând dovadă de un curaj extraordinar. Mă gândesc acum la Debora, judecătoarea care-și conduce poporul la victorie împotriva cananeenilor, la Judith (Iudita), frumoa-

semneze glumița/ironia buclucașă pentru posteritate.

Dar înainte să ajung la gluma pe care presimt că cititorul o așteaptă deja cu nerăbdare – și care, cu tot regretul pentru timpul sacrificat în pregătirea ei, nu va provoca hohote de râs, cel mult un zâmbet șugubăț – trebuie oferit puțin context.

Întreg episodul cu Avraam și Sara se învârtă în jurul problemei moștenirii la vechii evrei, iar despre obiceiurile privind moștenirea aflăm nu doar din Tanak, ci și dintr-o serie de tăblițe de lut descoperite lângă Nuzi și Mari (două așezări în Mesopotamia), care susțin și totodată completează textul biblic. Aflăm de pildă că dacă soția e steapă sau cuplul nu poate aduce un copil pe lume, slujitorul (sclavul) familiei poate fi numit ca moștenitor. Sau soțul poate dispune de o slujitoare ca mamă surogat. Problema pare să fi fost destul de apăsătoare, dat fiind că Biblia menționează nu mai puțin de trei femei importante în succesiunea abrahamică, Sara, Rahela și Leia, apropiate generațional, care poartă blestemul infertilității.

Despre Sara aflăm că e steapă în capitolul 11 al Facerii, înainte ca Dumnezeu să-i ceară negustorului Avram din Ur să-și părasească meleagurile natale împreună cu familia și să-și găsească o nouă casă, într-un târâm încă neprecizat. Promisiunea, pe cât de ispititoare, „Eu voi ridica din tine un popor mare, te voi binecuvânta, voi mări nu-

complet surprins „E cu puțință oare să mai aibă fiu cel de o sută de ani? Și Sara cea de nouăzeci de ani e cu puțință oare să mai nască?” Autorul ne spune că Avraam a râs întâi, însă râsul lui trădează neîncrederea și stânjeneala pe care i le provoacă reînnoirea și explicarea promisiunii divine. Apoi, urmând regula sacră a triplei în literatură, promisiunea este încă o dată înnoită, de data aceasta de trei îngeri, care îl asigură pe Avraam că „la anul pe vremea asta (...) Sara, femeia ta, va avea un fiu.” (18:10).

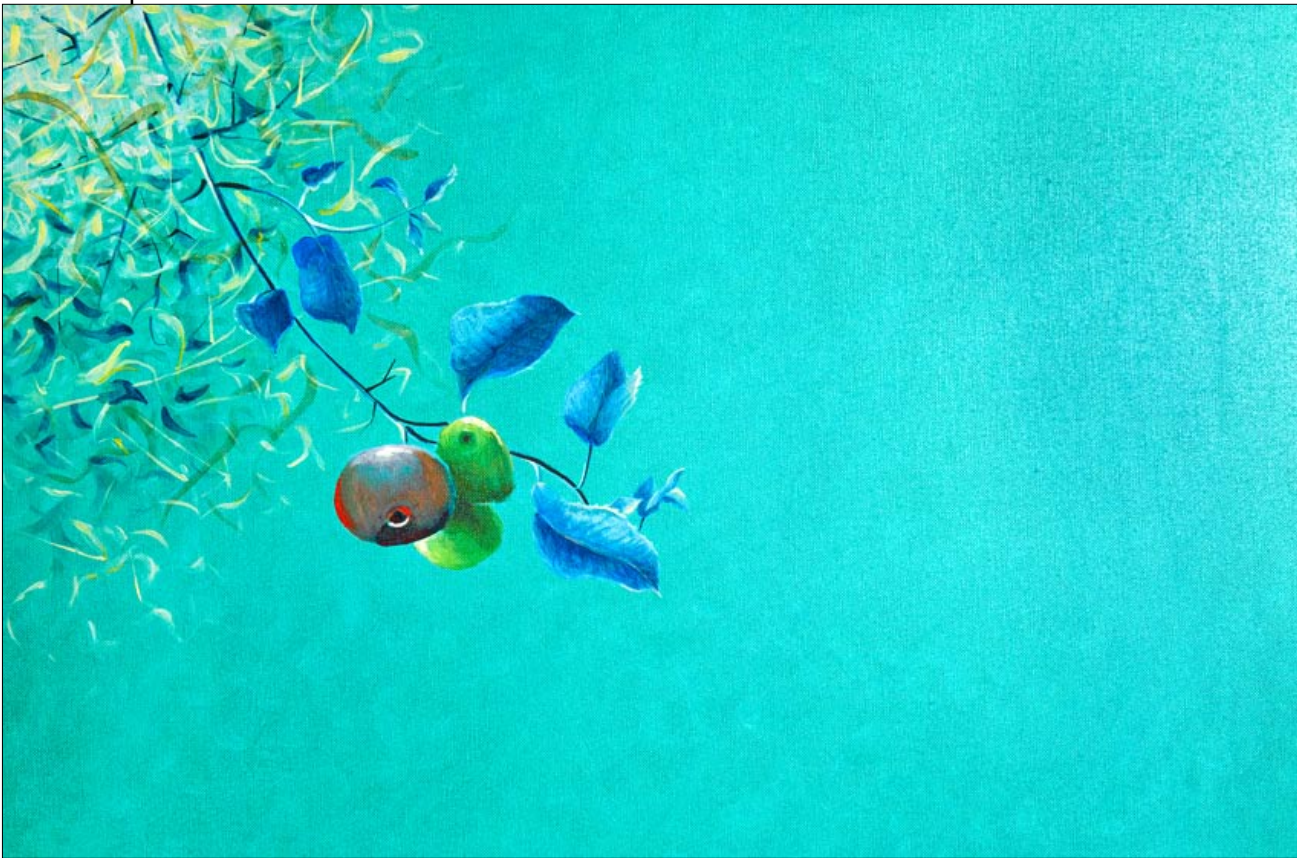
Numai că de data aceasta, Sara trăgea cu urechea din ușa cortului. Și auzind cele spuse de oaspeții lui Avraam (despre care ea nu știe că sunt îngeri), își permite o mică glumă, pentru sine, firește. Textul în română spune simplu și poetic: „Să mai am eu oare această mângâiere acum, când am îmbătrânit și când e bătrân și stăpânul meu?” (18:12). Întocmai! Asta e gluma (pentru asta ne-ai făcut să fierbem cale de peste o mie de cuvinte, stimabile? veți obiecta dvs., pertinent), și să-i fie scuzat românului, credincios sau nu din fire, dacă trece peste acest pasaj fără să ridice din colțul buzei sau din sprâncene, pentru că traducerea nu surprinde deloc subtilitatea textului ebraic.

„Mângâierea” din română a fost redată drept „pleasure” în anumite traduceri englezești ale textului biblic, mai aproape de sensul original, dar incapabile să redea jocul de cuvinte licențios: „hâ-yə-tâh-lî eḏ-nâh, wa-dô-nî zâ-qên”, unde rădăcinile pentru „stăpân” și „plăcere/satisfacție sexuală” sunt similare. Topica e de asemenea importantă: „Voi avea eu parte de plăcere stăpânul meu fiind bătrân?”, însă textul sursă oferă mult mai multă libertate în asocierea cauzală dintre termeni, de unde putem înțelege și „plăcere din partea stăpânului meu” sau „provocată de”. Cu alte cuvinte, lăsând la o parte mirarea și neîncrederea firească a femeii infertile și aflate la menopauză că va avea un copil, Sara se întreabă dacă, la vârsta ei, mai are norocul s-o satisfacă soțul ei trecut binișor de junețile sale (presupunem) virile.

Din nefericire pentru ea, Iehova îi aude glumița, iar caraghiosul scenei continuă, pentru că Dumnezeu nu i se adresează direct Sarei, ci îl ia pe Avraam la so-coteală, care n-auzise, evident, gluma: „Pentru ce a râs Sara în sine?” De observat că atunci când Avraam a aflat cu un capitol în urmă de promisiunea neverosimilă și râde și el, Domnul nu-i pune aceeași întrebare, pe care noi o interpretăm drept „De ce râzi, Avrame, ce, nu mă crezi?”. Iehova nu înțelege sau se face că nu înțelege nuanța sexuală din mirarea Sarei, dar o ia și pe ea la trei-păzea: „De ce-ai râs?” „N-am râs!”, zice Sara, brusc speriată că ceea ce părea o remarcă intimă a ajuns la urechile cui nu trebuia (gândul spre Big Brother se înlanțuie firese aici, dar nu vreau să dezvolt). „Ba ai râs!”, insistă Iehova. Desigur, Sara nu e pedep-sită în niciun fel pentru impertinența fără de voie, iar tot dialogul poate fi citit într-o cheie ușor amuzantă: gluma cu conotații sexuale, urmată de un „Ce-ai zis tu acolo?” și de tăgăduirea firească: „Nimic, nimic, eram doar nedumerită...”

Probabil că mulți dintre cititori găsesc aceste interpretări nepotrivite și lipsite de cuviință. Sar astfel de judecăți sunt retrospective și te-leologice, însemnând că tratează textul biblic și scrierea lui în cheie creștină, ca pe un act sacru venit a transmite înțelepciune divină, nicidecum ca pe o poveste cu elemente de construcție avansate și, iată, și cu puțin umor. Iar această perspectivă reverențioasă și, deci, foarte serioasă asupra textului biblic o regăsim deja la Petru, care o transformă pe Sara cea isteasă, ironică și autoironică, cu piperul ei pe limbă cu tot, într-un model de femeie tăcută și supusă bărbatului, „pe care l-a numit domn” (1 Petru, 3:5-6).

Și așa mor râsul și umorul ce ies nu o dată la suprafață în scrierile Vechiului Testament și ajungem la dezbaterea filosofică ce zace în epicentrul *Numelui trandafirului*, unde Jorge, înverșunat susținător al seriozității și atitudinii reverențioase față de sacru, condamnă pretinsele ziceri ale lui Aristotel despre umor și râs. Ce mai exact condamnă? „Umorul vorbirii care ia naștere din echivo-curile dintre cuvinte asemănătoare pentru lucruri deosebite și deosebite pentru lucruri asemănătoare” (p. 465). Deci, după cum devine limpede acum, și jocul de cuvinte al Sarei. Că interpretarea în cheie ironică și umoristică va avea vreodată trecere în rândul credincioșilor sau nu, e greu de spus. Cert e că această Sara, (auto)ironică și hazlie, este mult mai umană și mai apropiată de sufletele noastre azi decât modelul de supușenie promovat de autorul lui *Petru* și susținut de toți Jorge ai bisericii în ultimii două mii de ani.

să, cucernică și înțeleaptă, care prin viclenie și cu o răbdare de fier izbutește să-l răpună Holofernes, generalul armatei invadatoare a Babilonului (un episod care face subiectul unui număr impresionant de picturi, poate cea mai faimoasă aparținând lui Caravaggio), la Rut, a cărei bunătate și dărzenie o fac să fie slăvită de vechii evrei, în pofida alterității sale (venea din rău-famata țară Moab). Nu doar atât, dar, dacă e să dăm crezare cercetătorilor biblici, *Cartea lui Rut* ar fi fost scrisă de o femeie.

Aceste exemple, precum și altele, mai puțin cunoscute, l-au determinat pe renumitul istoric britanic, Paul Johnson, să afirme că în ciuda statutului său inferior în rândul popoarelor din răsăritul Mediteranei, atât cultural, cât și militar (sau poate tocmai datorită acestui statut neprivilegiat) poporul evreu nu a pregetat să se folosească de inteligența și curajul celeilalte jumătăți a populației sale, lucru pe care – în mod inexplicabil pentru noi, în ziua de azi – grecii, romanii, cananeenii, filistenii, egiptenii și alte popoare nu l-au făcut. Repet, asta în contextul unei culturi profund patriarhale, cum de altfel erau toate în Antichitate.

Din acest panteon de figuri feminine puternice nu poate lipsi nici Sara, care într-un moment de cumpănă – și de-o profundă sensibilitate pentru ea – alege nu să fie supusă, ci să rădă în taină, poate puțin prea tare, de bărbații care-i hotărâu serioși soarta în cealaltă încăpere – iar aici, ca personaj masculin, îl includem fără doar și poate pe Dumnezeu, sau Iehova, cum îi spune Avraam). Firește, remarcă ei este auzită de Iehova, care o admonestează imediat, însă cu adevărat relevant este că o „aude” și autorul textului biblic, și că decide să con-

mele tău și vei fi izvor de binecuvântare” (12:2), comportă și o problemă foarte delicată, pe care traducerea creștină și cu precădere cea românească, nespun de poetică și, inevitabil, imprecisă, n-o scot clar în evidență. Anume că ridicatul poporului (a se înțelege „vei avea mulți urmași”) nu pare posibil, atâta vreme cât Sara e steapă.

Tocmai de aceea, autorul lasă promisiunea divină la libera interpretare, a noastră și a bietului Avraam, care nu-și închipuie pentru o clipă că stîrpea lui va propăși prin Sara. Nu trebuie să ne mire, atunci, că o cedează destul de ușor Faraonului, trecând-o drept propria lui soră (ce-i drept, primește la schimb „vite mari și asini, slugi și slujnice, catâri și cămile”, doar ca să-i fie înapoiată, în urma urgiei abătute de Iehova asupra casei Faraonului), și nici că acceptă cu atâta ușurință propunerea Sarei de-a face un copil cu slujnica lor, Hagar, pe care îl vede deja ca moștenitor. Cum era de așteptat, Sara ajunge să regrete propunerea și să-i alunge în cele din urmă pe Ișmael și pe Hagar de la „sânul lui Avraam”.

Și astfel ajungem la momentul îndelung pregătit, când Iehova vine să-și reînnoiască promisiunea față de Avram, pe care-l rebotează Avraam (Abram à Abraham), și de data asta decide să fie mai puțin ambiguu. „Pe Sarai, femeia ta, să nu o mai numești Sarai, ci Sara să-i fie numele. Și o voi binecuvânta și-ți voi da din ea un fiu; o voi binecuvânta și va fi mamă de popoare și regi peste popoare se vor ridica dintr-însa” (17:15-16). De remarcă că autorul textului s-a folosit de ambiguitate (atât de dragă scriitorilor de secol XX) pentru a crea un moment de reală tensiune dramatică, cu un Avraam

Gala de Blues Jazz Kamo, Timișoara/2022

Virgil MIHAIU

Cu seriozitate și consecvență bănățeano-transilvane, jazzmanul Johnny Bota a reușit să organizeze o nouă ediție de succes a Galei de Blues Jazz *Kamo*, sub egida Consiliului Local al Municipiului Timișoara și a Filarmonicii *Banatul*. De fapt, vorbim de al doilea cel mai vechi festival de jazz din România, după cel de la Sibiu. Denumirea provine de la inițiatorul evenimentului, regretatul vocalist, basist și bluesman Bela Kamocs.

Prima dintre cele trei seri a fost închinată jazzului simfonic, având ca protagonistă o expertă în domeniu: cântăreața, compozitoarea, aranjarea, producătoarea de discuri Elena Mindru. Născută la Cluj, talentata jună s-a lansat – încă din adolescență – ca premiantă a concursului *Jazz Napocensis*, din juriul căruia făceau parte atât dirijorul de big band Stefan Vannai, cât și subsemnatul. După studii sub îndrumarea compozitorului Adrian Pop (pe atunci rector al Academiei de Muzică din Cluj), Elena Mindru a absolvit studii de interpretare și compoziție de jazz la instituții de prestigiu din Suedia, Danemarca și Finlanda, fără în care s-a stabilit în urmă cu un deceniu prin mariajul cu pianistul Tuomas Turunen.

În 2012, traiectoria aspirațională a Elenei a atins apogeul parcursului dintre *Jazz Napocensis* și *Montreux Jazz Voice Competition* (unde juriul prezidat de Quincy Jones i-a acordat premiul al doilea, pe lângă Premiul Publicului). De atunci, vocalista a desfășurat o prodigioasă activitate concertistică, pe Glob și în patrie. În 2014 a pus la cale „primul concert de jazz simfonic cu solist vocal din România”, împreună cu orchestra Filarmonicii *Transilvania* din Cluj, dirijată de Sabin Pautza. Recenta evoluție de la Timișoara s-a situat pe această linie creativ-interpretativă: cu excepția unei piese de Sting, tot restul compozițiilor, aranjamentelor și versurilor au implicat-o direct pe Elena Mindru și pe soțul ei. Pe lângă considerabilul efort al acestora, merită elogiată contribuția Orchestrei simfonice a Filarmonicii *Banatul*, condusă cu acribie de dirijorul Tiberiu Oprea. Publicul a savurat din plin piesele ample, drapate în faldurile unor generoase aranjamente vocal-instrumentale. O veritabilă demonstrație de profesionalism, culminând cu tripticul estetic-emoțional alcătuit din temele tradiționale *Mociriță*, *Aseară ți-am luat basma* și *Lume, lume*.

Conform cutumelor acestui tip de concerte, la masivul succes a contribuit și un eficient trio, alcătuit – în cazul de față – din pianistul finlandez Artturi Rönkä și muzicienii autohtoni Johnny Bota, la contrabas & vioară, și Feri Szekeres la baterie.

Cvartetul pianistului belgrădean Milan Petrovic ne-a readus în spațiul jazzului *mainstream*, cu piese structurate în clasică formulă a teme cu variațiuni. Alături de lider, ne-au încântat cu țesăturile lor tematic-timbrale clare și atractive saxofonistul/clarinetistul Lehel Nagy, basistul Robert Gostincar și bateristul Dimitrije Mojsijevic. Petrovic mi s-a părut mai convingător pe claviatura pianului electric, prin care atacul fiecărei note se contura cu un plus de incisivitate. Stilistic vorbind, cei patru instrumentiști obținneau o versiune adusă la zi a manierei lui Horace Silver, într-un fel de variantă „dunăreană” pe care aș putea s-o numesc, oximoronic, *soft hard-bop*.

Ca în fiecare an, am constatat progresul grupului-amfitrion – *Bega Blues Band* – condus de însuși directorul festivalului, Johnny Bota. În fapt, istoria formației se confundă cu aceea a Galelor *Kamo*. La nivelul fiecăruia dintre componenți sunt evidente „acumulări cantitative și salturi calitative” demne de a fi promovate în contexte dintre cele mai exigente: Toni Kühn rămâne același improvizator fantezist, atât pe claviaturile de pian, orgă, melodică, pian electric, cât și pe ghitară acustică sau cea electrică. La fel, imbatabilul Lucian Nagy abordează cu totală conștiință diverse saxofoane și clarinete, cavatul, varii percuții, dar impresionează și prin perfectă adecvare la inițiativele solistice ale colegilor săi, sau prin propria-i inventivitate componistică. Bota reprezintă reperul basistic – acustic sau electric – pe care se susține întreg ansamblul. Bateristul Feri Szekeres a ajutat ansamblul să depășească tragica despărțire de veteranul Lică Dolga, adăugând flexibilitate și avânt prestațiilor marca *BBB*.

Acestea constau în cea mai mare parte din compoziții proprii, cu revărsări de energii în *crescendo*, de la o piesă la alta. La rândul său, vocalista Maria Chioran manifestă

un plus de dezinvoltură în negocierea sofisticatelor armonii impuse de partiturile lui Bota, Nagy, sau Kühn, și în enunțarea imprevizibilelor pasaje verbale la Frank Zappa. În fine, dar nu în cele din urmă, solourile de ghitară ale lui Mircea Bunea sunt tot mai adecvate esteticii pronunțat jazzistice a întregului sextet.

Trupa *FanQbello* a bateristului Dani Spănu, emigrat de la Timișoara în Germania, a beneficiat de prestația impresionantă a polonezului Wojtek Pilichowski, un maestru al ghitarei-bas. Întrucât saxofonistul ceh Jiri Halada (solistul grupului) nu a reușit să ajungă la Timișoara, s-a recurs la remodelarea repertoriului, prin cooptarea versatilor poliinstrumentiști locali Lucian Nagy și Johnny Bota. Din păcate, remarcabilele reușite individuale ale acestora au fost subminate de fundalul sonor monocord, aservit fastidioaselor formule binare ale tandemului baterie-keyboards.

O salutară inițiativă a programatorilor festivalului a constatat în invitarea vocalistei lituaniene Viktorija Pilatovic. Ea reprezintă cu onoare redutabila școală de jazz din patria sa, înfloritoare Lituanie, de după recucerirea independenței în 1991. Întrucât actualmente artista rezidează la Valencia, în recitalul timișorean i-am putut cunoaște și aprecia pe admirabilii săi colegi de formație din Spania: pianistul de origine argentiniană Alberto Palau, basistul Ales Cesarini și bateristul Mariano Steimberg. Într-o admirabi-

Pianistul Péter Sárík

lă sinergie, parcă inspirată de sloganul casei de discuri ECM, componenții cvartetului creează... sculpturi sonore din „cel mai frumos sunet pe lângă tăcere”. Evitând excesele formale, grupul reușește să se manifeste de o manieră inovativă pe diversele planuri ale expresiei muzicale – melodie, armonie, dinamică, agogică, ritm etc. Astfel, inteligentul demers de integrare/improspătare a vocii în context jazzistic se materializează într-un recital seducător, relevând calitățile individuale și combinatorii ale celor patru muzicieni.

Altă veritabilă revelație a festivalului a constituit-o evoluția formației timișorene *JazzAtronik*. Pe lângă veteranii de înaltă clasă Toni Kühn și Tavi Scurtu, trupa aduce în prim-plan un muzician capabil să resuscite interesul pentru un instrument îndelung neglijat de jazziștii noștri: clarinetul (ca să nu mai vorbim de cuceritoarea sa rudă – clarinetul-bas). Junele instrumentist/leader de grup se cheamă Alex Ciocan și își onorează pe deplin calitatea de absolut al cursului de jazz de la Facultatea de Muzică a Universității de Vest. Dintre companionii săi i-aș evidenția pe pianistul Lucas Kohl și pe basistul Andrei Tălângă.

Acordând prioritate „factorului latin” din sinteza mondială a jazzului, formația și-a alcătuit un repertoriu vivace, eclatant, contaminant, interpretat cu dezinhibare proprie tradițiilor muzicii afro-americane, cărora le adaugă inedite sensibilități specifice Latinilor Orientului (denumirea aplicată de Mircea Eliade conaționalilor noștri).

Baterist și percuționist de anvergură mondială, Georg Puba Hromadka se afirmase ca unul dintre fondatorii școlii jazzistice timișorene, înainte de a se lansa

într-o carieră internațională dedicată îndeosebi muzicii contemporane. După 1990 a revenit frecvent în patrie, contribuind decisiv la fondarea Festivalului de la Gârâna și a notoriului club de jazz *Pod 16* din Timișoara. Sub titulatura *Puba Jazz Connection 2022*, împreună cu liderul grupului au evoluat alți doi valoroși muzicieni: pianistul Paul Weiner și contrabasistul Jan Jankeje. Cu primul dintre ei, Hromadka înregistrase *Spirale*, un album de referință al jazzului nostru, editat în 1977, la scurt timp înainte de emigrarea ambilor în Germania. În bună măsură, recitalul de acum poate fi considerat o retrospectivă, nu lipsită de accente nostalgice, a unor biografii intime legate de jazz. Prin cele mai reușite pasaje improvizatorice, programul a resuscitat splendori caracteristice fazei de ecloziune a „artei trioului”, predominantă în anii 1960-70. Recitalul a culminat cu reinterpretarea *Colindei H* de pe amintitul album, încărcată de conotații evocative ale „rezistenței prin jazz” din perioada totalitară.

Printre acțiunile complementare ale festivalului s-a numărat și interesantul atelier de percuție de la Facultatea de Muzică din Timișoara. Acolo l-am (re)descoperit pe Hromadka atât în calitate de magistrul, cât și ca personaj plin de farmec, exprimându-se cu plasticitate și humor într-o invidiabilă limbă română, după mai bine de jumătate din viață petrecută în exil.

Marele final al celor trei zile de festival a aparținut grupului *Péter Sárík Trio* din Ungaria. Liderul e un prolific pianist, compozitor, aranjor, pedagog, de o invidiabilă versatilitate interpretativă. Aceasta se repercutează și asupra interacțiunii, întotdeauna în parametrii unui cert profesionalism, cu partenerii săi de grup: Tibor Fonay (bass) și Attila Gálfi (baterie). Spectatorii timișoreni au avut șansa de a savura versiunea *live* a albumului

Bartók X, prin care brianții interpreți își propun să răspundă unei dificile provocări: transfigurarea din unghiul sensibilității jazzistice a profunzimilor creației bartókienne. Cu atât mai mult, cu cât genialul compozitor născut la Sănnicolau Mare (în extremitatea vestică a Banatului) a influențat în mod decisiv evoluția esteticii muzical-improvizatorice spre statutul de egal între egali printre avaturile muzicii contemporane.

Din imensul material tematic al capodoperelor lui Béla Bartók, pe amintitul album discografic figurează câteva piese celebre: *Allegro barbaro*, trei dintre *Dansurile românești* (culese de compozitor în uimitoarele sale campanii de documentare prin Transilvania începutului de secol XX), secvențe din *Mikrokosmos*, *Adagio* din *Concertul pentru pian nr. 2* etc. Versiunea pusă în scenă la Timișoara conferea un plus de vitalitate, de autentic suflu jazzistic, quasi-clasicizatorilor măsuri compuse, ritmuri frânte, sau melodii angulare, prelucrate de Bartók din folclorul transilvan. Aș zice că principalul atu al lui Sárík este claritatea dicțiunii sale pianistice. Acestea i se adaugă un complex de factori prin care se distinge ca jazzman de elită al scenei ungare: virtuozitatea tehnică, swing-ul intempestiv, inteligența aranjamentelor, (auto)controlul emoțional, capacitatea de relaționare cu mai tinerii săi acoliți, dar și cu publicul etc., etc.

Nu pot decât să regret că excelentul și răsfățatul public din capitala culturală bănățeană (și, anul viitor, europeană) a fost sub-reprezentat la această a XXXI-a ediție festivalieră. Să sperăm că ne vom reîntâlni în număr mai mare la proximele acțiuni de similară valoare.

Eurothalia

Confruntări micro și macro

Daniela ȘILINDEAN

Festivalul European de Teatru Eurothalia – prezentă mult așteptată în peisajul teatral – a revenit anul acesta cu cea de-a opta ediție. Organizator este Teatrul German de Stat Timișoara, iar selecția și coordonarea artistică au fost semnate de Andrea Wolfer și Rudolf Herbert. Tema aleasă a fost *Confruntări* – personale, naționale, sociale, culturale, istorice fiind câteva dintre posibilele culoare de interpretare, atunci când cercetăm programul festivalului. Organizatorii afirmă că: „[d]upă o întrerupere de cinci ani, cauzată în principal de pandemia Covid 19, tema festivalului a fost de data aceasta CONFRUNTĂRI, adică întrebările conflictuale, care trebuie puse, despre istorie, despre relația dintre generații și sexe sau, așa cum am menționat mai sus, despre realitatea relațiilor sociale într-o Europă unită din punct de vedere politic, dar în care există încă o diferență evidentă între clasele sociale, respectiv decalajul foarte mare dintre societățile bogate din Vest și țările încă «tinere» din Europa de Est”.

Montările aparțin unor trupe din Germania, România, Portugalia, Franța, Slovenia, Republica Moldova, iar acțiunile conexe incluse în program au fost un masterclass și premiera în România a filmului documentar *Ca pasărea de pe gard* de Thomas Ciulei, lansări de carte, ateliere de teatru pentru liceeni și workshopuri de mișcare și sunet. Primul eveniment punea deja în gardă referitor la tematicile abordate. În Foaierul de la

greutățile pe care le-au depășit, la iubirile pe care le-au trăit, la relațiile cu țara și la (ne)adaptarea care s-a produs atunci când au migrat. Cutiile din decor sugerează sertare ale memoriei – modulară și ea – deschise pentru a suda povești, pentru a oferi piloni istorisirii. Mai mult, ele implică și traseul sinuos, implicând deseori ruperea rădăcinilor, dureroase redefiniri, limbi vorbite reactivate. Dar și labirinticele încercări de găsim a drumului către noile teritorii, concomitent cu regăsirea sinelui. Viața rămâne în cutii care se assemblează și se reassemblează ori de câte ori este necesar. Relieful devine parte a identității, face ca memoria locului să fie adânc întipărită în ADN. Atât de adânc întipărită, încât Carpații sunt percepuți ca pistruii desenați pe pielea obrazului. Rămân amprentați și mereu vizibili. Dialogurile și monologurile sunt rostite când tăios, când cu candoare, răsul-plânsul pigmentează luările de poziție ale bunicii, mamei, fiicei.

Reactor de creație și experiment Cluj
(IN)CORECT

Text și regie: Leta Popescu. Scenografia: Lucia Mărneanu. Mișcarea scenică: Farid Fairuz. Atmosferă sonoră: Oana Hodade, Colaj video: Doru Vataului.

Cu: Sânziana Tarța, Cătălin Filip, Oana Mardare, Alina Mișoc, Emőke Pál, Paul Sebastian Popa, Lucian Teodor Rus, Doru Talos.

În descrierea realizată de Reactor de creație și experiment Cluj citim: *comedie nostalgică și Atmosferă: DIY fantasy* – fapt care implică de la bun început contribuția

intrare au fost expuse fotografiile din expoziția *ORDER 7161 – Portrete de martori oculari ai unei deportări*, realizate de luxemburghezul Marc Schroeder ca parte a unei „documentări riguroase pe parcursul a trei ani privind deportarea în 1945 a 70.000 de etnici germani din România în lagărele de muncă ale Uniunii Sovietice”.

Am vizionat în cadrul Eurothaliei două spectacole. Ele conturează contexte în care istoriile personale ballează de la micro- la macro-climate și oferă o privire pătrunzătoare asupra unor ciocniri identitare de actualitate.

Deutsches Theater Berlin
carpații ca niște pete pe pielea mea, de Thomas Perle. Regia: András Dömötör
Cu: Judith Hofmann, Isabel Schosnig, Julia Windischbauer

Decorul: Sigi Colpe, Video: David Benjamin Schulz, Muzică: Tamás Matkó, Dramaturgie: Juliane Koepf

Poate ceea ce remarci imediat la *carpații ca niște pete pe pielea mea* este spațiul modular care se modifică sub privirile spectatorilor. Munții nu dau ei un trup, ci primesc unul. Imaginea pare ca fiind surprinsă cu o vedere de sus, aeriană. Carpații au chip de femeie, cu ochi pătrunzători, cu simț al umorului și chiar înțelegere față de populația pe care o adăpostesc. Natura vorbește, apoi au cuvântul și oamenii, surprinși într-un interval de timp ce se întinde „de la imigrația germanilor în regiune în timpul secolului al XVIII-lea și până la socialismul naționalist, căderea lui Ceaușescu și dorul de o viață diferită din Occident”.

Trei generații se raportează la perioadele evocate, la

spectatorului. Rama e pe cât de simplă, pe atât de generoasă: o vacanță în Delta, o familie reunită pentru concediu, cu copii, verișori, prieteni și gazde-amante. Realitatea se activează în mai multe straturi. La vedere, pe scenă, sunt lăsate micile artificii tehnice: un ecran proiectează imagini care fac un *zoom in* pe detalii – inițial ele sunt nume, text, inserturi vizuale create ca într-un mic laborator. Cu toți actorii pe scenă pe întreg parcursul reprezentației, cu script lecturat, pare că firele care leagă și construiesc spectacolul sunt lăsate în văzul tuturor. Fapt care creează o minunată contragreutate la ițele nevăzute ale poveștii, la istoriile personale ascunse și la suprafața ce părea comună. Apropierea face să se ivească și ocazia în care măștile cad sau se așază și mai abitir ca strat de protecție la ceea ce membrii familiei țin ca foarte intim: alegeri și preferințe (de la cele culinare la cele sexuale), viziune asupra propriei existențe. Câteva seri relaxate se transformă în jocuri de putere, încercări de manipulare și eschive.

Găsim repede câteva dintre portretele clasice: tatăl autoritar și atoateștiutor care, sub aparența glumelor *cool* le aplică una după alta lovituri sub centură copiilor săi. Sora lui e mama castratoare care știe ce (nu) trebuie să facă soțul, copilul propriu și copiii altora și a gândit deja scopurile comune – garsoniera fiului la care să contribuie întreaga familie extinsă. Cum una dintre invitate este ungueroaică, nu lipsesc fraze-stereotip sau glume cu și aluzii la naționalitate, dar nici cele cu vegetarieni sau homosexualitate. Lucrurile tănuite sau cele de nerostit plutesc mereu în aer, deciziile personale trebuie apărute sau puse la păstrare pentru a rămâne necontaminate. Viețile diferite ale membrilor familiei sunt percepute exclusiv prin propriul filtru, printr-o pereche de ochelari ce nu au și funcția de înțelegere,

nicidecum pe cea a empatiei.

La toate pare să existe un uriaș buton de *escape* într-un cadru suprarealist: soțul devine omul-căine care apără și simte dincolo de ceea ce se rostește. O broască uriașă ce trimite la personaje de benzi desenate devine rezoner. Lumina și învelișul sonor aparte contribuie pe deplin la atmosferă. Spectacolul este excelent interpretat, cu roluri care necesită și disponibilitate vocală, dar și coregrafică, cu replici ce se leagă rapid, firesc – cu publicul foarte aproape, astfel încât naturalețea să fie și mai evidentă.

Livada *glamour*, dar cu puțini vișini
Regie și decoruri: Volker Schmidt. Costume: Ioana Popescu. Vorbire scenică:

Anna-Lisa Finke. Muzică: Petre Ionișescu
Cu: Ioana Iacob, Alma Diaconu, Oana Vidoni, Bülent Özdi, Marc Illich, Rareș Hontzu, Olga Török, Niko Becker, Aida Olaru, Franz Kattesch, Ida Jarcsek-Gaza, Richard Hladik.

Data premierei: 28 octombrie 2022

Un vișin stă singuratic în planul îndepărtat al scenei, lumea se plimbă agitată, „se fac” ultimele retușuri pe intrarea publicului – acesta este *introul* (voit civil și care are farmec) *Livezii de vișini*, cea mai recentă premieră a Teatrului German de Stat Timișoara. Pare că ridici un colț de cortină și vezi pregătirile: se cară decorul, se primesc spectatorii, se verifică patul de cabluri; două panouri sunt sprijinite ca pentru a trasa o încăpăre. Apoi, spectacolul continuă, îl descoperim pe Lopahin, dezvoltator imobiliar, intră în scenă și Epihodov, cel urmărit de necaz, dar nu și de norocul de a fi acceptat de Duniașă. Într-o poză de grup, sosesc proprietarii cu alai, valioare și trollere, cu ochelari de soare și haine pestrițe. Contrastele se accentuează: catifeaua pantalonilor și borurile pălăriei lui Liubov Andreevna vs. pantalonii de camuflaj și cizmele lungi de cauciuc ale lui Simeonov-Pișcik. Firs (devenit Firsă în montarea de față) își amintește de meșteșugul de demult al conservării vișinelor și ține să arate cu fiecare gest că aparține unei alte lumi. Charlotta vorbește italiană și engleză, (își) creează mereu un alt univers; Liubov Andreevna trece de la bocet la râs isteric în câteva secunde. Iașa își joacă atent cărțile și încearcă să obțină un câștig cu orice preț.

Trecerile dintre scene sunt construite cu tâlc: Charlotta face magie și zidurile se mișcă, apare fum, totul e strălucitor, mișcările de dans însoțesc modificările. Spațiul se reface, iar schimbările de decor surprind. Trofimov, eternul student, ține un discurs bine articulat, păgubos-îmbroboditor, cu multă energie investită, iar momentul poetic-siropos al lui Gaev e oprit cu sunetul produs cu ajutorul băului și al pianului – excelentă redare a sunetului care traversează textul cehovian.

Firsă aduce o măsufă de instrumente ce compun, în fapt, masa unui DJ, așadar petrecerea poate începe. Inițial, muzica răsună tare, luminile recrează atmosfera unui club, imaginile sunt redată în video, iar apoi actorii sunt aduși din filmare pe scenă. Pe fundal e proiectată livada și pare că intensitatea muzicii e direct proporțională cu reflectarea ei. *Party*-ul are multă strălucire, lumini orbitoare, ținute înzorzonate sau șic. Scena e bine realizată, însă creează o pistă în sine, departe de povestea livezii. Trucurile și momentele cu numere de circ și de magie, evadări din cătușă și transformări spectaculoase de ținute ale Charlottei impresionează. Exuberant că a cumpărat livada, Lopahin cere să cânte muzica, iar acordurile care se aud sunt de jale, o doină sună și e dublată aproape imediat de zgomot de fierăstrău electric care taie vișinii. Simbolic, peretele cu proiecția e pus la pământ, astfel că avem acces vizual la culisele nemascate. Șampania rămâne în pahare – nimeni, cu excepția lui Iașă, nu bea. Se adună din nou trollerele, scena rămâne curând goală, foștii proprietari ai livezii sunt risipiți în toate zările.

Volker Schmidt și echipa sa artistică reușesc o actualizare a *Livezii*, dar pare că întreaga poveste rămâne în fundal, întocmai ca vișinul proiectat pe scenă. Adușe în prezent prin ținute, acțiuni, referințe, personajele rămân doar schițate. La fel sunt și relațiile dintre ele. Cu interpretări foarte bine și consecvente pe parcursul spectacolului. Olga Török, Bülent Özdi, Richard Hladik, Ida Jarcsek-Gaza, Marc Illich, Niko Becker adaugă nuanțe și consistență rolurilor pe care le interpretează. Muzica lui Petre Ionișescu răsună autentic, imaginile create pe scenă sunt repede identificate. E vădit: *Livada cu vișini* continuă să provoace și să surprindă prin diversitatea rezolvărilor. (D. Ș.)

Rață à la Wang

Dana CHETRINESCU

De una dintre cele mai intense *blind dates* a avut parte Doamna Wang, originară din Zhengzhou, China, care a stat nu mai puțin de șapte zile în compania unui bărbat cu care de-abia făcuse cunoștință. Nu pentru că acesta ar fi fost un psihopat care a sechestrat-o. Dimpotrivă – sau oarecum dimpotrivă. Bărbatul pasionat de bucătărie a vrut să împărtășească dragostea lui nemărginită pentru Dou Fu prăjit sau poate pentru pui Gong Bao cu proaspăt declarata iubită. Dar autoritățile din China, în chiar seara întâlnirii cu fericirea prin intermediul colțunașilor de primăvară, au instituit un lockdown contra celui mai recent val de infectări cu virusul SARS-CoV-2¹. Vrând-nevrând, doamna Wang a rămas în compania potențialului iubit și a rețetelor sale gătite în wok la foc mic, timp de nu mai puțin de șapte zile și șapte nopți, precum cere tradiția la ospețele de nuntă din basme.

Nu punem la îndoială iscusința bucătarului din regiunea Guangzhou, nici admirabila sa corectitudine politică de a da cât colo diviziunea muncii și de a continua să-i gătească iubitei neobosit timp de o săptămână fără să-i ceară acesteia, după o primă impresie pozitivă, să treacă la cratiță și să nu mai plece în veci de lângă aragaz. Dar suntem siguri că și de cele mai rare delicatese la un moment dat suntem îndreptățiți să ni se aplece, atunci când avem parte de ele neîncetat. Poate că de aceea, de la începuturile emisiunilor culinare și până astăzi, sute, chiar mii de showuri și de chefi s-au perindat – pe unde scurte și medii, apoi pe micul ecran și pe platforme de socializare – prin fața noastră, apelând la urechile și ochii noștri cu gândul de a ne ajunge nu la inimă, ci la papilele gustative.

Cel mai longeviv chef din istorie pare să fie Betty Crocker, care a debutat ca o gospodină prezentatoare de rețete la radio în anul 1921, continuând, în anii 30, ca semnată a unor îndrăgite cărți de bucate, apoi, la sfârșitul anilor 40, realizând emisiuni TV, și sfârșind, în era noastră digitală, ca site de sfaturi din bucătărie², sub egida cunoscutelor sigle cu o lingură roșie pe care stă scris numele bucătăresei cu litere de mână, îngrijite, albe. Această longevitate nemiintâlnită se datorează cu siguranță faptului că Betty Crocker nu a existat niciodată. Pe vremea când era doar o voce la radio, desenatorii de afișe îi schimbau imaginea la câțiva ani, în funcție de tendințe. Ceea ce rămânea constant era o doamnă amabilă, elegantă, îmbrăcată în roșu, frumos coafată. În era televiziunii, rolul lui Betty a fost jucat de actrițe moderat celebre, la fel de zămbitoare și de coafate, care ofereau, pe înțelesul tuturor, idei de pregătit fie minaturi pentru toate ocaziile, fără prea multe fasoane, fie festinuri demne de sturii hollywoodiene.

Putem afirma fără ezitare că de asemenea public loial nu s-a mai bucurat niciun bucătar, fie el real sau imaginar, tânăr sau bătrân, gătitor de rețete exotice sau de mâncare pentru toate buzunarele. Câțiva au rămas în istoria televiziunii culinare, totuși. *Cook's Night Out*, prima emisiune radio BBC cu specific culinar, încuraja toți ascultătorii să gătească franțuzește în doar 15 minute. În anii 50, în Germania Federală, a fost lansată prima emisiune televizată numită, previzibil, *Poftiți la masă*, care, însă, își încuraja telespectatorii să gătească mai puțin previzibil, de exemplu, Toast Hawaii. Tot atunci, în Japonia, prima emisiune culinară televizată propunea o rețetă de salată de pui ca alternativă la sushi³. Numărul din ce în ce mai mare de emisiuni cu acest specific, precum și numărul și mai mare de bucătari dornici de a-și promova rețetele și restaurantele au creat o concurență acerbă. În această cursă pe viață și pe moarte, fiecare a făcut tot posibilul să iasă în evidență. În anii 40, Rosina Dixon, gândindu-se că un aluat nu este, la urma urmei, decât un aluat, a ales să atragă publicul cântând o melodie de inimă albastră în timp ce frământa făina. A rămas în istorie ca Bucătăreasa cântăreață.

Mai recent, asemenea manifestări infantile nu ar face nici cât o ceapă degerată, așa încât fiecare gazdă de emisiune încearcă să se remarce prin ceva mai subtil. Martha Stewart a prezentat un manual de gătit pe care până și cei mai lipsiți de talent bucătari îl pot folosi cu succes. Jamie Oliver a insistat până ne-a intrat la toți în cap că orice mâncare se face și se consumă mai bine cu ulei de măsline. Gordon Ramsay a rămas în topul preferințelor pentru că și-a însoțit de fiecare dată rețetele, oricât de decente, cu o înjurătură. Iar îndrăgita emisiune *Lords and Ladles* s-a imprimat în memoria tuturor datorită faptului că cei trei bucătari irlandezi au dezgropat – la propriu – vechi rețete pe care le-au gătit în la fel de vechi castele și covece de pe întinsul Insulelor Britanice. Ce-i drept, deși ne-au încântat decorurile și limba arhaică, stomacurile noastre, în cazul în care ne-am aventurat să gătim la îndemnul cheilor irlandezi de la palat, au fost bulversate de apetitul altor veacuri.

Dacă veni vorba despre gusturi din vechime, să nu credem că popularizarea rețetelor a început doar odată cu mass-media secolului XX. O cronologie a cărților de bucate merge cel puțin până în anul 1700 î.Hr. la tăblițele babiloniene, care au notat ce se servea la un ospăț regal. În caractere cuneiforme, tăblițele descriu nu mai puțin de 25 de feluri de a găti carnea, bine aseasonată cu legume, urmată de nu mai puține prăjituri. Prin secolul al XII-lea era noastră, o carte de bucate care ne lasă gura apă este o colecție de 600 de rețete arabe, pe care le-au perfecționat mai apoi sultanii otomani. Puțin mai încolo și mai la nord, *Le Viander* este una dintre primele cărți de bucate europene din Evul Mediu, care nu se limitează la sfaturi despre prepararea cărnurilor și peștelui, ci explică în detaliu, în dulce stil clasic francez, și cum trebuie servit fiecare fel pentru a fi cât mai aspectuos⁴. Mai aproape de meleagurile noastre, stolnicul Cantacuzino a notat în detaliu felurile de bucate demne de a fi servite la masa domnitorului Țării Românești în secolul al XVIII-lea, în *Carte intru care să scriu mâncările de pește și raci, stridii, melci, legumi, erburi și alte mâncări de sec și de dulce după orânduiala lor*⁵. Dacă această carte, așa cum arată și titlul, era la fel de plină de feluri indigeste precum cele de la emisiunea *Lords and Ladles*, cu adevărat revoluționară, chiar democratică am putea spune, este *Cârticica meseriei de bucătar* sau *Cartea de Bucate de la Cluj*⁶, de la 1695. O adevărată Martha Stewart a vremii sale, autoarea, soție de preot transilvan pe nume Zsofia Dobos, se adresează oamenilor obișnuiți, adică, „oameni cinstiți de stare mijlocie, care nu au bucătar”. De aceea, o rețetă care ar trebui preparată cu lămâie, e la fel de bună și fără, iar deserturile cu zahăr pot foarte bine să fie gătite și cu miere, având în vedere prețul exorbitant al zahărului la acea vreme.

Cea mai veche carte de bucate chinezească este și mai avangardistă decât *Cârticica* de la Cluj, fiind propusă de un dietetician de la curtea împăraților dinastiei Yuan. Autorul își exprimă dorința sinceră și cu totul anacronică de a ajuta oamenii să mănânce sănătos și echilibrat. Mai mult, sfaturile lui Hu Sihui despre prepararea ierburilor aromatice și a cărnii de pasăre ar fi putut sta la baza pregătirii celui mai celebru meniu al restaurantelor chinezești de azi, rața Peking. Nu știm dacă amorezul din Zhengzhou a ademenit-o pe Doamna Wang cu o masă de la curtea împăratului Yuan sau cu un îndemn culinar vesel și eficient în stilul americanei Betty Crocker. Destul și bine că nemulțumirea consumatoarei ostatiche ne dovedește că orice chef își are chef-ul, indiferent de epocă sau meridian.

¹ DIGI24.ro, 13 ianuarie 2022.

² bettycrocker.com

³ cooksinfo.com

⁴ theculturetrip.com

⁵ Ioana Constantinescu, *O lume într-o carte de bucate*, Editura Fundației Culturale Române, 1997.

⁶ *Cârticica meseriei de bucătar. Cartea de bucate tipărită la Cluj în 1695*, traducere, studiu și note de Jozsef Lukacs, GastroArt, 2019.

Girafele doamnei Wang

Ciprian VĂLCAN

Nu este clar dacă doamna Wang este în continuare blocată în casa bărbatului. Cu toate acestea, numărul cazurilor de Covid-19 din Zhengzhou a rămas crescut în ultimele zile. China are o politică zero cazuri de Covid-19, ceea ce înseamnă că lockdown-uri rapide sunt impuse în mod obișnuit în comunități atunci când sunt detectate cazuri de virus. Capitala provinciei Henan, Zhengzhou a înregistrat peste 100 de cazuri de Covid-19 în ultima săptămână. În total, au fost consemnate 456 de cazuri în provincia Henan, una dintre cele mai populate din China, cu 99 de milioane de locuitori. Infectările cu Omicron de luna trecută din Tianjin - teoretic importate - au reprezentat primele infectări cu noua variantă virală detectate în China, iar autoritățile locale au obligat rezidenții care doreau să plece din oraș să prezinte un test PCR negativ și au realizat teste masive la care au participat deja 9 milioane de locuitori.

Amenințarea cu varianta Omicron intervine la mai puțin de o lună de Anul Nou Lunar, când chinezii călătoresc în masă spre localitățile lor de origine pentru a petrece aceste sărbători alături de familiile lor” (DIGI 24.ro, 13 ianuarie 2022).

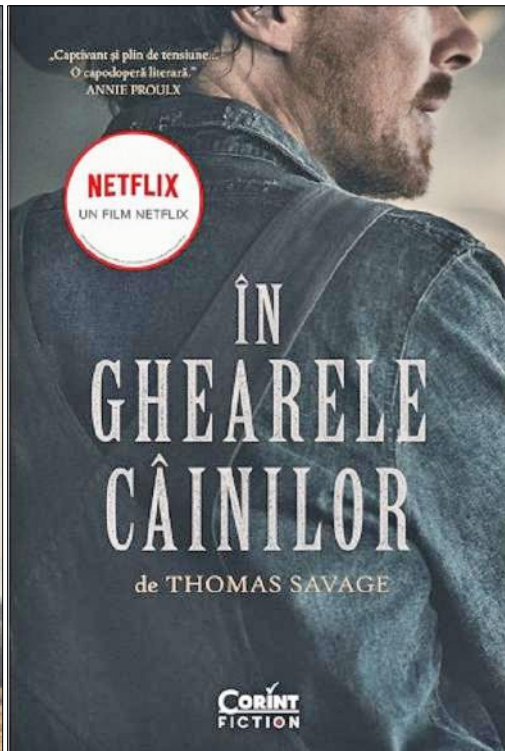
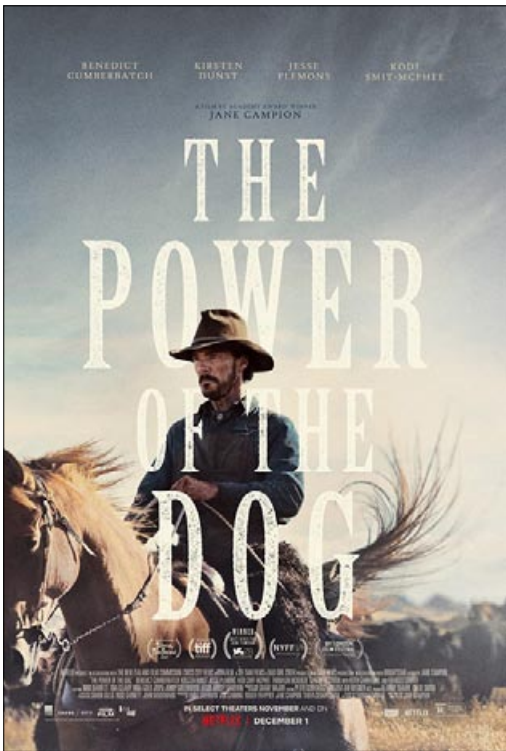
Doamna Wang a fost balerină înainte de a deveni pur și simplu obsedată de perfecțiunea celor trei girafe pe care le-a descoperit la Grădina Zoologică de la Villa Borghese din Roma. Din clipa în care le-a văzut mișcându-se, a înțeles că arta ei nu făcea două parale pe lângă grația acestor animale gigantice care nu depuneau pic de efort pentru a fi sublime. Inițial, a încercat să le imite, dar și-a scrântit repede glezna și a renunțat la orice pretenție de a copia natura, socotind că i s-a dat o lecție ce urma să îi prindă bine pînă la adînci bătrîneți.

Plictisită de viață înainte de a începe să trăiască cu adevărat, a hotărît să se mărite ca să se afunde într-o rutină ce ar fi scutit-o să se mai gîndească la cai verzi pe pereți, uitînd de iluziile ei din adolescență, dar și de senzația de libertatea pe care i-o dăduseră cele trei girafe prizoniere la Villa Borghese. Însă adîncea ei blazare îi descuraja de îndată pe pretenții aleși de familia ei, așa că doamna Wang nu s-ar fi mirat foarte tare dacă i s-ar fi spus că va rămîne pe veci o fată bătrînă acrită de nepăsare și chinuită permanent de reumatism.

Cu toate că era sceptică în privința șanselor ei de a fi pe placul vreunui bărbat oricît de greu de cap, știind că aura ei de fanatică a frumuseții o urmărea peste tot, stricîndu-i în mod iremediabil toate șansele de măritiş, doamna Wang le-a făcut hatîrul părinților și a acceptat să se întîlnească cu oricît de mulți bărbați i-au propus ei. S-a gîndit că așa va ieși măcar preț de cîteva ore din monotonia vieții sale jalnice și va avea de ce să rîdă săptămîni la rînd, compătîmindu-se uneori pe sine, compătîmindu-i alteori pe bieții oameni care sfîrșeau șocați după ce petreceau puțin timp în preajma ei.

Cînd a rămas blocată în apartamentul domnului Cheng de la Zhengzhou, doamna Wang a încercat întîi să se arate amuzată, străduindu-se să spună tot soiul de glume care să arate că nu e deloc îngrijorată din pricina situației. Apoi, după mai puțin de o jumătate de oră, a intrat în panică și a simțit că va începe să urle necontrolat, cerînd să fie eliberată din casa monstrului ce urma să o facă bucăți. Însă, pe neașteptate, a văzut într-un colț al bucătăriei o girafă ce-și mișca gîtul cu atîta grație încît n-a mai putut să-și desprîndă ochii de la ea. După alte cîteva ore, a apărut încă o girafă, mai apoi încă una și tot așa, pînă cînd întreg spațiul apartamentului a fost ocupat de girafe ascunse în spațiile cele mai neverosmile, iar doamna Wang a început să rîdă în hohote, amintindu-și de unul dintre filmele fraților Marx pe care îl văzuse în copilărie.

În cele șapte zile cît a rămas blocată în apartamentul bărbatului de la Zhengzhou, doamna Wang a văzut numai girafe, fără să fie în stare să răspundă încercărilor disperate ale domnului Cheng de a face conversație. A mîncat cîte ceva, a rîs aproape tot timpul și a văzut fără încetare girafe. Cînd a pretins că domnul Cheng nu era prea vorbăreț, ea nu avea cum să știe că bietul bărbat se străduise să spună cîte ceva în toata perioada pe care o petrecuseră împreună, speriat de ciudatele manifestări ale femeii care privea un punct fix din tavan, rîdea necontrolat și ciugulea ca o vrăbiuță.

30

O regândire a genului western

Adina BAYA

Nu există foarte multe filme care să fi obținut distincții și la Cannes, și la premiile Oscar. Poate pentru că juriul celor două competiții diferă simțitor, la fel cum distinctă e și miza: festivalul de la Cannes include o selecție internațională și tinde spre filme de artă sau producții de nișă, non-mainstream, pe când premiile Oscar sunt mai degrabă o competiție americană, unde se celebrează producțiile cu mare succes de casă.

Cert e că în puținele situații în care un film a reușit să fie premiat atât de juriul de pe Croazetă, cât și de cel al Academiei Americane de Film, am avut de-a face cu o producție care reușește performanța de a mulțumi deopotrivă cinefilii cu ștaif și consumatorii de cinema facil, de mare audiență. *Pianul* (*The Piano*), de Jane Campion, este unul dintre titlurile aflate pe această listă scurtă de filme. În 1993 a luat la Cannes premiul pentru cea mai bună interpretare feminină, preluat de Holly Hunter, și Palme d'Or-ul, iar în 1994, i-au fost decernate trei statuete Oscar: pentru scenariu, pentru cea mai bună actriță în rol principal și pentru cea mai bună în rol secundar.

Cum era de așteptat, lansarea filmului *Pianul* a transformat-o rapid pe Jane Campion într-una dintre cele mai interesante regizoare ale anilor '90, având o amprentă auctorială distinctivă. Cu studii în domeniul artei, Campion și-a brevetat o manieră personală de compoziție a cadrelor și de folosire a culorilor pentru imprimarea unei atmosfere. În filmele ei alternează cadre largi, conținând peisaje impresionante și o lumină aflată mereu în ton cu starea de spirit a scenei, cu studieri atente ale personajelor, prin planuri apropiate, în care sunt descrise mai degrabă prin ceea ce fac și prin expresii faciale decât prin dialoguri elaborate. Adesea, filmele lui Campion sunt centrate pe personaje feminine captive într-o lume a masculinității brutale și autoritare, unde prezența lor nu e neapărat dorită. Liric, acroșant, stilul de filmare al lui Campion cultivă fără greș apropierea și empatia privitorului față de personaje, în paralel cu crearea unei țesături narative căreia nu îi nu lipsește suspansul.

La aproape trei decenii de la *Pianul*, după încercări mai mult sau mai puțin de

succes de a-și exersa stilul auctorial în alte câteva producții, Jane Campion revine cu un film ce face furori la mari competiții cinematografice. *În ghearele câinilor* (*The Power of the Dog*, 2021) a fost nominalizat la nu mai puțin de 12 secțiuni în cadrul galei Oscarurilor din acest an, precum și la 8 premii BAFTA. În ambele cazuri a luat premiul pentru regie, iar Academia Britanică de Film a plusat și cu premiul pentru cel mai bun film.

Un scenariu de western ce amintește de îndrăzneala cu care Jacques Audiard regăndea convențiile acestui gen în *Frații Sisters* (*The Sisters Brothers*, 2018), *În ghearele câinilor* propune drept protagoniști doi frați plasați într-un decor tipic lumii cowboy-ilor, dar cu personalități și aspirații complet diferite. Phil Burbank este reprezentarea arhetipală a machismului tradițional asociat acestui tip de decor – călărește cai sălbatici și jugănește vite cu ușurința cu care sancționează verbal orice manifestare de slăbiciune a cuiva din anturajul apropiat. Inclusiv a fratelui său, George, care e mai puțin interesat de mersul cu vitele, având afinități legate de o viață manierată tipică familiilor cu stare din anii '20 ai secolului trecut. Adică pune oricând activități precum cântatul la pian, cumpărarea unui automobil sau socializarea cu personalități politice locale deasupra atribuțiilor tradițional atașate vieții de fermier în Montana. În ciuda diferenței vădite de personalitate, cei doi au o strânsă legătură fraternală, împărțind același dormitor, chiar dacă sunt adulți. Echilibrul afectiv al relației lor e pus drastic la încercare de apariția lui Rose, o văduvă pe care George o ia de soție și care are un fiu adolescent. În încercarea disperată de a-și păstra controlul asupra fratelui, Phil o torturează emoțional pe Rose cu toate ocaziile posibile, împingând-o spre depresie și alcoolism.

În *ghearele câinilor* urzește o dramă ce te fierbe la foc mic: detaliile se adună lent și duc la o creștere treptată a tensiunii din familia Burbank, până la un final abrupt, puternic, care te surprinde ca o lovitură în plex. Combinând tema mai veche a personajului feminin captiv cu aceea a geloziei fraterne și cu trimiteri implicite spre problema identității de gen și homofobie, Jane Campion provoacă limitele convenționale ale genului western într-un film care excelează atât la capitolul vizual, cât și al ingeniozității scenariului. Fără doar și poate, cea mai bună producție a ei de la *Pianul* încoace!

Umbra câinelui neștiut

Cristina CHEVEREȘAN

Din când în când, o ecranizare de succes pe scenele mari ale lumii scoate la iveală câte o scriere trecută, poate, cu vederea la vremea sa, ori neorânduită în catastifele timpului chiar așa cum ar citi-o contemporanii. Născut în 1915 și dispărut de aproape două decenii, Thomas Savage pare un scriitor clasat și bine așezat în sertarul rezervat autorilor de *western*: cunosător din proprie experiență al lumii dure, aride, fără menajamente, pretenții și dulcegării a Vestului american, încă sălbatic la început de secol XX, înrădăcinat literar, spiritual și estetic în minimalismul frust al unui univers cu reguli nescrise și încălcate doar cu gândul.

Născut în Salt Lake City (Utah), crescut în Idaho și Montana, Savage pare a nu fi avut nevoie de multă inspirație pentru genul de scriitură pe care urma să-l practice după studii de specialitate. Răbdarea și spiritul de observație l-au transformat în martor și mărturisitor al vicilor și vicisitudinilor din jur, iar fermele cu pământuri, animale și oameni puțini și duri răătăciți printre ele nu par să-i fi ascuns nimic.

Dimpotrivă, Savage e cel ce pare a opera abil cu secretele întunecate din spatele aparențelor încăpăținat protejate ale unor comunități rurale, încremenite în obiceiuri și prejudecăți străvechi. În *Power of the Dog* (1967), protagoniștii sunt doi frați fermieri din Montana, Phil și George Burbank, complementari și, aparent, diferiți. Phil e aprig, neînduplecat, brutal, castrator la propriu și la figurat. Inteligent, educat, dar rudimentar și agresiv, își afirmă superioritatea la modul arogant, jignitor și îi judecă pe cei din jur fără pic de empatie. În contrapondere, George e departe de prototipul masculului Alfa: încet, molcom, decent, răbdător, moderat și înțelegător, fără simțul umorului, cu puține de spus, dar multe de oferit. După cum re-marca Annie Proulx în postfața extinsă la recenta reeditare a lucrării ce trăiește o nouă viață, a relecturilor și reinterpretărilor, o interpretare pe baza opozițiilor binare de principii - bine vs. rău, Cain vs. Abel, slab vs. puternic, normal vs. special - ar fi tentantă. Totuși, Savage lucrează cu nuanțe: nimic nu e atât de simplu și direct cum pare.

Homofob, antisemit, misogin, Phil degajă vibrații negative și domină peisajul resentimentului și urii. Uneltește, complotază, nu suportă împlinirea familială a fratelui și ruperea echilibrului dintre ei, pe care îl considera de neclintit. Umilește și răstignește cu o dedicație demnă de cauze mult mai nobile. Nu are idee că-și va găsi nașul unde se așteaptă mai puțin, iar Savage îi folosește destinul pentru a preda o lecție de justiție poetică menită să înghețe sângele în vene. Sadismul rafinat se va opune răutății și manipulării devenite

mod de viață, iar morala și moralitatea capătă noi sensuri în mica istorie ramificată dincolo de așteptările stereotipe create inițial.

Încăpe, oare, pulsiunea homosexuală într-un patriarhat atotputernic? Să dea oare târcoale cowboyului-șef, ce pozează în efigie a masculinității brute, nu se teme de nimic și își face un titlu de glorie din boicotarea și terorizarea celor pe care-i simte sau pune în inferioritate? Să fie poveștile cu aură nostalgică despre Bronco Henry, model și idol de tinerețe, semne ale unei sensibilități reprimată din cauza inacceptabilității? Cheia unui comportament șocant, iritant, dar nu total lipsit de emoție?

Simplele întrebări stau mărturie a faptului că Thomas Savage, cu direcția și concizia tipice, reușește să creioneze personaje problematice și să pătrundă adânc în psihicul ce joacă întotdeauna feste. Chiar și galeria secundară prezintă interes: sinuciderea primului soț al lui Rose, nevasta presupus incomodă a lui George, aduce la suprafață, chiar dacă doar oblic, alte subiecte tabu. Depresia și alcoolismul, ambele cauzate de presiuni sociale asupra unui personaj idealist, generos, muncitor, se strecoară în fundal și în subconștientul unei societăți tarate. Singurătatea, izolarea individului în grupuri cu comportament controlat, tensiunile și presiunile dramatice din spatele unor existențe doar teoretic liniare bolborosesc în subterana unde competiția dintre natură, educație, instinct, putere, (auto)control e acerbă. Savage se dovedește un maestru al detaliului semnificativ, are urechea și privirea antrenate pentru a distinge elementele de specificitate ale traiului la fermă, înregistrează și concluzionează cu un lirism strunit, completat de un simbolism ferm, dar discret, precum realitățile transpuse.

Deși nu neapărat receptată sau vândută ca atare la apariție, cartea oferă o radiografie a diferențelor, o analiză a inegalităților și marginalităților ce par firești acolo unde nimic nu se discută, totul se subînțelege. Dialogurile sunt scurte și abrupte, autenticitatea de peisagist a autorului se extinde și la dialectul și accentele recognoscibile ale personajelor. E mijlocul anilor 1920, departe de lumea dezlănțuită a Jazz Age-ului, iar scriitura se apropie mai mult de thriller psihologic cu accente tragi-comice, roman de stare și atmosferă, decât de acțiunea ce s-ar putea aștepta de la un western (deși din mentalul colectiv nu lipsesc nici clișeele referitoare la "indieni").

Introspecția, comentariile parantetice, cadența frazelor, greutatea judecăților, calmul plat de la suprafața fiecărei furtuni interioare, toate construiesc o perspectivă aparte, semi-autobiografică, asupra relațiilor, sentimentelor, prieteniiilor, afecțiunii, sacrificiului și extremelor opuse în contextul istoric și socio-cultural captiv într-o ramă de epocă.

duplex

Octombrie este luna festivalurilor literare din România, în care scriitorii și cititorii se întâlnesc pe viu, față în față, în dialoguri memorabile și entuziasmante. Astfel, Iașiul, Sibiul și Timișoara găzduiesc evenimente cu participare internațională și cu săli pline: Festivalul Internațional de Literatură și Traduceri (FILIT), Poets in Transylvania și Festivalul Internațional de Literatură de la Timișoara (FILTM). Cum autoritățile din Iași au alocat sume serioase pentru festival, încă de la începutul său, acum un deceniu, FILIT-ul e unul dintre cele mai importante evenimente literare din Europa Centrală și de Est, greu de povestit, musai de trăit. Totuși, despre cum e acolo s-a încumetat să scrie, cu titlul *Feel good – după FILIT*, în *Dilema veche*, Ana Maria Sandu: “Scrisul rămîne una dintre cele mai singuratiche meserii din lume, așa că mi-e greu să înțeleg de ce multor oameni li se pare una dintre profesiile cele mai dezirabile. Nu prea știm unii de alții în această breaslă, nu prea contează ce fac ceilalți, mereu va fi mai important ce faci tu, căci orgoliile sînt mari. E în asta și un farmec, o candoare, care îi face pe scriitori să fie oameni de lume și lupi singuratici în egală măsură. Ideea e simplă, FILIT-ul e cea mai bună dintre lumile posibile pentru un scriitor, fie el la început de drum sau, din contră, consacrat. Se vor găsi ascultători care să vină la discuții, iar părerile lui despre literatură și viață vor fi ascultate și chestionate. Deci, se va simți viu și răsplătit pentru efortul anilor săi de scris și de singurătate, cînd s-a îndoit de nenumărate ori că ce face el chiar contează.” ● Tot în aceeași revistă am citit cu plăcere esul lui George Banu, „Bătrînețea: reacționară sau asumată?”, inspirat atît de propria-i vîrstă, cît și de un spectacol de la Comedia Franceză, din Paris, *Regele Lear*, de Thomas Ostermeier. Scribe cunoscutul critic de teatru: „Prefer un bătrîn *reacționar* unui bătrîn *modernist*, căci primul, conștient sau nu, se confruntă cu o sfîșiere ce-l afectează profund, cu o absență ale cărei consecințe le resimte, în timp ce opusul lui își neagă condiția și se întinerește artificial, ca un Dorian Gray, încercînd să fie cooptat și asociat noilor generații. Dar din spatele măștii se dezvăluie, ca și pentru eroul lui Oscar Wilde, cicatrici și riduri patetice disimulate. Tensiune între contrarii care atestă impactul vârstei în relația controversată pe care artiștii o pot avea cu arta prezentului. Sau procurori reacționari sau practicanți botoxați. Un prieten drag, pictorul Samy Briss, al cărui surâs nu-i ascunde neliiniștile, îmi mărturisește deschis: „*Je suis vieux. Et je joue le jeu*” – „Sunt bătrîn. Și îmi joc jocul”. Acest acord asumă condiția vârstei. O resemnare pacificatoare, o seninătate interioară. Artist bătrîn care își continuă opera fără acuzații, fără machiaje. El își supraviețuiește în chilia personală a artei sale și, izolat, indiferent la actualitate, se consacră exercițiului de mult practicat. Uneori, însă, regretăm obstinația acelor care nu s-au oprit și au produs deziluzii și

decepții deprimante. Cât am suferit văzînd ultimele spectacole ale lui Brook... erau ale lui? De ce continua? Câtă durere îi suscita admiratorului de altădată confruntat cu declinul maestrului respectat...” ● Un titlul care ne-a atras atenția – *Sistemul și relațiile de joc. O privire sumară asupra criticii de întâmpinare în deceniul al doilea* – ne-a determinat să parcurgem și textul semnat de Adrian Mureșan în *Observator cultural*. Criticul desenează un tablou al unei mici părți din presa culturală din România ultimilor ani, iar apoi scrie despre critica de întâmpinare din patria noastră. Subiectiv, ca orice critic care se respectă, domnul Mureșan alcătuiește, la finalul excursului său, o echipă, ca de fotbal, de critici. Fiindcă, dincolo de absențele notabile din acest 4-3-3, apreciem ludicul, redăm și noi lotul propus de A.M.: “Antrenor (că tot s-a retras – cu succes – în proiecte academice și poate privi echidistant lucrurile și, implicit, generațiile): Andrei Terian. Președinte de onoare, antrenor secund sau sfetnic de nădejde (prea puțin importă aici, dată fiind experiența covârșitoare a subiectului): Ion Pop, adică cel mai viu, mai activ și mai prizat octogenar universitar de către generațiile tinere de la noi.

Portar, *id est*, înger păzitor, Adrian G. Romila, cu schimb pe post: Radu Vancu (pentru scrisul lor echilibrat, culturalist, mediator). Fundași: Antonio Patraș și Bogdan Crețu (ambii în centru, conferind siguranță și echilibru defensiv, unde nu avem nevoie de rupeți de ritm sau de radicalități, nici de radicalisme); Bogdan-Alexandru Stănescu (pe dreapta, fără a fi conservator), respectiv Paul Cernat (pe stînga, fără a fi ispitit de intrări imprudente la glezna adversarului, fără a comite faulturi justițiare ori revanșarde în propriul careu).

Mijlocași: Alex Ciorogar (poziționat defensiv, prin atenția la microsemnale și la coagularea formelor teoretice), Alex Goldiș (ofensiv pe stînga, vizionar sau număr 10, cu posibilitatea de a acorda ultima pasă, adică de a vedea în spațiu, a contextualiza, a trasa elegant și a pune în valoare), Cosmin Ciotloș (ofensiv pe dreapta, muncitor, inspirat, jucător complet, lovește mingea cu ambele picioare). În atac: Marius Chivu și Daiana Gărdan (aripă dreaptă și aripă stîngă), *id est*, pragmatism și prospețime, pe fundalul unei excelente capacități de informare, cum ar zice bătrînul Maiorescu, cu fața spre universalitate, respectiv Mihnea Bălici (cu schimb pe post: Ștefan Baghiu, dacă decide să revină la națională, la munca de jos, și să abandoneze onorurile de ambasador), drept vîrf împins, oricînd gata să hărțuiască ideologic și eficient apărarea adversă.

Alea iacta est. Acum vă invit să continuați, să schimbați, să permutați, să modificați, să readaptați schemele și sistemele de joc. La urma urmei, cum spun antrenorii spășiți, atunci cînd se apără de veninul spectatorilor și al presei, suntem 19 milioane de selecționeri...” Hai, România! (A.P.)

Anemone POPESCU

● Într-o replică din *România literară* nr. 44, dată unui articol impertinent, intolerant și incoerent al lui Christian Moraru, care pretinde că se referă la literatură, dar împarte cu larghețe sancțiuni ideologice unor scriitori neconvenabili pozițiilor corectitudinii politice pe care se plasează profesorul de la University of North Carolina, Greensboro, din revista *Vatra*, dl. Nicolae Manolescu scrie: „În care din cărțile lui Eugen Simion, Matei Călinescu, Lucian Raicu, Sorin Alexandrescu, Eugen Negrici, Livius Ciocărlie, Alex Ștefănescu, Virgil Nemoianu, Mircea Mihăieș, Vasile Popovici, Valeriu Cristea, G. Dimisianu, Gh. Grigurcu, Mircea Martin, Dan Cristea și ale altora a găsit autorul articolului compatibilități cu ideologia PCR? În ce privește romanele, discuția ar trebui făcută (am început-o eu însumi în *Istoria critică*), dar e prea complicată ca să i-o pretind unui iubitor de simplificări și de generalizări pripite, precum Christian Moraru. Ce idee să ștergi cu buretele în câteva fraze o întreagă literatură! Și asta, numai ca să le dai o lecție optzeciștilor, pentru că și-ar fi trădat menirea istorică. Noroc că are cine să le deschidă ochii în privința acelor aspecte, definitorii – zice autorul – pentru generația 60, care ar fi trebuit să-i țină pe optzeciști departe de înaintașii lor sau, mai încape vorbă, pe care ar fi trebuit să le conteste cu arma în mână”. ● Numărul 9/ 2022 al revistei *Vatra* e consacrat literaturii feminine. Desigur, din România, deși Ana Blandiana ne propune un interviu acordat revistei *Elipsis* din Ecuador. Revista propune și micro-antologii de literatură feminină cu poezii de Diana Geacă, Ioana Vingilă, Hristina Dorofetei, Iulia Stoichiți, Paula Erizanu, Andra Rotaru, Ioana Nicolae, Teodora Coman, Floarea Țuțuianu, Crista Bilciu, Rita Chirianu, Ana Dragu, Ruxandra Novac, Medeea Iancu, Livia Lucian Arjoca. Între articolele consacrate poeziei feminine, cel al lui Mihoc Tamas despre „Poezia feminină extrem-contemporană. Mini-inventar și direcții”. Merită o atenție specială, deși n-am înțeles dacă Floarea Țuțuianu și Rita Chirianu și Ioana Nicolae fac parte din poezia extrem-contemporană. Sau chiar așa o fi? ● Literatura femini-

nă e prezentă și în *Oltart* nr.2/ 2022, cel puțin prin articolul Mihaelei Rădulescu „Resurecția fantasticului. Dragoste și literatură”. Autoarea recenzează volumul lui Ioan Bucovu „Scriitorii și magia dragostei”, care ne arată că de magia dragostei sunt cuprinși nu numai marii scriitori români, ci și cei străini, de la Petrarca la Dante! Iar Ion Ionescu Bucovu confirmă prin acest volum „că viziunea artistică a unui scriitor nu poate fi surprinsă într-o manieră complexă...”, ne asigură Mihaela Rădulescu. ● Ultimul număr din *Viața Românească* și penultimul din *Răsunetul cultural* publică articole ample consacrate recent decedatei Ana Pop Sârbu, odinioară debutantă la *Echinox*, în ultimii ani prezentă în librării cu volume prefațate de importanți autori din partea de vest a țării. Tot postum e excelentul studiu al Elenei Brîndușa Steiciuc despre ultimul roman al lui Matei Vișniec, *Un secol de ceață*, „Un roman polifonic, la răscrucea epocilor, a culturii și a artei” din *Convorbiri literare*, nr.10/ 2022. ● *Discobolul*, iulie-august-septembrie/ 2022, omagiază *Moromeții* prin „Notițele de seminar” ale lui Al. Cistelean și prin Anca Sîrghie, cu articolul „Marin Preda și cazul romanului *Moromeții*”. Studiul se bazează pe o mărturisire: „Reconstituind primul moment cînd ne aflam față în față, îmi amintesc că din partea revistei *Transilvania* Mircea Tomuș m-a prezentat autorului cu rugămînea ca Marin Preda să-mi dea un interviu. Pentru că scriitorul a acceptat, după o precizare a condițiilor financiare pe care maestrul le impunea revistei, ne-am întâlnit în ziua următoare la hotelul Bulevard, unde fusese cazat. Urmărea o emisiune a televiziunii și l-am observat oprindu-se asupra unor cuvinte auzite acolo. [...] Mi-l amintea pe maestrul său pe linia valorificării limbii române, pe I.L. Caragiale...” ● Sărbătorim Centenarul Marin Preda amintindu-ne nu doar de I.L. Caragiale, ci, mai întâi, de Rebreanu, Duiliu Zamfirescu, Zaharia Stancu, de profesorii și studenții noștri, fiindcă, ne spune Anca Sîrghie, „Marin Preda este unul dintre scriitorii noștri contemporani care au evoluat sub privirile noastre de studenți și de profesori...” ● Profesori mai buni sau mai proști, putem afla noi, citind revistele și cărțile omagiale. Și privind la televizor emisiunile despre legile învățămîntului.

download

Revistă a Uniunii Scriitorilor din România

Redactor - șef: Mircea Mihăieș
Redactor - șef adjunct: Cornel Ungureanu
Secretar general de redacție: Adriana Babeți

Colectivul de redacție: Lucian Alexiu, Paul Eugen Banciu, Dorian Branea, Mădălin Bunoiu, Cristina Chevereșan, Radu Pavel Gheo, Viorel Marineasa, Camil Mihăescu, Ioan T. Morar, Marian Odangiu, Cristian Pătrășconiu, Dana Percec, Vasile Popovici, Robert Șerban, Daniela Șilindean, Marcel Tolcea, Ciprian Vâlcă, Daniel Vighi.
Conceptie grafică: Sorin Stroe.
Design pagini revista: Paul Crușcov.
Revista Orizont este indexată EBSCO și CEEOL.
www.revistaorizont.ro e-mail revorizont@gmail.com

REDACȚIA: TIMIȘOARA, Piața Sf. Gheorghe nr. 3,
telefoane: 0256 29 48 93, 0256 29 48 95
Marcă înregistrată: M/00166
Tiparul executat la S.C. DeaPrint S.R.L. București

ISSN 0030 560 X

Ilustrațiile din acest număr reproduc lucrări ale artistului vizual IOAN GALEA

Marcel Proust: scrisori către Antoine Bibesco

Scrisorile care urmează constituie o mărturie a prieteniei lui Marcel, din 1905, pînă în momentul în care am plecat în America în 1920.

Nu sînt în măsură să judec interesul pe care aceste câteva scrisori de la Marcel Proust îl pot avea pentru altcineva decît pentru mine însumi. Ele vor servi în ziua în care vom vrea să cunoaștem generozitatea și bunătatea incalculabile ale lui Proust, ziua în care vom vrea să scriem o monografie asupra a ceea ce putea să fie prietenia sa.

A existat un fel de gelozie, de invidie și de emulație între prietenii lui Marcel Proust, și prietenia mea cu el, cum era și natural, a avut urcușuri și coborișuri. Dar în același timp îmi place să citez două pasaje dintr-o scrisoare a lui Proust către prietenii săi, familia Schiff, care nu mă iubeau, unde el face o mărturie interesantă despre fratele meu Emmanuel și despre mine:

„Cît despre Antoine Bibesco, aflați că el și fratele lui citind părți manuscrise din Swann, spre 1911, au fost atît de entuziasmați (scuze că vorbesc despre mine așa) încît au implorat Noua Revistă Franceză, unde îl cunoșteau pe

„Un om sus-pus trebuie să iubească... Oamenii de spirit trebuie să-i adopte... Nu ar trebui să plătească cu mai multe (nu zic) binefaceri, ci cu mai multe mângâieri, ajutorul și serviciile pe care le primește de la ei, chiar fără să știe. Ce zgomote mici nu risipesc ei?” (Dar oare mă mai citiți, Bibesco, căci dacă nu mă citiți, nu merită să mă omor copiind acest minunat pasaj!) *Ce povești nu reduc ei la fabulă și ficțiune?* (e prea lung, trec la cea mai frumoasă)... *Să semene cu o mie de ocazii fapte și detalii care le sînt avantajoase și să întoarcă răsul și batjocura împotriva celor care prezintă fapte contrare*” etc. etc.

Și Pascal, mai scurt și mai puternic (și pe care mă minunez să-l știu atît de la curent cu ceea ce se întîmplă la D-na de Saint Victor*): „Un prieten este un lucru atît de avantajos, chiar și pentru cei mai mari domni, ca să-i vorbească de bine și să îi susțină chiar și în absența lor (chiar este spiritual), încît trebuie să facă totul pentru a avea un prieten. Dar trebuie să aleagă bine, căci dacă fac toate eforturile pentru niște proști, toate ar fi în zadar etc, chiar dacă ei (proștii) îi vorbesc de bine. Și chiar nu vor vorbi de bine, dacă se vor găsi pe ei înșiși cei mai slabi, pentru că nu au nicio autoritate (sublim) astfel că vor insulta prin compania lor” (1901).

Mi-ar plăcea (acum nu mai vorbește Pascal, și este, vai, de prisos să vă avertizez) să fiu spiritual și ca asta să vă servească în raport cu ceilalți, dar Dumneavoastră nu sînteți utilitar, iar eu nu sînt util... Dar ați găsit în prealabil drumul spre inima mea. Vă voi spune, ca oamenilor pe care i-am primit pentru prima oară: „Acum, că știți drumul, sper că veți reveni”.

Această concluzie de după „turul proprietarului” este prea grosieră ca să dea unui public parizian iluzia unei destul de mari fineți psihologice. Ați putea să o introduceți în *Lupta***, dacă vă lipsește o replică, ca și cum am intercala pe fața fină a actriței de Marsy*** pielea unei ființe inferioare și a unei părți posterioare, sau asemeni venețienilor care, construindu-și bazilica, au adăugat la aceasta elemente din țările pe care le-au iubit.

Dragă prietene, destule scrisori (și vorbesc despre scrisorile mele care sînt scrisori: și Dumneavoastră care nu-mi trimiteți niciodată altceva decît mesaje care ar putea fi telefonate). Toate acestea sînt prea mult să se ocupe de prietenie care este ceva fără realitate. Renan zice să fugim de prietenii particulare. Emerson zice că trebuie să ne schimbăm în mod progresiv prietenii. E adevărat că alții, la fel de mari ca ei, au zis contrariul. Dar mă obosesc nesinceritățile și prietenii, ceea ce este aproape același lucru. Și, ca o veche cocotă a prieteniei intelectuale, îmi amintesc ce mi-a spus profesorul meu de filosofie, Dl. Darlu: „Încă un nou prieten? Ce număr i-ați dat cînd v-a intrat pe poarta sufletului?”

La revedere drag prieten. Foarte *jours*, pentru că această absurdă formulă franco-englezească îți place.

M. Proust

*O damă care avea un salon ce nu-i plăcea lui Proust deloc.

**Aluzie la una din piesele mele rămasă inedită.

***Actriță căreia un medic i-a făcut o operație în genul celei sugerate de Proust.

1902

Dragă prietene,

Cu toate că ați devenit atît de răutăcios de cîteva zile, cum eu sînt singur și abandonat, veți fi atît de drăguț să treceți pe la mine înainte de a merge să cînați cu în curînd volatilizatul Bernstein. Chiar ceva mai devreme, voi fi, fără îndoială, treaz. Și ceea ce ar fi încă mai prețios ar fi să-mi spuneți unde, în cazul în care, spre miezul nopții mă voi simți mai bine, vă veți găsi - dacă nu cumva în brațele lui Salammbô - sau dacă nu va fi prea tîrziu pentru Dumneavoastră. Dar o mică planificare a timpului de la unsprezece la unu noaptea (care să nu mă oblighe, pentru că voi ieși) mi-ar fi la fel de prețioasă. Dar dacă vreți să vă culcați devreme, faceți-o, căci bine este de cei ce pot dormi.

Al vostru
Marcel Proust

1903

Dragă Antoine

Ceea ce ar fi foarte frumos ar fi, dacă e cu un sfert de oră mai puțin de miezul nopții, să urci la mine pentru un minut. Dar dacă ești obosit, nu urca. Și nu-mi spune: „Am ajuns acasă la ora unu noaptea”. Îmi place mai mult să mă gîndesc că te-ai întors la miezul nopții și că, fiind obosit, n-ai venit. Nu va trebui decît să suni de două ori. Te-am căutat (sau, mai degrabă l-am pus pe Bertrand* să te caute, fiindcă eu nu am vrut să mă arăt) la (restaurantul) Laurent, la Paillard-ul mic și la Paillard-ul mare. Cine era doamna? Îți voi cere un serviciu dacă vei veni diseară.

Afectuoase asigurări de înaltă stimă neîntreruptă
M.P.

*Bertrand de Salignac-Fénelon

Un prieten a venit din România și mi-a adus o haină de blană cadou. Cum aveam mai multe, am decis să o ofer pe ultima venită lui Marcel Proust. Iarna era rece și el nu avea o haină de blană.

Marcel Proust nu a vrut să accepte acest cadou, cum arată în scrisoarea de mai jos:

“Micul meu Antoine,

Tocmai ți-am trimis înapoi haina de blană (căci bănuiesc că asta era), dar nu pot face asta fără să-ți spun, mai întîi, în ce măsură am fost mișcat, emoționat de bunătatea ta și după aceea să-ți dau cîteva explicații asupra conduitei pe care am fost obligat să o respect trimițînd-o înapoi.

Oricât de mult m-a deranjat faptul că nu m-ai ascultat, că nu ai ținut cont de rugămințile mele de a nu-mi da o haină pe care nu o puteam accepta, oricât de mult m-a deranjat faptul că ți-am trimis-o înapoi, nu regret deloc că mi-ai oferit-o, căci această amintire va rămîne una dintre cele care simbolizează cel mai puternic bunătatea ta extraordinară față de mine, care distinge cel mai mult bunătatea ta de oricare alta, care mă confirmă cel mai mult în ideea extremă, aproape poetică, pe care mi-am format-o despre geniul liber al inimii tale și despre minunatele născociri ale prieteniei tale. Te rog, de asemenea, să crezi că respingerea hainei ar fi interpretată greșit de tine dacă ai vedea în ea protestul sec al unei demnități prost înțelese sau al unui amor propriu insensibil și îngust care nu vrea să datoreze nimic nimănui. Dar ceea ce în principiu face inacceptabil un astfel de cadou - și tu înțelegi la fel de bine ca și mine - este întărit și clarificat în cazul particular al unor motive incontestabile și pe care ți le reamintesc, dacă cumva ți le-am spus deja.

Fratele meu, cînd s-a căsătorit, voia să-mi facă un cadou, și mai ales să-mi facă un cadou pentru că am fost cavalerul lui de onoare. Mi-a oferit o haină de blană. Iar eu am refuzat-o. Ceea ce a fost prostesc, căci nimic nu era mai firesc și mai simplu din partea fratelui meu. Dacă aș accepta-o pe cea de la tine, îți dai seama cît l-aș jigni. De ceva vreme, de altfel, am revenit asupra deciziei mele și i-am spus că nu voi accepta niciodată una.

Dacă aș accepta-o pe cea de la tine, darul său s-ar găsi, prin asta, la cîteva săptămîni distanță, nefolosit. I-aș strica planurile într-un fel nu prea plăcut. În fine, ultimul motiv eventual, știi că acum sunt pe cont propriu ceea ce mă nemulțumește, și mă plîng familiei mele, care este iritată din cauza asta. Acceptînd haina ta de blană aș putea avea aerul că aș cere de pomană ceea ce zgîrcenia familială nu mi-ar permite să-mi ofer și că aș protesta într-un mod nedemn și neplăcut contra unui buget care nu poate depinde de părinții mei pentru a mi-l face mai generos.

Sper că, din aceste rațiuni decizia mea, care mă mîhneste, să-ți pară rezonabilă. În orice caz nimic nu o poate schimba, nici măcar afecțiunea mea pentru tine.

Marcel”

Traducere de Ioan T. MORAR

Copeau, să publice niște fragmente, ceea ce ei au refuzat, și mai ales să publice cartea, ceea ce ei au refuzat și mai mult. În felul ăsta am eșuat din editor în editor.

...Bibesco care adoră cărțile mele... În orice țară s-ar afla, emană încredere și le distribuie celor care le-ar putea plăcea.” (Antoine Bibesco)

1902

Dragă prietene

Îmi va fi, din nefericire, imposibil să vă vizitez.

Iertați-mă dacă, alaltăieri, cum aveai în gură un ghem (pardon) de vipere mitologice și într-o mână un cuțit, nu m-am gândit că aveai în cealaltă o pungă de ciocolată, ceea ce a fost de o amabilitate până la absurd, pentru care nu v-am mulțumit îndeajuns. Sînt mereu mișcat de bunătățile de neînțelese pe care le aveți pentru mine. Mi-ar plăcea ca uneori să pun cuvîntul și la singular. Se pare că ieri ați fost pîndit de dragoste. La revedere și mereu al vostru,

M.P.

1902 Vineri

Dragă prietene,

Mulțumesc pentru bilețelul amabil despre care nu am îndrăznit să sper că este răspunsul la o dorință din partea dumitale, dar care, dacă a căutat doar să o satisfacă pe cea pe care presupuneai că o aveam, era deja prin asta al unui prieten. Tocmai la un Pascal și la un La Bruyère, cu care îmi consolez regretul în această seară, regăsesc în diverse ipostaze acest cuvînt “prieten” și sunînd puțin într-unul din sensurile de “unul dintre cei doi” și “de avocat”. La Bruyère zice:

Cezar, într-o ipostază moldavă/ Karaoke; Cornel UNGUREANU/ Adrian Bodnaru	02
Bartolomeu Anania și Justinian Marina: imposibila trădare/ Să parchezi cu spatele e reacționar;	
Marcel TOLCEA/ Călin-Andrei MIHĂILESCU.....	03
Legea interioară a istoriei; Ioana BENTOIU (Interviu realizat de Cristian PĂTRĂȘCONIU)	04-05
Țineți legătura cu prietenii din copilărie?; Anchetă realizată de Cristian PĂTRĂȘCONIU.....	06-07
Tavanul de foc; Alexandru BUDAC.....	08
Autoportret neerlandez, fundal autohton; Cristina CHEVEREȘAN	09
Exerciții de înțelegere; Grațiana BENGHA.....	10
Sfârșitul jocului?; Alexandru COLȚAN.....	11
Spiritul euphorionist; Alexandru RUJA.....	12
Monica Pillat, cuvântul teofor și vederea prin icoană/ Un gând al lui Nicolae Manolescu; Dan C. MIHĂILESCU	13
Câinele care nu a lătrat; Valentin CONSTANTIN.....	14
Publish or perish, un concept apus?/ Retro-spectre; Mădălin BUNOIU/ Vladimir TISMĂNEANU	15
Un „degenerat superior” Antoine Bibescu; Simona PREDA	16-17
Eroul kephalophor/ Citius, altius, fortius; Viorel MARINEASA/ Marius LAZURCA.....	18
Principiul incertitudinii (36)/ Jurnal de familie; Paul Eugen BANCUI/ Pia BRÎNZEU	19
Șarpe albastru prin iarbă/ Însemnări de mână pe <i>Flori de mucigai</i> (1); Robert ȘERBAN/ Radu Pavel GHEO.....	20
Eliadesca Magna/ Viitorul apropiat; Claudiu T. ARIEȘAN/ Adriana CÂRCU	21
Versatilitatea, tranziția/ Neuro-goticul; Alexandru ORAVIȚAN	22
Calea către Adevăr; Marian ODANGIU	23
De la Baudelaire la 5G/ Neverosimila poveste a doamnei Wexler; Victor MANCIU/ Gabriela GLĂVAN	24
Să furi cheia de sub perna mamei tale; Radu JÖRGENSEN	25
Cea mai veche glumă; Alexandru MANIU	26
Gala de Blues Jazz Kamo, Timișoara/2022; Virgil MIHAIU	27
Eurothalia - Confruntări micro și macro; Daniela ȘILINDEAN.....	28
Rață à la Wang/ Girafele doamnei Wang; Dana CHETRINESCU/ Ciprian VĂLCAN	29
O regândire a genului western/ Umbra câinelui neștiut; Adina BAYA/ Cristina CHEVEREȘAN	30
Tur de orizont/ Cronica mărunță; Anemone POPESCU	31
Marcel Proust: scrisori către Antoine Bibesco; Traducere de Ioan T. MORAR	32